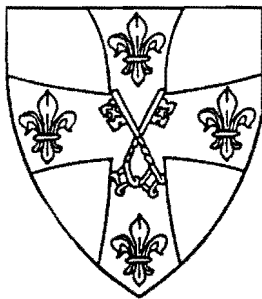

JURA

A Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos lapja

A tartalomból

Studium

Ádám Antal: Az alapjogok jellegéről és védelméről

Kajtár István: Egy hatalmi szimbólum kultúrtörténeti gyökerei - a sas

Kolloquium

Komanovics Adrienne: Az Európai Unió intézményei II.

Bércesi Zoltán/Váradi Gábor: A tulajdon-szerzés dinamikája

Antiquarium

Koncz János: Önkormányzat és közigazgatás

Jurisprudentia

Szécsényi László: Gyógyszertárosokra vonatkozó reklámtilalom és az EK-Szerződés 30. Cikke

Corpus iuris

Prospectus

Kajtár István: Útikalauz az Osztrák Császárság kormányzattörténetéhez

Ad hoc

Fenyvesi Csaba: Nyelvében él a nemzet

1. évf. 2. szám
1994. NOVEMBER

TARTALOMJEGYZÉK:

Studium

Ádám Antal: Az alapjogok jellegéről és védelméről	1
Kajtár István: Egy hatalmi szimbólum kultúrtörténeti gyökerei - sas	11

Kolloquium

Komanovics Adrienne: Az Európai Unió intézményei II.	18
Bércesi Zoltán/Váradi Gábor: A tulajdonjogviszony dinamikája .	25

Antiquarium

Koncz János Önkormányzat és közigazgatás	40
--	----

Corpus iuris	46
---------------------------	----

Jurisprudentia

Szécsényi László: Gyógyszertárosokra vonatkozó reklámtilalom és az EK-Szerződés 30. cikke	48
--	----

Prospectus

Kajtár István: Útikalauz az Osztrák Császárság kormányzattörténetéhez	50
--	----

Ad hoc

Fenyvesi Csaba: Nyelvében él a nemzet	52
---	----

JURA - a JPTE Állam- és Jogtudományi Karának tudományos lapja.

ISSN 1218-0793

Postacím: 7601 Pécs, Pf.: 9., Polgári Jogi Tanszék;) (72)-411-433/3216

Felelős kiadó: Dr. Kengyel Miklós dékán.

Szerkesztőbizottság: Dr. Szécsényi László főszerkesztő, Dr. Maczonkai Mihály, Dr. Petrétei József.

Állandó munkatársak: Dr. Bércesi Zoltán (Jurisprudentia), Zichy Mihály és Nagy Péter (Corpus Juris), Deák István (terjesztés, reklám).

A megjelenítésre szánt **kéziratokat** kérjük a szerkesztőbizottsághoz eljuttatni. Önként beküldött kéziratokért a szerkesztőbizottság felelősséget nem vállal. A lap a Studium rovatba másodközlésre nem fogad el tanulmányokat.

Tipográfia: Martin & Tsa. Bt.

Műszaki vezető: Sümegi Ferenc

A lap, valamint a benne szereplő valamennyi cikk szerzői jogilag védett, ezeknek a szerzői jogi törvény keretein kívül történő bármilyen felhasználása jogellenes és büntetendő. Ez különösen a szaksorozásra, fordításra valamint elektronikus rendszereken keresztül történő feldolgozásra és tárolásra vonatkozik. Fénymásolatok személyes használatra készíthetők az egyes tanulmányokról, vagy azok részleteiről. Üzletszerűen készített, illetve felhasznált másolatok díjkötelesek.

Studium

Ádám Antal

egyetemi tanár, alkotmánybíró

Az alapjogok jellegéről és védelméről

I. Az alapjogok jellegéről

1. Korszakunk egyik globális jellemzője az emberi és az állampolgári alapjogok gazdagodása, egyetemesedése és egységesülése. Ez a számottevő eredményekkel rendelkező folyamat elsősorban annak következtében bontakozott ki és erősödik napjainkban is, hogy a háborúk, valamint a totalitárius, autoritárius diktatúrák tengernyi szenvedést okozó kegyetlenkedéseinek tanulságaként, a visszaélések kiküszöbölésére és megelőzésére, valamint az ember minden oldalú fejlődésének előmozdítására, továbbá más egyéni és közösségi célok szolgálatában a népek, a nemzetek egyesített erőfeszítéssel nemzetközi jogi okmányokban (nyilatkozatokban, szerződésekben, egyezményekben, egyezségokmányokban) határozták meg az alapvető emberi és polgári jogokat. A részes államok pedig vállalták és vállalják, hogy ezeket a jogokat alkotmányozással, törvényalkotással, valamint az állami jogalkalmazás és végrehajtás eszközeivel érvényre juttatják. Az alapjogok katalógusa tehát univerzális és regionális nemzetközi okmányokba rögzítés révén nemzetközi jogilag meghatározottá vált. Ez a körülmény egyben azt is jelenti, hogy a részesállamok alkotmányának, illetve alkotmányjogának terjedelme és tartalma jelentős arányban a nemzetközi jogból fakad.

Ha mindehhez figyelembe vesszük azt is, hogy a nemzetközi jogilag garantált alapjogokat megfogalmazó alkotmányt vagy az ilyen jogokat inkorporáló törvényt a törvényalkotó és az egyéb jogszabályalkotó szervek kötelesek tiszteletben tartani, akkor előttünk áll az alkotmányos jogállamnak az az újszerű, a liberális és a jóléti jogállamiságot meghaladó vonása, amely az Alkotmány, illetve alkotmányjog alapjogi állományának nemzetközi jogi meghatározottságában és a törvényalkotásnak, illetve a jogszabályalkotásnak a jelentős hányadában nemzetközi jogilag meghatározott tartalmú alkotmányhoz kötöttségében testesül meg.

2. A nagyszámú és gazdag tartalmú alapjogok nemzetközi jogi és alkotmányi meghatározottságának következményei közül mindenekelött a társadalmi, gazdasági, politikai, szellemi, kulturális élet sokszínű pluralitásának legalizálását emelem ki. Az ember képességének, az egyén, a közösségek, a csoportok anyagi, gazdasági adottságainak, érdekeinek, világnézeti, vallási, politikai, kulturális és egyéb felfogásának illetve nézeteinek szinte megszámlálhatatlan sokfélesége okszerűen igényli a pluralitás tényének tudomásulvételét. Az elméleti és gyakorlati tudomásulvétel rendkívül jelentős, de önmagában nem jelent alkotmányos elismerést. Valamilyen

adottságnak alaptörvényi elismerése a fennállás, a fennmaradás, az érvényesülés, a funkcionális legfelsőbb jogi erejű biztosítását jelenti. Az alkotmányjogi szempontból releváns jelenségek pluralitásának alaptörvényi elismerése és biztosítása, vagyis az alkotmányos erővel legalizált pluralizmus biztosítékai körében bizonyos alapjogok mellőzhetetlen feltételként és eszközként szerepelnek. Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a gazdasági élet folyton változó sokszínűségének jogi alappillére a tulajdon, a vállalkozás, a foglalkozás, a gazdasági verseny szabadsága. Világnézeti, vallási pluralitás alkotmányos keretek között elképzelhetetlen a világnézet, a vallás, a vallástalanság megválasztását, megtartását, megváltoztatását, megvallását, gyakorlását, tanítását, a megvallás mellőzését lehetővé tevő lelkiismereti és vallásszabadság nélkül. A többpártrendszer a pártalapítás szabadsága, az érdekszervezetek és az egyesületi jellegű civil szervezetek változatos sokaságát pedig az egyesületi alapjog teszi lehetővé. Az egymással egybeeső, illetve egymástól eltérő ismeretrendszerek, koncepciók, nézetek kimunkálásának és kinyilvánításának alapjogi biztosítékaként a tudományok művelésének, a művészetek ápolásának, a tanulásnak és tanításnak szabadságát, valamint az általános véleményszabadságot jelölhetjük meg. A bizonyító példákat még hosszasan sorolhatnánk.

3. Az alapjogok nemcsak a pluralitás és pluralizmus alkotmányosságát alapozzák meg, hanem a pluralizmussal szorosan összefonódó demokratizmust is, vagyis a politikai és egyéb sokszínűség érvényesülésének korszerű létformáit, módszereit, játékszabályait. Az egymás megsemmisítésére, kizárására törekvő eszmei, vallási, politikai küzdelmeknek megálljt parancsoló pluralizmus nem ígéri az eltérések paradicsomi békességű, idillikus egymás mellett élését. Az alkotmányosan elismert pluralitás is rendszerint a különbözők és különbözőségek versengését jelenti. Az értékesebb, a nemesebb, a jobb, a szebb, a színvonalasabb felszínre jutását magában rejtő és ezáltal ígérő versengés a fölény, a dominancia elérését sem zárja ki. Feltétlenül igényli azonban az alkotmányos pluralizmus a másság kötelező tiszteletben tartását, a kisebbség sajátosságainak megőrizhetőségét. A politikai szférában e posztulátumnak a többség hatalma érvényesülésében és a kisebbség jogai respektálásában kell megnyilvánulnia. Bizonyos eltérő, illetve szembenálló törekvések és különösen az érdekellentétek feloldásának azonban nem egyedüli, sőt rendszerint nem is elsődleges eszköze a kollíziókkal, egymás károsításával terhes, kemény konkurrencia. Az adottságok, a lehetőségek körültekintő mérlegelése nem ritkán vezetheti az érintetteket ésszerű, kölcsönösen előnyös kompromisszumokhoz. A reális érdekelismerésen és érdekegyeztetésen nyugvó konszenzus, a békés egymás mellett élés vagy a gyümölcsöző partneri együttműködés a tartalmas, haladó társadalmi konkordanciának impozáns megnyilvánulásai. Szerencsések azok az országok, amelyek kimunkálták és ötvözve alkalmazzák a versengés, valamint a hathatós alku (bargain) és egyeztetés kulturáját.

4. Az alapjogok által legalizált pluralitás és plurális demokrácia megkülönböztető sajátosságainak felidézését

nem zárhatjuk le annak a kérdésnek érintése nélkül, hogy vannak-e az alkotmányos pluralitásnak és pluralizmusnak határai, korlátai, és ha igen, melyek ezek. A válasz a kérdés első felére természetesen igenlő. Az igenlő válasz indoka és tartalma azáltal tárulhat eléink, ha keressük a feleletet arra a kérdésre, hogy a nemzetközi standardoknak megfelelő alkotmányos jogállamban a pluralitásnak és pluralizmusnak milyen korlátozásai engedhetők meg. Első hallásra nem sokat mondó, de további vizsgálódást involváló válaszként azt mondhatjuk, hogy a pluralizmus alkotmányos, tehát az alkotmány által lehetővé tett vagy az alkotmánynak megfelelő, azzal nem ellentétes korlátozása engedhető csak meg. Hogyan ismerhetjük meg és miben jelölhetjük meg a pluralizmusnak az előbbi értelemben vett alkotmányos korlátait. Az alkotmányos korlátok megismeréséhez -szerintem - főleg a következő hármas irányú vizsgálódással juthatunk el.

a) Figyelembe veendő a releváns nemzetközi jogi normáknak és az alkotmánynak, valamint az alkotmányos törvényeknek a témára vonatkozó kifejezett tilalmi. E tilalmak körében abszolút jellegűek és erejűek: az agresszió, az erőszak, a nemzeti, faji, vallási diszkrimináció, valamint a nemzeti, faji, vallási, politikai és néhány egyéb, a nemzetközi jogi és belső normákban megjelölt szempontú gyűlöletre úsztítás.

b) A pluralitás érvényesülésének is korlátaiként szerepelnek, illetve szerepelhetnek mindazok az akadályok, amelyeket egységesen vagy alapjogonkénti differenciálással nemzetközi jogi normák, az alkotmány és az alkotmányos törvények az alapjogok általános, illetve egyes alapjogok jogi szabályozásában és e jogszabályok alkalmazásában igénybe vehető korlátokként jelölnek meg. Ilyen korlátok pl. az államterület sérthetlensége, a nemzetbiztonság, a közrend és a közbiztonság, a közegészség, a közérkölcsök, az emberi méltóság és annak összetevői, a magánszféra védelme és nem utolsósorban mások alapjogai.

c) A korlátozások harmadik csoportját azok az alkotmányos jogszabályok, közöttük a büntetőjogi és szabálysértési normák jelölik meg, amelyek alkotmányos érték, cél, intézmény, alapjog szolgáltatásban vagy védelmében az alapjogok lényeges tartalmát nem sértve, az alapjogokat nem kiürítve, nem önkényesen, tehát szükségesen és arányosan írják elő, illetve teszik lehetővé a korlátozást.

5. A pluralitás és pluralizmus korlátozási lehetőségeinek körvonalazása után nem hagyhatom megjegyzés nélkül, hogy sajnos a magyar Alkotmány csak csekély mértékben alkalmazza az alapjogok korlátozásának differenciált, megfelelően részletező, világos és ennek következtében a korlátozás alkotmányos korlátait is precízen tartalmazó, garanciális szabályozását. Ezek között a 13. § (2) bekezdés elismerést érdemlő egyértelműséggel állapítja pl. meg, hogy "Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet". Tartalmilag ugyancsak helyeseltető a 63. § (2) bekezdésének tartalma, amely szerint: "Politikai célt szolgáló fegyveres szervezet az egyesülési jog alapján nem

hozható létre". Ezekről eltekintve azonban az alapjog lényeges tartalma (Wesensgehalt) korlátozásának általános tilalmát írja elő az Alkotmány 8. § (2) bekezdése.

A lényeges tartalomhoz kapcsolódó korlátozás tilalmának általános klausulája egyik készített forrása a magyar alkotmánybíráskodás egyesek által kifogásolt aktivista jellegének.¹ Az Alkotmánybíróság főleg a német alapjogelmélet és alkotmánybírói gyakorlat hasznosításával munkálta ki a lényeges tartalomhoz kapcsolódó korlátozási tilalom kritériumait. Ezek szerint a korlátozásnak alkotmányos elv, érték vagy alapjog érvényesülése szolgáltatásban elengedhetetlennek, tehát feltétlenül szükségesnek, alkalmasnak és arányosnak kell lennie. Ez tehát azt jelenti, hogy a korlátozás nem lehet önkényes, továbbá azt is, hogy a korlátozás nem vezethet az alapjog teljes kiüresedéséhez. Az arányosság követelménye esetenként magában foglalja az elkerülhetetlen korlátozás időbeli körülhatárolásának igényét is. Mindemellert ezek az ésszerű kritériumok természetesen relatívek és vita esetén a szükségesség tényéről, az arányosság mértékéről és a kiüresedés esetleges bekövetkeztéről az Alkotmánybíróság dönt.

A vázoltak ismeretében talán ésszerűnek tűnik az a következtetés, hogy az új magyar Alkotmányban úgy kell megfogalmazni egy-egy alapjog állományát vagy tartalmát, hogy abból már kitűnjenek az adott alapjog lényegéhez szervesen tartozó speciális korlátok. Az alapjog tartalmának ilyen alkotmányi meghatározása a speciális korlátokat az alapjog fogalmi elemeiként rögzíti. Jellegzetes példaként említhetjük azt az alkotmányi rendelkezést, amely a gyűlekezési jog tartalmát és fogalmát a békés és fegyvertelen gyűlekezés lehetőségében jelöli meg. E meghatározásból a következik, hogy pl. a fegyveresen történő gyűlekezés nem esik a gyűlekezési szabadság fogalma alá. Az ilyen összegyűjtésre más rendelkezések vonatkoznak. Alapjog alkotmány által kifejezetten lehetővé tett korlátozásának ugyancsak gyakori megvalósulási formája a sajátos szervezet vagy szolgálat (pl. hadsereg, rendőrség) tagjai bizonyos - pl. sztrájk- közös véleménynyilvánítási, gyűlekezési, egyesülési - jogának korlátozhatósága. Nagyon lényeges, hogy az Alkotmány minél pontosabban határozza meg azokat a jogokat, amelyek az ilyen különleges státusú személyek tekintetében korlátozhatók. A korlátozás közelebbi feltételeit és mértékét alkotmányi felhatalmazás alapján törvénynek kell megállapítania. Éppen a korábbi hazai tapasztalatok tanúskodnak arról, hogy a törvényalkotás nyilvánosságát, társadalmi ellenőrizhetőségét és befolyásolhatóságát megkezdő, többnyire a nyilvánosság kizárásával elfogadott szolgálati szabályzatok a korlátozás esetlegességének és aránytalanságának veszélyét rejtik magukban.

¹ L. különösen Pokol Béla: Aktivizmus és az Alkotmánybíró-ság. In: Magyarország Politikai Évkönyve. Budapest, 1992. 150-155. o. Pokol Béla: A törvényhozás alkotmányossága. Világosság 1993. 1. sz. Takács Albert: Az Alkotmánybíróság Magyarországon - tegnap és holnap között. In: Alkotmányfejlesztés és jogállami gyakorlat. (Tanulmányok, szerkesztette Ádám Antal) Budapest 1994. 115-145-o.

Az új Alkotmányban tehát szakítani kellene azzal a szabályozási módozattal, amely általános felhatalmazást ad az alapjogok törvényi korlátozására és megelégszik azzal a szinte egyedüli kikötéssel, hogy a törvény az alapjog lényeges tartalmát nem korlátozhatja. Ehelyett a vonatkozó nemzetközi egyezmények és más alkotmányok megoldásait hasznosítva a szabadságjogok tartalmához igazodó, differenciált korlátozási feltételeket és módozatokat célszerű az új Alkotmányban meghatározni. Az utóbbiak körében alkalmazni kell az egyértelmű tilalmak megfogalmazását is. Előnyös lenne, ha az Alkotmány a tilalmak között az alapjogokra is kiterjesztve kinyilvánítaná a joggal való visszaélés tilalmát. A konkrét korlátozási feltételek megállapításánál nem hagyható figyelmen kívül az Emberi Jogok 1948-ban elfogadott Egyetemes Nyilatkozata 29. cikkének az a megállapítása sem, hogy ezeket a jogokat és szabadságokat nem lehet az ENSZ céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni. Hasznosítandó az emberi jogokra vonatkozó nemzetközi okmányoknak az az ismétlődő kikötése is, amely szerint a jogok nem értelmezhetők akként, hogy azok a kinyilvánított jogok vagy szabadságok megsemmisítésére irányuló tevékenység kifejtésére jogosítanak. Az előbbieken felsorakoztatott korlátozási módozatok ésszerűen differenciált és kombinált alkotmányi meghatározása azt sem zárja ki, hogy általános korlátként, szubszidiárius jelleggel az Alkotmány utaljon a lényeges tartalom kiüresítésének tilalmára is.

6. Az alapjogok az emberek és a közösségek alapvető szellemi, erkölcsi, anyagi lehetőségeit és védelmét garantálják, ezért kétségtelenül alapértékeknek minősülnek. Az alapjogokat áthatja, egybefűzi, koherenssé teszi bizonyos filozófiai finalitás: nevezetesen az emberi élet és méltóság, a magánszféra sérthetlensége, a személyi önrendelkezés és kibontakozás szolgálata, továbbá a másság tudomásulvétele, kölcsönös elismerése és elviselelése (toleranciája és indulgenciája). E megállapításból az is következik, hogy az alapjogilag elismert másság megvetése, gyűlölete, az azzal szembeni uszítás és a legsúlyosabb szenvedések forrása, az erőszak, valamint az általuk okozott szellemi, lelki gyötrelenség vagyis a félelem csak akkor csökkenthető, vagy előzhető illetve szüntethető meg, ha az alapjogokban rejlő egyéni és közösségi politikai, erkölcsi követelmények is valóra válnak. Egyetértéssel fogadom és magam is vallom e vonatkozásban Kis Jánosnak azt a megállapítását, amely szerint "A jognak abban a tartományában, melyet az alkotmány alapjogi része fed le, jog és morál pozitívista elválasztása nem viheto végig". A modern, alkotmányos államok ideálja ugyanis az "olyan szövegértelmezési kánonok javára szelektál, melyek magukban foglalják az emberi jogok filozófiai interpretációját. Ez az ideál határozott politikai morált tartalmaz, a polgárok mint egyenlő személyek iránti tisztelet morálját, s az alkotmány alapjogi tartományában - ahová az állam semlegességének elve is tartozik - a szövegértelmezés nem végezhető el annak a kérdés-

nek a megválaszolása nélkül, hogy miben áll e politikai morál legjobb filozófiai interpretációja.¹²

Korszakunk egyik sorsfordító elméleti és gyakorlati feladatának áll ezért előttünk az emberi jogok által nyújtott szabadság és egyenjogúság olyan tartalmának keresése, amely elkerülhetővé teszi a történelemben oly sokszor uralomra törő zsarnoki racionalitást. Úgy vélem, ennek elkerülése csak akkor lehetséges, ha az emberi jogokat nem tekintjük lezárt, merev dogmáknak, hanem olyan jogi és erkölcsi kereteknek, amelyeknek mennyiségi és minőségi gyarapítása és formálása az emberiségnek önérdékűsége nyugvó folytonos feladata.

Az emberiség egyik örök problémája jelölhető meg abban, hogy az egyéni ambíció, önzés milyen feltételek között és mértékben szolgálhatja az egyén és a közösség jólétét és haladását. Melyek azok a határértékek és milyen alapon, ki határozza meg azokat a paradigmákat, amelyek nem sérthetők meg, sőt közhatalmi oltalmat élveznek. Milyen erő hivatott ezek követését ellenőrizni, kikényszeríteni és az elszenvedett sérelmeiket orvosolni. A lehetséges válaszok közül talán legkevésbé vonható kétségbe annak állítása, hogy az alapjogok a megengedett, sőt szükséges korlátozások forrását jelentik az állammal és harmadik személyekkel szemben egyaránt. Az alapjogok harmadik generációjába tartozó bizonyos jogok pedig, így különösen az egészséges környezethez való jog a fenntartható fejlődés érdekében alapot teremtenek az emberi környezet valamennyi összetevőjével szemben veszélyes illetve káros emberi beavatkozások elleni fellépésre is.

Az alapjogok nem a zsarnoki racionalitás kizárólagosságával kívánják megteremteni az "erény köztársasságát". Nem lépnek fel az egyedül ésszerű, a végre felfedezett és örökre lezárt racionális politikai rendszer vagy vallás jelszavával, hanem helyettük a vallásszabadságnak, a tudományok, a művészetek, a vélemény-nyilvánítás, a tanulás és tanítás szabadságának, valamint a legkülönbözőbb tárgyú tisztességes szabad versengésnek nyitnak utat és nyújtanak teret. A robespierré-i paradigma, amely szerint "A zsarnokság alapja az erkölcstelenség, a köztársaság lényege az erény" igaz és előnyös csak akkor lehet, ha a köztársaság erénye nem válhat zsarnokivá.

A különböző erkölcstani felfogások eltérő választ adnak arra a kérdésre, hogy az alapvető erkölcsi törvények isteni kinyilatkoztatás előírásai-e, vagy az emberben benne rejlő eszmények, illetve értelemmel feltárható és akarattal teljesíthető, szükséges követelmények.

Sok bizonyítékkal lehet érvelni amellett, hogy a keresztény vallásos hitből és a kegyelem tudatából fakadó, az Isten és az ember kölcsönös, valamint az ember embertársai iránti szeretetéből fakadó vallás-erkölcs potenciális érvényesülési szférája és hatékonysága rendkívül kiterjedt.³ Tapasztalati tények és logikai argumentációk erejével az is alátámasztható, hogy a beképzeltség, az

² L. Kis János: A semlegesség megközelítései. Politikatudományi Szemle 1994. 1. sz. 158. o.

³ Vö. Boda László: A keresztény erkölcs alapkérdései. Budapest, 1993.

önteltség, mások dölyfös lenézése vagy megvetése, az idegengyűlölet, az intolerancia, az empátia hiánya, az udvariatlanság, az álnok perfiditás, a közöny, a restség, a nehézségek előtti megtorpanás, a változások iránti alkalmazkodás és a megújulás képtelensége, az egyéni és közösségi mentalitás, habitus és attitűd súlyos htárányokkal járó betegségtünetei. A helytállás, a következetesség, a korrektség, a hűség, a szerénység, a türelem, a mások iránti figyelem és segítség, a megbocsátás okozta kellemes lelki állapot, a jól felfogott érdek, a remélt elismerés, a megvetéstől való félelem, a nehéz helyzetben levők iránti sajnálat, az együttérzés, a szolidaritás és esetleg mindezek hasznosításával a körültekintő megfontolás, az ésszerűség pedig megfelelően készítheti és eljuttathatja az embert az általános polgári erkölcsi normák, valamint a sajátos réteg, csoport, hivatali, munkahelyi etikai, illetve morális elvárások követéséhez. Ebben az értelemben vallotta Arisztotelész is, hogy "az erény a helyes gondolkodásnak (orthosz logosz, recta ratio) megfelelő lelki alkat, a középérték (meszotész) felismerése: pl. a bátorság erénye középtűt helyezkedik el a gyávaság és a vakmerőség között".⁴ Arisztotelész azt is hangsúlyozta, hogy az erény érvényesítése nem korlátozódhat az erkölcsi jó felismerésére, az elméleti megfontolásra, hanem az akaratban, a cselekvésben, a magatartásban testesül meg. A szabad választást az ész irányítja, az embernek módjában van követnie és elutasítania az erényt. A vallás erkölcsi összefüggések elsődlegessége mellett Aquinói Szent Tamás is fontos szerepet tulajdonított az erkölcsi életben a gyakorlati okosságoknak.

Immanuel Kant az általa kimunkált csodálatos erkölcsi koncepcióban egybekapcsolta az emberben rejlő a priori, örök erkölcsi törvény emberi felismerésének és a kötelesség szabad akaraton nyugvó teljesítésének lehetőségét. Had idézzem fel ehelyütt is rendkívül tanulságos és - megítélésem szerint - minden körülmények között értékesíthető erkölcsstanának néhány tételét Nyíri Tamás lényegre törő összegezésének felhasználásával. Kant szerint a magatartás csak akkor minősül erkölcsileg értékesnek vagyis erényesnek, ha az az erkölcsi törvény tiszteletéből fakad. Álláspontja szerint a valódi jó cselekedét kötelességből ered és szembe fordul a hajlammal, a jutalommal és bármely egyéb elérendő gyakorlati céllal. Amint ez ismert, Kant a minden időkre szóló és mindenkit egyaránt kötelező, tehát örök, egyetemes és feltétlenül kötelező erkölcsi törvényt a kategorikus imperatívuszban jelölte meg. Az akaratot meghatározó gyakorlati alapelvek ugyanis szubjektívek, ha csak az alany akaratára, objektívek, ha valamennyi értelmes lény számára érvényesek. Az egyén által felállított, tehát szubjektív erkölcsi elveket maximának, az objektíveket pedig imperatívuszoknak nevezi. Egyéni alapelveként vallhatja az ember, hogy a kényszerhazugság célravezető és megengedett eszköz, de ez nem lehet általános törvény, mert

felborulna a társadalmi együttélés. A maximától a tárgyi érvényesség különbözteti meg az imperatívuszt. Ilyen megfontolások konklúziójaként fogalmazta meg a gyakorlati ész kategorikus imperatívuszaként a tiszta ész híres parancsát: "Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája egyúttal mindenkor egyetemes törvényhozás elvéül szolgálhasson".⁵

Úgy vélem, az alapjogok és alkotmányos korlátozásai már jelzett erkölcsi összefüggései megalapozott logikai késztetéssel vezetnek bennünket ahhoz a következtetéshez, hogy vitális előnyökkel járna, ha az egyetemes erkölcsi normák szem előtt tartásával minél több egyén és közösség fogalmazná meg és követné tudatosan az alapjogokhoz kapcsolódó korszerű erkölcsi maximáit.

7. Az alapjogok egyetemesedésével, szerepük és védelmük fokozódásával párhuzamosan gyakran merül fel az alapjogok és emberi vagy állampolgári kötelességek viszonyának problémája. E jelentős kérdéskomplexum feldolgozása számos tanulmány, sőt önálló monográfia kereteit is kitölthetné. Úgy gondolom azonban, legalább bizonyos tézisszerű reflexiók megfogalmazását az alapjogok jellegének és védelmének összegezésére vállalkozó tanulmány sem mellőzheti.

a) Az alapjogok elsődleges kötelezettje - a jogok és kötelezettségek ismert korrelatív összefüggésének képletében - az államszervezet. Az alapjogok nemcsak ebben a kétoldalú jogviszonyban hatnak, hanem valamennyi jogalanytól tiszteletben tartást követelnek. Hangsúlyozandó az is, hogy az államra nemcsak a közvetlen címzett tartózkodási vagy teljesítési kötelezettsége hárul, hanem az ún. "horizontális Drittwirkung" elősegítésének, védelmének feladata is. Az alapjogok ugyanis védelmet nyújtanak az állammal szemben, amelynek kötelessége az alapjogok intézményes biztosítékainak létrehozása és működtetése. Az állam az alapjogok érvényesülése és védelme révén lehet a politikai emancipáció hatatos eszköze.

b) Az emberi méltóság alapjoga, a személyiségi jogok, a személyi és más szabadságjogok az ember és az emberi közösségek léte és boldogulása szempontjából olyan értékeket, biztosítékokat tartalmaznak, amelyeknek hathatos érvényesülése nagy számú alanyi jogosultság, jogi és erkölcsi kötelesség valóráváltását involválja.

c) Az alapjogokból az államra és harmadik személyekre is számos tilalom és korlátozás megtartásának kötelezettsége származik.

d) Az állam az állampolgárokra, illetve a területén tartózkodó emberekre az alapjogok tiszteletben tartása érdekében tilalmakat, kötelességeket állapíthat meg, szankciókat helyezhet kilátásba. Indokolt, hogy a legjelentősebb tilalmak és kötelezettségek tartalmi kereteit (pl. a közterhekhez való hozzájárulás, a környezet- és egészségvédelem kötelezettségét, az alkotmány és az alkotmányos jogszabályok követésének, mások alapjogai tiszteletben tartásának követelményét) az Alkotmány határozza meg.

⁴ Vö. Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 1993. 97. o.

⁵ Vö. Nyíri: i.m. 283-285.o.

e) Korábban és jelenleg is sokan és sokat vitatták azt a kérdést, hogy milyen a viszony az alapjogok és az említett alapkötelezettségek között. Feltétele-e az alapjogok gyakorolhatóságának az alapkötelezettségek teljesítése. Erre a bonyolult kérdésre diktatórikus viszonyok között gyakran adtak kategorikusan igenlő választ, napjainkban pedig inkább tagadják ennek lehetőségét. Az alkotmányos jogállam viszonyai között természetesen magam is a tagadó választ helyeslem abban az értelemben, hogy valamely kötelesség elmulasztása nem vezethet alapjog megsemmisüléséhez. Az nem kizárt azonban, hogy meghatározott bűncselekmények elkövetőire kiszabható szankcióként bizonyos alapjogok gyakorlásának megszüntetett időtartamú korlátozása (pl. a közügyektől eltiltás, szabadságvesztés büntetése) háramoljék.

8. Illúzió lenne azt hinni, hogy az a történelmi dilemma, amelyet Fehér Ferenc Marxra hivatkozva a következőképpen fogalmaz meg, korszakunkban véget ért. Eszerint ugyanis: "Állandóan teremtjük a "szabadság politikai műtermékeit". S a teremtés minden időszakában nagy reményeket helyezünk alkotásunkba, abban a hitben, hogy végre elértük a tökéletes emberi önmegvalósítás államát, és így a politikum szekularizálásának utolsó stádiumát. S minden egyes kísérletet másnaposság követ, a csalódás saját művünkben és egy többé-kevésbé emfaticus és "lelkesült" menekülés a politikum szakralizálásába".⁶

Ha eseti kudarcoktól nem is, de a kilátástalanság kataplexiájától, az egyetlen és kizárólagos politika szakralizálásától, az emberiség önpusztításának apokaliptikus retteneteitől megóvnak a kölcsönös elismerést, türelmet, tiszteletet igénylő, a szellem szárnyalását, az alkotást, a tökéletesítést, a folytonos korrekciót lehetővé tevő és a joggal való visszaélés kategorikus jogi és erkölcsi parancsát inherensen magukban hordó alapjogok. Talán ezek és a hasonló felismerések éltetik és gazdagítják az alapjogok filozófiai, alkotmányjogi, politikai és erkölcsi doktrináját, serkentik rendeltetészerű gyakorlását.

II. Az alapjogok alkotmánybírói védelme

1. Az alapjogok sokoldalú nemzeti és nemzetközi jogvédelemben részesülnek.⁷ A magyar Alkotmány kifejezetten rendelkezik az államfő, a Kormány, a bíróság, az ügyészség és az országgyűlési biztosok alapjogvédelmi kötelességéről.

Az alkotmánybíráskodás szükségességét alátámasztó az a H. Kelsen által meghirdetett tiszta normatani érv, amely szerint az Alkotmány sérelmének orvoslása és ezáltal valóságos alaptörvény jellege csak akkor biztosított, ha a leszavazott parlamenti kisebbség eljárását kiváltó következménnyel kezdeményezheti a szerinte alkotmányosított törvény alkotmánybírói felülvizsgálatát, az

Alkotmánybíróság pedig megsemmisítheti az alkotmányellenes törvényt, az alapjogok korszerű katalógusát tartalmazó alkotmány révén immár alkotmánybírói alapjogvédelmi rendeltetéssel és biztosítékkal egészült ki.

Az előzetes, valamint az utólagos absztrakt és konkrét alkotmányossági normakontroll gyakorlása, a mulasztásos alkotmányosértékek minősítése, a hatályos szabályozás fogyatékosága folytán ritkán igénybe vett és mérsékelt hatékonyságú alkotmányjogi panasz elbírálása révén, valamint az absztrakt alkotmányértelmezés keretében a magyar Alkotmánybíróság közel 90 százalékban az Alkotmány alapjogi rendelkezései alapján dönt és csak megközelítően 10 százalékban történik az indítványok elbírálása egyéb alkotmányi alapelv vagy más tartalmú alaptörvényi rendelkezés figyelembevételével. Az Alkotmány 32/A §-a szerint az Alkotmánybíróság feladata a jogszabályok alkotmányosságának elbírálása, valamint törvényben meghatározott egyéb hatásköri jogainak gyakorlása. A jogszabályok alkotmányosságának megítéléséhez minősítő kritériumokként az Alkotmány rendelkezései szerepelnek.

Az Alkotmánybíróiról szóló, kétharmados szavazattöbbséggel elfogadott 1989. évi XXXII. törvény alapján azonban az Alkotmánybíróság nemzetközi szerződésnek megfelelés szempontjából is gyakorol normakontrollt. Egyik lényeges különbség az alkotmányossági és a nemzetközi szerződési szempontú normakontroll között abban jelölhető meg, hogy az előbbit bárki, az utóbbit pedig csak az Abtv.-ben meghatározott jogalanyok valamelyikének kezdeményezésére köteles elvégezni az Alkotmánybíróság. Annak alaptörvényi megalapozását, hogy mind az Alkotmányban, mind pedig a Magyar Köztársaság által elfogadott nemzetközi okmányokban rögzített emberi jogok az utólagos normakontroll - és az Alkotmánybíróság egyéb hatásköri jogainak gyakorlása - révén alkotmánybírói védelemben részesülnek, az Alkotmánynak különösen a 7. § (1) bekezdése, valamint a 8. § (1) bekezdése tartalmazza. A 7. § (1) bekezdése szerint "A Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját". A 8. § (1) bekezdése pedig így hangzik: "A Magyar Köztársaság elismeri az ember sértetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsődleges kötelessége". A hatályos Alkotmány különösen az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának, valamint a Polgári és Politikai Jogok 1966-ban az ENSZ keretében elfogadott Nemzetközi Egyezségokmányának figyelembevételével, néhány tekintetben ezeket is meghaladva, gazdag tartalommal határozza meg az alapjogok alakzatait és biztosítékait. Ha azonban összevetjük az alapjogokra vonatkozó alkotmányi rendelkezések szerkezeti elhelyezését, a megnevezett alapjogokat, valamint azok tartalmának és különösen lehetséges korlátozásának megfogalmazását az emberi jogokra vonatkozó más dokumentumokkal, különösen az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok 1992-ben Magyarország által is megerősített, sőt az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Egyezményével és

⁶ L. Fehér Ferenc: A Legfőbb Lény kultusza és a politikum szekularizálásának korlátai. Politikatudományi Szemle 1994. 1. sz. 37. o.

⁷ L. Ádám Antal: Az emberi jogok nemzetközi és belső jogi védelmének viszonyáról. Magyar Közigazgatás 1993. 8. sz.

ennek kiegészítő jegyzőkönyveivel, valamint a legújabb nyugati alkotmányok vonatkozó szabályaival, akkor sokrétű, jelentős következtetéseket és ajánlásokat munkálhatunk ki a hatályos Alkotmány preambulumban kilátásba helyezett új Alkotmány alapjogi rendelkezéseinek gazdagítására. Szerencsére az újabb hazai szakirodalom rendkívül elmélyült és színes tárházat tartalmazza az ilyen tárgyú és jellegű tudományos vizsgálódásoknak.⁸

2. Rátérve immár a néhány alapjogcsoportot érintő alkotmánybírói gyakorlat vázlatos jellemzésére, először a gazdasági alkotmányossággal összefüggő alapjogok védelméről szólok. Figyelmet érdemlő, hogy az Alkotmány nem az alapvető jogokról szóló XII. fejezetben, hanem az "Általános rendelkezések" c. I. fejezetben rendelkezik a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogúságáról és egyenlő védelméről, a vállalkozás jogáról és a gazdasági verseny szabadságáról, a tulajdon kisajátításának tilalmáról, illetve feltételeiről, valamint az egészséges környezethez való jogról. Ezek mellett több, a gazdaságot érintő, de nem alapjog tartalmú rendelkezést is tartalmaz itt az Alkotmány. A nagyrészt állami irányítással, szervezéssel, befolyással, ellenőrzéssel végbemenő gazdasági rendszerváltozáshoz kiemelkedő jelentőségű támpontot nyújtanak ezek a jogok és más alkotmányi rendelkezések. Az egykori államosítási jogszabályok alkotmányellenességének megállapításához és megsemmisítéséhez, a Polgári Törvénykönyv több elavult rendelkezésének hatályon kívül helyezéséhez, néhány tulajdonvédelmi, illetve vagyonvédelmi határozathoz, a taxisok létszámának önkormányzati rendeleti maximálására adott felhatalmazás megsemmisítéséhez, az önkormányzati lakások és más helyiségek vételi jogáról és bérletéről rendelkező törvény egyes előírásainak megsemmisítéséhez és több más döntéshez is ezek az alapjogok nyújtottak minősítési bázist. A privatizáció és reprivatizáció lehetőségeire vonatkozó, miniszterelnöki kezdeményezésre elvégzett absztrakt alkotmányértelmezéshez azonban már a 70/A. §-ban rögzített, az alapjogokkal összefüggő diszkriminációs tilalom szolgáltatta az ügödöntő érveket. Mindemellett az Alkotmánybírói több határozatában kifejezte azt az álláspontját, hogy az állami gazdaságpolitika formálása tekintetében az Alkotmány nagymértékben semleges és széles körű mérlegelési lehetőséget biztosít a jogalkotó szervek számára a vállalkozási feltételek meghatározása, a piacgazdaság kibontakoztatása és védelme, gazdasági, pénzügyi kedvezmények és támogatások nyújtása vagy ilyenek mellőzése, a szerződéskötési jog jogszabályi korlátozása stb. terén. Mindezekből az is következik, hogy a gazdaságpolitikai töltetű jogi szabályozás alkotmányosságának megítélésében az Alkotmánybírói mérlegelési és döntési mozgástere csekély és az Alkotmánybírói nem is tartja szükségesnek, vagy indokolt-

nak, hogy az alkotmányossági aspektusú beavatkozási lehetősége ebben a szférában gyarapodjék.⁹

3. Gyakori, hosszú és elmélyült viták kísérték az Alkotmánynak a szociális biztonsághoz való jogot, valamint a meghatározott hátrányos helyzetbe kerülteknek a megélhetésükhöz szükséges ellátásra való jogosultságát meghatározó alaptörvényi rendelkezések természetének és jogkövetkezményeinek alkotmánybírói megítélését, illetve e jogokra vonatkozó indítványok elbírálását. Amint ezt a kapcsolódó AB határozatok, valamint a viszonylag nagyszámú különvélemények is kifejezik, ebben a tárgykörben eléggé markánsan és manifesztáltan nyilvánult meg az alkotmánybírók eltérő alkotmányossági felfogása. Többen e jogok alanyi jogi mivolta és az általuk megjelölt szolgáltatások értékállóságának alkotmánybírói kötelezése mellett érveltek. Magam részéről - elsősorban az új Alkotmány ilyen tárgykörű rendelkezéseinek elvi-elméleti megalapozását befolyásolandó - azt hangsúlyozom, hogy az ország jelenlegi és hosszú időre várható adottságai mellett irreális a szociális jogok többségének körülhatárolt szolgáltatásokat és azok értékállóságát garantáló alanyi jogként való alkotmányi deklarálása. Ehelyett célszerűbbnek tartom, hogy az új Alkotmány rögzítse a demokratikus és szociális jogállamiság alapelvét és megfelelő differenciálással határozza meg az államnak azokat a jogszabályalkotási és gondoskodási feladatait, amelyek ellátása révén kiépülhet a szociális ellátás egymáshoz kapcsolódó, egymást kiegészítő állami, önkormányzati, önként vállalt közösségi és privát rendszere. A szociális ellátás állami feladatainak és főbb elveinek ilyen jellegű alkotmányi szabályozása mellett tehát a törvényalkotó mérlegelésétől és megítélésétől függ a szociális ellátás alanyi jogi összetevőinek, valamint az egyes alakzatok nagyságrendjének közelebbi, illetve konkrét megállapítása. A szociális ellátás ilyen felfogása azonban nem zárja ki, sőt kifejezetten igényli, hogy a szakemberek más országok tapasztalatait is hasznosítva kidolgozzák és a törvényalkotó rendelkezésére bocsássák az értékállóságot és a differenciált szociális ellátást szolgáló megoldási változatokat.

A fentiek értelmében fogadom egyetértéssel Dr. Schmidt Péternek azt a megállapítását, hogy "A szociális biztonságot nyújtó jogokat nem azért kell az Alkotmányban megfogalmazni, mert nemzetközi szerződések erre köteleznek, hanem azért, mert a mai modern társadalom belső feszültségei ilyen állami beavatkozás nélkül nem oldhatók fel ... A szociális biztonságot ígérő jogok az alkotmányos állam követelményének részévé váltak. A jog világában is megjelenő létüket nem tagadni, hanem a jogi szabályok között elhelyezni kell tudni".¹⁰

4. A diszkriminációs tilalom látszólagos merevségének feloldását megnyitó pozitív diszkrimináció feltételeinek megállapításával kezdődött, de különösen a halálbüntetés, a terhesség művi megszakítása alkotmányosságának

⁸ A kapcsolódó gazdag szakirodalom jelentős részének meghivatkozását is tartalmazza szerzőnek "Az emberi és állampolgári jogok jellegéről és korlátairól" (Jogtudományi Közöny 1993. 11. sz.) c. tanulmánya.

⁹ Vö. Sólyom László: Polgári jogi kérdések az Alkotmánybírói gyakorlatában. Jogtudományi Közöny 1994. 3. sz.

¹⁰ L. Schmidt Péter: Még egyszer a szociális jogok jogi természetéről. Acta Humana (1994) 14. sz. 6-7. o.

megítéléséhez, továbbá az információs önrendelkezési jog és az információs szabadság tartalmi megalapozásához, valamint más nevesített és nem nevesített személyiségi jogok, valamint a személyi szabadságjogok tartalmának körvonalazásához, továbbá a kínzás, a kegyetlen, embertelen, illetve megalázó bánásmód abszolút jellegű nemzetközi jogi és alkotmányi tilalmának értékeléséhez és mindezek kapcsolódásának, sőt bizonyos értelemben vett integrálásának, közös vagy összekötő elvi bázisának kereséséhez fűződött az Alkotmánybíróságnak az a törekvése, hogy meghatározza az Alkotmány 54. §-ban kinyilvánított emberi méltóság jellegének és összetevőinek elvi bázisát. Ennek alapján született meg az a következtetés, hogy az emberi méltóság az emberi élethez és az emberi élet alapjogához elválaszthatatlanul kapcsolódó olyan általános személyiségi jog, amelynek jellegzetes összetevői: az ember személyiségi önrendelkezési joga, a személyiség szabad kibontakozásához való jog, valamint a magánszféra sérthetlenségéhez és védelméhez való jog. A szakirodalomban kritika tárgyát képezte az emberi méltóság olyan anyajognak minősítése,¹¹ amelyből az Alkotmányban megjelölt, illetve nem nevesített személyiségi jogok egyaránt deriválhatók. Úgy vélem, az emberi méltósághoz való jognak az egyébként is rendszerint idézőjelbe tett anyajogi minősítésével, illetve újabb alapjogfakasztó jellegével szembeni ellenérzés feloldható vagy legalábbis enyhíthető, ha az emberi méltósághoz való jogot a személyiség sérthetetlen méltóságát kifejező és védő, nevesített alapjogokat és alapjogértékű tilalmakat, valamint az emberi méltóság jelzett karakterisztikus összetevőinek érvényesülését szolgáló, természetesen az alkotmányosság követelményeinek megfelelő más, az Alkotmányban kifejezetten nem említett jogokat is gyűjtő, összekötő és tápláló, általános személyiségi jognak tekintjük. Azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy az emberi méltósághoz való jog elvi bázisának alkotmánybírói megállapítása a hazai alkotmánybíráskodás számára tételezett keretet, az új alkotmányi szabályozás részére pedig olyan konzisztens koncepciót jelent, amely értékelésre és hasznosítási szempontú megfontolásra messzemenően alkalmas.

5. Számos alkotmánybírói határozatban visszatérően és következetesen alkalmazott elvi megállapításokat dolgozott ki az Alkotmánybíróság a pozitív diszkrimináció alkalmazási lehetőségeire vonatkozóan. Az alapjogi alkotmánybíráskodásnak a normakontroll és az egyedi hatósági döntéssel előidézett konkrét alapjogsérelem elbírálását bizonyos feltételek mellett lehetővé tevő alkotmányjogi panasz eljárás keretében egyaránt gyakran felmerülő problémája a jogegyenlőség követelményének mikénti meg-

ítélése. A magyar Alkotmány egyrészt kinyilvánítja, hogy a bíróság előtt mindenki egyenlő, másrészt állami célkitűzőként fogalmazza meg a jogegyenlőség megvalósulásának és az esélyegyenlőtlenség kiküszöbölésének szolgálatát, harmadszor pedig a 70/A. §-ban a Magyar Köztársaság vállalja, hogy területén az emberi és állampolgári jogokat minden itt tartózkodó személy számára bármely, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbség nélkül biztosítja. Ez a rendelkezés tehát az alapjogok tekintetében tiltja az állam, az állami szervek és más jogalanyok számára is a felsorolt szempontú hátrányos megkülönböztetést.

Az Alkotmánybíróságnak a jogegyenlőség megvalósítására irányuló alkotmányos céllal és az alapjogokkal összefüggő diszkrimináció tilalmával kapcsolatos elvi megállapításai közül a következőket emelem ki. Ezek az alkotmányi rendelkezések nem zárják ki, sőt feltételezik, hogy a tárgyi jog a személyek és a személyi csoportok eltérő adottságait eltérő mértékkel kezelje. A körülmények, az adottságok sajátosságaihoz igazodó eltérő mértékkel kezelés azonban nem sértheti az emberi méltóság abszolút jogát, valamint nem valósíthat meg az Alkotmányban felsorolt tiltott szempontú, tehát faji, vallási, politikai stb. megkülönböztetést. Elvi és gyakorlati szempontból egyaránt jelentősnek minősíthetjük a pozitív diszkriminációnak először 1990-ben megfogalmazott tesztjét [9/1990. (IV. 25.) AB hat.]. Eszerint a diszkrimináció tilalma nem jelenti azt, hogy minden, még a végső soron nagyobb társadalmi egyenlőséget célzó megkülönböztetés is tilos. A megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azaz az emberi méltóság alapjogán nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni.

Az azonos személyi méltóság jogából estenként következhet olyan jog is, hogy a javakat és esélyeket mindenki számára (mennyiségileg is) egyenlően osszák el. De ha valamely - az Alkotmányba nem ütköző - társadalmi cél, vagy valamely alkotmányos jog csakis úgy érvényesíthető, hogy e szűkebb értelemben vett egyenlőség nem valósítható meg, akkor az ilyen pozitív diszkriminációt nem lehet alkotmányellenesnek minősíteni.

A pozitív-diszkrimináció korlátjának a tágabb értelemben leírt, tehát az egyenlő méltóságra vonatkozó megkülönböztetés tilalma, illetve az Alkotmányban pozitíven megfogalmazott alapjogok tekintendők. Bár a társadalmi egyenlőség mint cél, mint társadalmi érdek, megelőzhet egyéni érdekeket, de nem kerülhet az egyén alkotmányos jogai elé.

¹¹ L. Sajó András: A "láthatatlan alkotmány" apróbetűi: A magyar Alkotmánybíróság első ezerkétszáz napja. Állam- és Jogtudomány 1993. 1-2. sz. 52. o.

6. Az Alkotmánybíróság az állami beavatkozást tiltó szabadságjogok tekintetében sem tartotta eleendőnek az állami szervek pusztá önkorlátozását. Megállapítása szerint: az állam az ún. objektív intézményvédelem körében köteles az egyes alapjogok megvalósításához szükséges jogszabályi és szervezeti feltételeket úgy kialakítani, hogy mind a többi alapjoggal összefüggő, mind pedig egyéb alkotmányi feladataira is tekintettel legyen (64/1991. (XII.17.) AB hat.). Az objektív intézményvédelem közelebbi feladatait is megjelölte az Alkotmánybíróság pl. a szabad véleménynyilvánításhoz való joggal összefüggő 30/1992. (V. 26.) AB határozatban, valamint a vallásszabadság tartalmáról szóló 4/1993. (II. 12.) AB határozatban.¹² A 37/1992. (VI. 10.) AB határozat pedig többek között azt állapította meg, hogy "A törvényhozó feladata meghatározni azt a jogi megoldást, amely alkalmas a vélemények teljes körű, kiegyensúlyozott arányú és valóság-hű bemutatását, illetve az elfogulatlan tájékoztatást garantálni". Ezen belül a törvényhozó választja meg azt, hogy ebben a rendszerben milyen feladatot kap a közszolgálati rádió és televízió. Sem a Parlamentnek, sem a Kormánynak, sem a pártoknak, sem pedig a társadalmi érdekszervezeteknek nem lehetnek azonban olyan jogosítványai, amelyek a műsorkínálatot egyoldalúvá tehetik, vagy tartalmára meghatározó befolyást gyakorolhatnak. Az Alkotmány ugyanis kifejezetten kötelezi az Országgyűlést arra, hogy a tájékoztatási monopóliumokat törvénnyel akadályozza meg. Demokratikus közvélemény csak a vélemények szabad áramlása, valamint a teljes körű és tárgyilagos tájékoztatás mellett formálódhat. E követelmények tiszteletben tartása mellett a törvényhozó megítélésétől függ, hogy az országos közszolgálati médiák jelzett helyzete és szerepe mellett milyen változatai működhetnek a helyi és a kereskedelmi médiumoknak. Az Alkotmány által biztosított vallásszabadságból, valamint az egyház és az állam következetes elválasztásából mellőzhetetlenül fakad az állam és az állami iskola semlegességének szükségessége. A semleges állam számára a vallás elfogadásában, választásában, megváltoztatásában és különböző külső megnyilvánulásaiban megjelenő pozitív vallásszabadság, valamint a vallásos hit külső megnyilvánulásait nélkülöző vagy a vallás elhagyásában jelentkező negatív vallásszabadság egyenrangú, az állam egyiket sem preferálhatja. Abból, hogy az állam semleges, nem a negatív vallásszabadság és még kevésbé a vallási közömbösség támogatása következhet. Az állami iskola semlegessége azt követeli meg, hogy iskoláinak tantervét,

szervezetét és felügyeletét az állam úgy alakítsa ki, hogy a tanulóknak a vallási, illetve világnézeti információkat és ismereteket "tárgyilagosan, kritikusan és pluralista módon közvetítsék".

A semleges állami iskola nem lehet elkötelezett egyetlen vallás vagy világnézet mellett sem, hanem a szabad és megalapozott választás lehetőségét kell nyújtania. A világnézeti ismeretek teljeskörű, kiegyensúlyozott arányú és tárgyilagos tanításának az iskola működésének egészében kell megvalósulnia. Tárgyilagos tanítás esetén az állam nem kényszeríthet egyetlen tanárt sem arra, hogy saját meggyőződését elhallgassa.

A semleges állami iskolával azonban az állam még nem merítette ki azt a kötelezettségét, hogy "gondoskodjék a vallásszabadság érvényesüléséhez szükséges feltételekről". A szülőknek joguk van arra, hogy gyermekük választásuk szerinti egyházi iskolába járjon és joguk van arra is, hogy ne kelljen vallási vagy lelkiismereti meggyőződésétől eltérő irányultságú iskolába járnia. Erre - a szülői vezetés korlátain belül - a gyermeknek is joga van. A szülő választási jogának az állam alábbi kötelezettsége felel meg: az állam nem tagadhatja meg a jogi lehetőséget annak, hogy akár vallásos, akár ateista elkötelezettségű iskolák jöjjenek létre; az ehhez szükséges jogszabályokat meg kell alkotnia. Az állam azonban nem köteles nem-semleges iskolákat felállítani. Ha viszont az egyház, a szülők elkötelezett iskolát alapítottak és működtetnek, az állam támogatni köteles őket olyan arányban, amennyiben ezek az intézmények állami feladatot vállaltak át.

7. A magyar alkotmánybíráskodásnak is egyik visszatérő dilemmája az a sokat vitatott alapjogelméleti kérdés, hogy megállapítható-e valamilyen eleve adott hierarchia az emberi jogok körében. Az e kérdésre adott és nemzetközi méreteken is szinte általánosan elfogadott nemleges választ az Alkotmánybíróság is tiszteletben tartja. Úgy vélem azonban, hogy ennek az általános elméleti felfogásnak nem mond ellent az alábbi - részben már jelzett - lényeges adottságok és összefüggések figyelembevételével:

a) az emberi élethez és az emberi méltósághoz való jog a magyar Alkotmány szerint korlátozhatatlan, tehát abszolút alapjognak minősül;

b) az Alkotmány 8. § (4) bekezdése megjelöl mintegy 20 olyan alapjogot, amelynek gyakorlása rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején sem függeszthető fel és nem korlátozható;

c) az alapjogokra vonatkozó nemzetközi egyezményekben és az Alkotmányban is található abszolút vagy relatív tilalmak erősítő hatást gyakorolnak a rokонтartalmú alapjogokra és befolyásolják az alapjogok különböző kapcsolódásának vagy kollíziójának megítélését;

d) bizonyos alapjogok sokrétű tartalmából, az egyéb alapjogok érvényesülésére gyakorolt, illetve

¹² Vö. Földesi Tamás: Meditáció a vallásszabadságról. Társadalmi Szemle 1994. 2. sz.; Ádám Antal: A vallásszabadság összetevői. Társadalmi Szemle 1994. 5. sz. L. még Erdő Péter: Vallásszabadság az egyházban. Magyar Szemle 1994. 3. sz.; Erdő Péter-Schanda Balázs: Egyház és vallás a mai magyar jogban. Szent István Társulat, Az Apostoli Szent Szék Kiadója, Budapest, 1993

gyakorolható funkcionális szerepéből okszerűen következik különös pozícionáltságuk és megkülönböztetett védelmük. A kommunikációs jogokat magába foglaló véleménynyilvánítási szabadságot pl. éppen sokrétű tartalmára és az egyéb alapjogok többségének érvényesülését szolgáló szerepére tekintettel minősítette az Alkotmánybíróság olyan sajátos helyzetű és tartalmú alapjognak, amelyet érintő "korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni". [30/1992. (V.26.) AB hat., valamint a 4/1993. (II. 12.) AB hat.]

8. Az előzetes és utólagos alkotmányossági normakontroll gyakran vitatott, érzékeny problémája nyilvánul meg abban, hogy a valamikori szinte korlátlan, szuverén törvényhozó hatalom az új alkotmányos helyzetben köteles elfogadni az alapjogokat vagy más alkotmányi rendelkezést sértő törvény illetve törvényi rendelkezés alkotmánybírósági megsemmisítését. Ehhez, az alkotmánybíróskodás világméretű terjedésével járó általános problémához Magyarország jelenlegi alkotmányos körülményei között a következő sajátos adottságok kapcsolódnak. Nem következett be sem az Országgyűlés és a Kormány általános hatáskörének, sem jogalkotói jogkörének egzakt alaptörvényi elhatárolása. A hatályos Alkotmány mindkét hatalmi ág rendeltetésének megállapítására egyaránt igénybe veszi a konkrét feladatok és jogosultságok felsorolását, valamint az általános felhatalmazás klauzuláját is. A szerep és a hatáskör bizonytalanságát még növeli az a körülmény, hogy az Alkotmánynak és a számos szempontból elavult, 1987-ben született jogalkotási törvénynek a törvényhozási tárgyakra vonatkozó rendelkezései nem esnek teljesen egybe. Az alapjogokra vonatkozó magyar alkotmányi szabályozás egyik sajátos vonása nyilvánul meg abban, hogy közel húsz alapjog csak a jelenlévő képviselők kétharmadának szavazattöbbségével elfogadott törvényvel szabályozható. Ennek alapján a parlamenti pártok kölcsönös bizalmatlansága megakadályozhatta, hogy az 1990 májusában demokratikusan választott parlament a négyéves ciklus végéig több alapjogról az Alkotmány kifejezett előírása ellenére nem alkotta meg a megfelelő törvényt. Szerencsére egyre több politikus és jogász tartja szükségesnek az alapjogokra vonatkozó kétharmados legiszláció megszüntetését. Ezzel összefüggésben egyetértéssel fogadhatjuk viszont azt az álláspontot, amely szerint az alapjogokra vonatkozó kétharmados törvényalkotás alkotmányi kikötésének eltörlését a parlamenti politikai erők szempontjából főleg az könnyítené meg, ha az érintett alapjogok tartalmát és korlátait az Alkotmány határozná meg. Ennek következtében már nem hárulna a törvényalkotóra az alapjog lényeges elemeinek meghatározása.

Az Alkotmánybíróság egyrészt az alapjogok törvényi szabályozása követelményének tiszteletben tartása, másrészt a politikai konszenzuson nyugvó kétharmados törvényi szabályozás előírásának tu-

domásulvétele mellett a végrehajtó hatalom szerepére tekintettel, valamint az alapjogok érvényesülésének megkönnyítését szolgáló nem garanciális, tehát inkább technikai jellegű normák megalkotásának szükségességétől vezéreltetve megfelelő differenciálással megállapította, hogy a kétharmados törvényi szabályozású alapjog milyen vonatkozása rendezhető egyszerű törvénnyel (4/1993. (II. 12.) AB hat.) illetve a végrehajtó hatalmi rendeletalkotás törvényi felhatalmazás alapján vagy anélkül a jelzett tárgykörben milyen keretben vehető igénybe (64/1991. (XII. 17.) AB hat.).

A jelzett problémák enyhítésére másutt publikált állásfoglalásaim hasznosításával¹³ a kilátásba helyezett új alkotmányozás keretében a következők figyelembevételét ajánlom.

Az új Alkotmányban az Országgyűlés hatásköri jogait kellene nevesítetten megállapítani, a kormányt pedig általános megfogalmazással meghatározni. A nemzetközi egyezményekben foglalt követelményeknek és a fejlett nyugati alkotmányi megoldásoknak megfelelően az alapjogokat egyszerű törvényhozási tárgyként indokolt kezelni. A jogalkotási hatáskör francia rendszeréhez hasonlóan vagyis elnevezéssel intézményesíteni kellene viszont a sarkalatos vagy alkotmányjogi törvényi kategóriát. E minősített szavazattöbbséggel alkotható törvények szabályozási körébe a közhatalom gyakorlásának olyan alapvető intézményei tartozhatnak, mint az Alkotmánybíróság, a bíróságok, a parlamenti biztosok, az Állami Számvevőszék, az önkormányzatok, a választási rendszer, az országgyűlési képviselők jogai, az országos népszavazás. Az alapjogokon kívüli egyéb egyszerű törvényhozási tárgyakat általános megjelöléssel ugyancsak az Alkotmány határozhatná meg. E megoldásból az következne, hogy a törvényhozási tárgyakon, valamint a közjogi autonómiák statutumi szabályozási szférájába tartozó viszonyokon kívül az egyéb kérdéseket az Alkotmány és a törvények e keretei között a Kormány és a miniszterek önállóan szabályozhatnák. Sarkalatos törvényi tárgykört egyáltalán nem, az egyéb törvényhozási ügyeket pedig csak külön felhatalmazás alapján szabályozhatná a végrehajtó hatalom az általa alkotható jogforrásokkal.

9. Sokan kifejezésre juttatták már azt a felismerést, hogy a jogállami eszközökkel végrehajtott és folytatandó rendszerváltozáshoz kapcsolódó sajátos feladatok mellett - így különösen hogy a) a régi és az újabb jogszabályokat is a jogállami paradigma alapján kell megítélni és hogy b) bármilyen időbeli korlát nélkül lehet alkotmányellenes jogi normát megsemmisíteni - az alapjogok korlátozhatóságának jelzett, lakonikus rövidségű meghatározásával, továbbá a konkrét

¹³ Vö. Ádám Antal: A jogalkotás alkotmányosságáról. Jogtudományi Közlöny 1992. 11-12.sz.; Ádám Antal: A végrehajtó hatalom és az autonóm közjogi intézmények jogalkotásáról. Magyar Közigazgatás 1993. 5.sz.

alkotmányossági ügy elbírálásához nem kapcsolódó, tehát absztrakt, hiteles alkotmányértelmezési jogkörrel magyarázható, hogy a magyar Alkotmánybíróság a hozzá négy és fél év alatt érkezett, közel 7 ezer indítvány elbírálásakor számos önkorlátozó állásfoglalása¹⁴ mellett is valóban aktivista alkotmánybíráskodást és ezen belül aktivista alapjogvédelmet gyakorolt, illetve gyakorol. Ezt a következtetést támasztják alá Kulcsár Kálmán alábbi értékelő megállapításai is: "Magyarországon - ahogyan a nyugat-európai alkotmánybíráskodásban is - az alapjogok védelme, garanciális problémái, lényeges és kevésbé a lényeggel összefüggő tartalmuk kimunkálása az Alkotmánybíróság tevékenységének legfontosabb része. Sőt, nem kevés, első pillantásra nem ebbe a körbe sorolható határozata is közvetve (adott esetben közvetlenül is) éppen az ember, a polgár jogainak védelmével, az államhatalom korlátainak világossá tételével függenek össze... Már a jogállamiság tartalmának és következményeinek meghatározása magában foglalja az alkotmányos szabályokra épülő jogbiztonság fontosságát, amely minden további alapjog érvényesülésének elengedhetetlen feltétele. Erre az alapelvre épülve az Alkotmánybíróság folyamatosan törekszik az ember és a polgár alkotmányban biztosított jogainak az európai standardnak megfelelő értelmezésére és védelmére, amelyre egyébként a strasbourgi bíróság gyakorlata kötelezi is."¹⁵

A "láthatatlan alkotmány" metaforája az e kifejezés szerzőjének, nevezetesen az Alkotmánybíróság elnökének, Sólyom László professzornak felfogásától gyakran elszakadva változott, gazdagodott és nyert publicisztikai vagy szakirodalmi értékelést. Nem feladatom és felhatalmazásom sincs rá, hogy e kifejezés alkotója helyett kommentáljam ennek jelentését. Azt a meggyőződésemet azonban kifejezésre juttatom, hogy az alkotmánybíráskodás az alaptörvényi rendelkezé-

seknek az alkotmányi előírások konzisztenciájának és koherenciájának keretében történő védelmét jelenti. Az alaptörvényi rendelkezések között pedig különböző jellegű és tartalmú előírások találhatók. Ezek körében ismerjük a) az alkotmányos rend általános elveit, b) az úgynevezett alapjog-fakasztó, illetve tápláló alkotmányos elveket, c) az államcélokat, d) a politikai hatalom gyakorlására, az állami szervek létrejöttére, szervezetére, hatáskörére és működési formáira vonatkozó rendelkezéseket, valamint e) a vizsgálódásunk tárgyát képező alapjogokat megfogalmazó és ezeknek alanyi jogi érvényesülését biztosító alkotmányi rendelkezéseket, mint a tárgyi jog legmagasabb szintű normáit. Mindezeket a valós összefüggések alapján kell figyelembe vennie hatásköre gyakorlása során, különösen a normakontroll keretében az Alkotmánybíróságnak. Eközben az absztrakció különböző szintjeivel és módszereivel operál. Nem juthat el azonban az absztrakciónak olyan fokához, hogy pl. konkrét alkotmányi előírástól vagy rendelkezésektől függetlenül, tehát ezekhez nem kötődve az alkotmányos rend általános fogalma és feltételezett vagy szubjektív imputációval kitöltött tartalma alapján döntsön el alkotmányossági jogvitát.

A "láthatatlan alkotmány" kifejezés - szerzőjének publikált, tehát ellenőrizhető megfogalmazása szerint¹⁶ - azt jelenti, hogy az Alkotmánybíróság döntései révén kimunkálja és megállapítja a többnyire rendkívül rövid, esetleg tartalmi meghatározást nélkülöző alapjogi és egyéb alkotmányi rendelkezések elvi alapjait, ezek összefüggéseit, vagyis az alaptörvényi normák doktrínáját. A jövő alkotmányozója, az Alkotmánybíróságtól független "pouvoir constituant" mindezekből annyit használ fel, amennyit az adott hazai és nemzetközi körülmények között, az őt legitimáló és alkotmányos koncepcióját respektáló, illetve akceptáló társadalmi konszenzus ismeretében vagy feltételezésében indokoltnak tart. Kívánom, hogy a magyar alkotmányozó vegye figyelembe azt a szakirodalmi felfogást, amely szerint "Azok az elvek ugyanis, amelyeket az Alkotmánybíróság a "láthatatlan alkotmány" feltárására irányuló társadalmilag szükséges "aktivizmusával" megfogalmazott, az európai jogfejlődés során kikristályosodott és elfogadott jogelvek".¹⁷

¹⁴ Az Alkotmánybíróság hatáskörének gyakorlati önkorlátozására vonatkozó, valamint bizonyos hatásköri jogok törvényi szűkítését és az alkotmányjogi panasz intézményének továbbfejlesztését célzó elképzeléseket illetve javaslatokat lásd különösen Rácz Attila: Az alkotmányos jogok védelme és az alkotmányjogi panasz. Acta Humana (1992) 8. sz.; Ádám Antal: A jogszabályok alkotmánybírássági ellenőrzéséről. Jogtudományi Közlöny 1992. 11-12. sz.; Sólyom László: Az emberi jogok az Alkotmánybíróság újabb gyakorlatában. Világosság 1993. 1. sz.; Lábady Tamás: A helyét kereső alkotmánybíráskodás. Világosság 1993. 1. sz.; Kilényi Géza: Az Alkotmánybíróság és az önkormányzatok. Magyar Közigazgatás 1992. 12. sz.; Kilényi Géza: Hogyan tovább, magyar alkotmánybíráskodás? In: Alkotmánybíráskodás. (Szerkesztette: Kilényi Géza) Unió 1993. 267-301. o.; Takács Imre: A magyar alkotmánybíráskodás időszerű problémái és továbbfejlesztésének lehetőségei. In: Alkotmányfejlődés és jogállami gyakorlat. (Tanulmányok, szerkesztette Ádám Antal) Budapest 1994. 91-113.o.

¹⁵ L. Kulcsár Kálmán: A kormányzat és az alkotmánybíráskodás. in: "Kormány a mérlegen 1990-1994" Korridor kötetek. Politikai Kutatások Központja, Budapest 1994. 133. o.

¹⁶ L. Sólyom László: Az Alkotmánybíróság önértelmezése. Jogtudományi Közlöny 1992. 6. sz. 274. o.

¹⁷ L. Kulcsár Kálmán: i.m. 131. o.

Kajtár István
egyetemi docens

Egy hatalmi jelkép kultúrtörténeti gyökerei - a sas¹

1. A jogtörténet évszázadai során a jog és igazságosság jelképei mellett számtalan alakban találhatók meg a hatalom szimbólumai: a koronázási jelvények, a reprezentatív épületek, a címerek és lobogók, rajtuk gyakran tűnnek fel oroszlánok, párdúcok, griffek és évezredek óta sasok is. Ezek a gyorsröptű ragadozó madarak mítoszok homályából repülnek elénk, alakjuk gyakran stilizálva textileken, fán, fémen, kőbe vésve tűnik fel, egyben olyan sajátos politikai eszméket is megjelenítenek, amelyek birodalmakként, korszakokként eltérően alakulnak. Szívós jelképpel van dolgunk, hisz napjainkban sok ország címerében megtalálhatók, sőt a második ezredvég Európájában több országban megújított formában ismét helyet kaptak a rendszerváltások címerein.

1. Hettita kétfejű sas

is. Szimbólumként, és néha hatalmi jelvényként, a szibériai népeknél és az észak-amerikai indiánoknál is találkozhatunk velük, természetesen kultúrtörténetileg

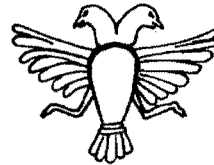
2. A sasok ismertek az Óvilág mellett Amerikában

sokkal jelentősebb, hogy a sas mint motívum és hatalmi szimbólum Eurázsia legősibb magaskulturáiban is kifejlődött. A sumér városállamok oroszlánfejű sasai mellett különös figyelmet érdemelnek az ie. XVIII. századból a hettiták kétfejű sasai pecséteken és domborműveken (1-2. ábra). A sas kétfejű változata ismeretes India északi részén is, és különösen megragadó az a finom művű aranylemez borítású díszbalta, amely az ie. XVIII-XIX. századból került elő Észak-Afganisztánból, és rajta egy szárnyas emberalak egyetlen nyakából két sasfej nő ki. A régészek szerint a csodálény a halottak révésze. A kétfejű sas későbbi megjelenései valamilyen módon mindig a fent jelzett ázsiai térségre utalnak.

A hatalmas birodalmat létrehozó perzsák viszont hadijelvényeiken aranyozott egyfejű sast helyeztek el, és az Nagy Sándor utódaira hatott.

3. A sas mint szimbólum nemcsak a hatalom jelképe lehet, a vallási életben jelen van, művészi motívum lett, és a történelem során pszichológiai értelmet is kapott.

Krúdy álmoskönyvében a fehér sas örökséget jelent, a tüzet hordozó sas háborúra utal, lengyel sast látni a borkereskedőnek lopást jelez. Tömeglélektani jelenség lehetett viszont az, amikor a XVI. századi német belháborúk idején a seregek felett lebegő sast a győzelem előjeleként értelmezik, és az is hasonló magyarázatot kap, hogy 1593. október 30-án Zittau felett egy óriási kétfejű sas mutatkozik, felé izzó nyilak röpülnek, de nem tudják megsérteni.

2. Hettita kétfejű sas

¹ A tanulmány "A jogálmóság kultúrtörténeti alapjai Magyarországon" (602) OTKA pályázat és a Tempus 2114/93. JEP keretében készült. Felhasznált irodalom:

1. A sas szimbólumokkal foglalkozik: A. BOUREAU, L'aigle Chronique politique d'un emblème. Paris 1985. - HOHENLOHE-WALDENBURG, Zur Geschichte des Heraldischen Doppel-Adlers. Stuttgart 1871. - J. E. KORN, Adler und Doppeladler. Ein Zeichen im Wandel der Geschichte. Göttingen 1969. - E. KORNEIMANN, Byzantinische Zeitschrift. 1940. Zur Geschichte des Doppeladlers.

2. Heraldikai irodalom: BERTÉNYI I., Kis magyar címertan. Bp. 1983. - BÁRCZAY O., A heraldika kézikönyve. Bp. 1897. - R. DENNIS, The Heraldic Imagination. New York 1976. - F. GALL, Österreichische Wappenkunde. Wien-Köln, 1977. - NAGY I., Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Bp. Reprint, 1987.; O. NEUBECKER; J. P. BROOKE-LITTLE; R. TOBLER, Heraldik, Wappen; Ihr Ursprung, Sinn und Wert. Frankfurt, 1965. - G. OSWALD, Lexikon der Heraldik. Mannheim-Wien-Zürich 1984.

3. Szimbolika: HOPFÁL M.-JANKOVICS M.-NAGY A.-SZEMEDAM Gy., Jelképtár, Bp. 1990.; JANKOVICS M., Jelkép-kalendárium, 1988. Bp.; G. JOBES, Dictionary of Mythology Folklore and Symbols, New York 1962.; P. E. SCHRAMM, Herrschaftszeichen und Staatssymbolik, I-III. Stuttgart, 1955-1956.; G. SPITZING, Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole. Die Bilderwelt Griechenlands und Kleinasien. München, 1989.; K. V. SEEGER, Marschallstab und Kesselpauke. Stuttgart, 1939.; R. VOIGT (Hrsg), Politik der Symbole, Symbole der Politik. Opladen 1989.; Wörterbuch der Symbolik, Stuttgart, 1991.

4. Katonai jellegű munkák: J. P. MALLMANN-SCHOWELL, Das Buch der deutschen Kriegsmarine, 1935-1945. Stuttgart, 1991.; W. MERICKA, Orden und Auszeichnungen. Praga, 1969.; Sechzig Jahre Wehrmacht 1848-1908. Wien, 1908.; Wörterbuch zur Militärgeschichte: I-II. Berlin, 1985.

5. Mitológia: KERÉNYI K., Görög mitológia, Bp. 1977.; TRENCSENYI-WALDAPFEL I., Görög-római mythológia, Bp. 1936.

6. Művészettörténet: R. BERNHEIMER, Romanische Tierplastik und die Ursprünge ihrer Motive. München 1931.; FÜGEDI M., Állatbrázolások a magyar népművészetben. Miskolc, 1993.; Geschichte des Kunstgewerbes. Bd. V. Berlin 1932.; Handbuch der Kulturgeschichte. K. WESSEL, Die Kultur von Byzanz. Frankfurt a. M. 1970.; J. ORENDI, Das Gesamtwissen über Antike und neue Teppiche des Orients. Wien, 1936.; A. SPRINGER, Kunstgeschichte. Bd. VI. Die Aussereuropäische Kunst, Leipzig 1929.

7. Kézikönyvek megfelelő címszavai: Handwörterbuch zur deutsche Rechtsgeschichte; Kirchenlexikon (1882); Ókori lexikon (1902); Antik lexikon (1993); Lexikon des Mittelalters (1980); Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens (1927); Reallexikon von der Vorgeschichte (1924); Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (1894); Lexikon alter Kulturen (1990); Deutsches Rechtswörterbuch (1914-1932); Reallexikon der germanische Altertumskunde (1911-1913); Staatslexikon (1845).

3. Zeus sasmadara

karmaiban. A fény, a termékenység, a szerencse forrása, a hőszoknak győzelmet és hatalomrajutást ad hírül, a halhatatlan főisten jelképe a földi hatalom

4. Sasos légiós jelvény

Prométeuszt marcangoló sas (keselyű) ítéletet hajt végre. A sasok érméken és kerámiákon jelennek meg. A hellenisztikus korszakban igen gyakoriak, Egyiptomban a Ptolemaioszok dinasztiájának jelképei lesznek.

5. Sasos légiós jelvény

7. A rómaiak kiterjedten alkalmazták a sast mint hatalmi jelvényt. Már Romulusz mondabeli hatalomra

6. Sasos légiós jelvény

kerülése is jóselet adó sasokhoz kapcsolódott. Róma városának a nőstényfarkas volt a jelvénye, a sasok ezzel szemben a római birodalomhoz voltak köthetők. A mitológiai jelentésén túl hatalmpolitikai szimbólumként a sasos hadijel, a sasos jogar és a császárok apotheosisa jelenik meg. A sassal ellátott jogar feltehetően etruszk hatást tükröz, a meghalt császár égbe emelkedésének képi megjelenítése pedig többek között azért is figyelemreméltó, mert azon nem egy esetben két sas szerepel.

A római légióknak eleinte többféle állat (farkas, vadkan, Minotaurusz, esetleg sas) is lehetett a hadijelvénye, a Máriausz féle hadseregreformmal azonban (ie. 104) a sas lett általános. Alakját úgy formálták meg, hogy szinte szárnyalt a légió előtt, a köztársaság korában az ezüst madár karmaiban aranyozott villámköteget hordott, a császárkorban a sas is arany bevonatot kapott (4-8. ábra). Minden légióknak egy sasa volt, hordozójának élete árán is meg kellett azt védeni, a bátor és vitéz signifikerek bajtársaik bizalmából a légióparancsnokok önértékelés és temetkezési pénztárát is kezelték. A sasát veszni hagyó légiót a sorszámozásból törölték, az egység becsületét veszítette. A hadijel

7. Római sas koszorúval

szekerése viszont örömnepnek számított az egész hadseregben. A szakrális tisztelettel övezett sas előtt szerződéseket kötöttek, "születésnapját" megünnepezték. A meglehetősen babonás rómaiak előtt rossz omen volt, ha a sas rúdját induláskor alig lehetett a földből kihúzni. Ugyancsak a vereség előjelének tekintették Pompeusz légionáriusai, hogy a polgárháború döntő ütközete előtti éjjelen a hadijelvényeket pókok fonták be.

A római sas későbbi hatalmi szimbólumok alapjául szolgált.

6. A kereszténység kultúrtörténetében a sokrétűen alkalmazott sas-jelkép forrása egyrészt az, hogy mint élesszemű, magasra repülő madár az ég küldötte, isteni és királyi szimbólum, a nap megtestesítője. A mediterrán kultúrkör általános értelmezése mellett szerepel az ótestamentumi eredetű magyarázat, amelyben a sas egyrészt tisztátalan, húsevő madár, de egyben erős, gyors, rámenős is, és a hű gondoskodás jellemzi. A Szentírás szövegek azután a szimbolikában is megjelentek: a Királyok II. könyv II. 9. szerint amikor Elizeus Illéstől az abban lakozó lélekből kétszeres részt kér, ez az ábrázolásban időnként kétféjű sas formájában tárgyiasul. Végezetül a keresztény sas-értelmezés Arisztotelész műveiből is merített.

Szimbolikájában a sas összefügg Krisztus mennybemenetelével, a bűn, a Sátán feletti győzelmével. János evangélista jelvénye, a sas számtalanszor megjelenik a szöszékeken, a misekönyvtartókon, az épületeken. A szentek történeteiben a sas mártírok testét védi, utat mutat, napfénytől óv. Szent Ágoston esetében a sas egyben az igazságosság (Iustitia) jelképe is.

8. Sasos légiós jelvény

9. Német sas, 13. század

10. Német sas, 14. század

7. A római birodalmat szétzúzó germánok mitológiájában is ott szerepel a sas. Ebben az alakban menekül Odin, házának ajtaja előtt, termében sas található, és a világfán is sas trónol. A sas Odin vihardarara, a farkassal és a hollóval együtt a csatamező állata, aki az elesettek vérével, húásával táplálkozik. Megjelenése jeladásnak számít, nevét, például Arnulf, Arnold alakban fiúgyermeknek adják. Ugyanakkor a germán sas korántsem olyan nagyhatású mint a római. Fibulán kimunkált alakja sokféle kultúrhatást ötvöz /kelta, szkíta, római és távolabbról újperzsa, belső-ázsiai), de a keleti illetve nyugati gót királyság intézményével közvetlenül nem hozható kapcsolatba. Hatalmi jelvényé válása felé mutat, hogy a források szerint a langobardok hadijelvényén megjelenik, illetve a pogány szászok hadijelvényén szereplő állatok közül az egyik. Figyelemre méltó, hogy a germán szimbolika a

XIX-XX. században átformálódva és nem mindig progresszíven a modern kor hatalmi jelvényeire is erős hatást gyakorolt.

8. A Német-Római Birodalomban a sas jelkép felelevenítése a germán, a keresztény tradíció mellett elsősorban a római impérium hatalmi szimbolikájára nyúlik vissza. Közvetett bizonyítékok alapján valószínűsíthető, hogy már Nagy Károly is használt sasos jelvényt az aacheni pfalz ormán. A német-római korokban III. Ottó érmén szerepel sas, II. Konrád pecsétjére illeszti, a XI. században pedig a sasos jogar

12. Német sas
16.század

tűnik fel, a madár alakja a császári díszruhákra kerül. Ebben az időben az épületek oszlopfőin található ilyen ornamentika, és a sas hadijelvényt is ékesít. A heraldikába a német sas Barbarossa Frigyes idején került be. A XII. század második felében a birodalmi fejedelmek sorra illeszti pajzsukra a királyi jelvényül szolgáló, eleinte arany, később fekete egyfejű sast, és a Rótszakállu uralkodása végén ez lesz a birodalom jelvénye is, a koronázási jelvényeken is elhelyezik. IV. Ottó pedig Bouvines csatamezején (12-14. ábra) egy kocsira helyezett árbocon sárkányalak fölé illesztve sast használ hadijelvényként. A XIII. században a Stauf sas épületeket díszít, öltözekeken jelenik meg. 1254-ben pedig IV. Konrád az Abruzzókban a sasról nevezi el Aquila városát. (9-12. ábra)

A XI. század végétől új szimbólum bukkan fel a német térségben: a kétfejű sas.

14. Kétfejű birodalmi
sas, 18. század

9. Az ókori Kelet motívumkincsében már megismert kétfejű sas valószínűleg szaracén közvetítéssel került Európába. Szinte egyidőben tűnik fel selyemanyagokon a Mediterránium különböző térségeiben: Szicíliában, az Ibériai-félszigeten és Bizáncban. A Nyugat a XI. század végére befogadja az új jelképet, amelyet hamarosan az építészet is felhasznál. A XII. század végén városok (legkorábban Cambrai), nemesi és uralkodó családok pecsétjein szerepel és a pénzekre is rákerül. A XIII-XIV. században az uralkodói pecséteken váltakozva bukkan fel az egy- illetve a kétfejű sas. A XIV. századra kialakul az a nézet, hogy az egyfejű sas a német királyt, a kétfejű a német-római császárt illeti meg. Az ingadozó gyakorlatnak Luxem-

11. Német sas, 15.
század

13. Kétfejű birodalmi
sas, 16. század

burgi Zsigmond vet véget és 1433-ban a kétfejű sas mellett dönt. (13-14. ábra)

A kétfejű sast sokféleképpen értelmezik. Egyesek szerint a kétfejű madár megragadja az időt, Janushoz hasonlóan jobbra és balra, múltba és jövőbe néz. Más értelmezés szerint ez a lény egyaránt felöleli a nappalt és az éjszakát, a napot és a holdat. Racionális megfontolás szerint egyszerű szimmetriára való törekvés következménye, ez lehet a szövési technika eredménye, vagy ezt az okozta, hogy két külön ábrázolt sas egyre közelebb került egymáshoz, majd egybeolvadt. Van olyan vélekedés, hogy az ok egyszerűen az ember fantáziájára való hajlamosságában keresendő. Történelmi magyarázat szerint a két, a nyugati és a keleti római birodalmat hivatott jelképezni, esetleg a két fővárost, Rómát és Bizáncot, és így magára Nagy Konstantinra vezethető vissza. Még messzebbre megy vissza időben az a magyarázat, amely szerint a németek a Varus elleni csatában zsákmányolt két légiós sast vették alapul a kétfejű sas megformálásánál. Szinte mitologikus jelleg az az értelmezés, amely arra utal, hogy Nagy Sándor születésénél a két földrész felett kiépítendő uralom jeleként a szülőház felett két sas lebegett. A heraldikai magyarázatok szerint címer-egyesítésről lehet szó, vagy arról, hogy egy nemesi család két ága, apa és fiú, testvérek különböztetik meg sasos címerüket úgy, hogy a kétfejű változatot is alkalmazzák. Városcímereknél egyesek szerint a kétfejű sas használata egyértelműen a császárra utalt, míg az egyfejű sas ezt nem kétségtelenül tudta kifejezni és alapot adhatott tartományi igények érvényesítésére. Komplex államelméleti magyarázat végül 1350/52-ből Megenbergi Konrád teóriája, amely a két kard elméletét átvéve a kétfejű sas egyik fejét a klérussal, a másikat a világiak védelmével hozza kapcsolatba. A kétfejűség oka az, hogy a császárnak egyszerre kell a jövőbe tekintenie, egyúttal a múlt történéseit is meg kell gondolnia. A magyarázatokat azonban mindenképpen kiegészíti az a vizuális élmény, amellyel a keresztetek az ellenük harcoló mozlím fejedelmek kétfejű sasos felségjeleit ismerve Európába hazatértek.

10. A háromfejű sasok viszont inkább a kultúrtörténeti kuriózumok közé tartoznak. (15. ábra) Conrad Grünenberg 1483-as címerkönyvében két változatban is közöl arany, illetve fekete háromfejű sast. Értelmezése szerint ilyen címer illetné meg azt a német-római császárt, aki visszanyeri a Szent Sírt és a Szentföldet, vagy ennek változataként egy vagy több országgal gyarapítja a birodalmat. A címerek természetesen fantáziaszülöttek, és politikai realitásuk nincs. Maga a háromfejű sas motívum korábbi előfordulását is megemlíthetjük, a heidelbergi Manesse-Kódex (XIII-XIV. század fordulója) már feltüntetett egy vörös alapra helyezett fehér háromfejű sast, mint Reinmar von Zwetter dalköltő címerét.

15. Háromfejű
német sas

11. A Német-Római Birodalom 1806-os feloszlatása után a német sas további sorsa az *egységtörökésekkel összefüggésben alakult*. 1815 után a Német Szövetségnek hosszú ideig nem volt saját jelvénye, és az osztrák címert használták, csak 1846-ban döntöttek úgy, hogy a szövetség erődeinek ágyúin a német kétfejú sást helyezik el, majd ezt a jelvényt az 1848/49-es forradalom felségjelei közé sorolta. Valószínű ezért került a forradalom bukása után a kétfejú madár rossz hírbe és így 1871-ben a német birodalom címerállatának az egyfejű sást választották, és ezen a porosz sas egy paj-

16. A weimari köztársaság címersasa

zson volt elhelyezve, mintegy utalva az új állam tényleges erőviszonyaira. 1919-ben új, egyfejű köztársaságibb vonalvezetésű sas jelenik meg, amelyet a néphumor hamarosan papagájfejűnek lát, csődbejutott keselyűnek nevez és megrémült tőzsei alkuszhoz hasonlít, utóbbiakra nyilvánvalóan a gazdasági világválság miatt asszociálva. A weimari sas több grafikai változatban is elkészült (16-17. ábra) és a mai német címer is ezt adaptálta. (18. ábra)

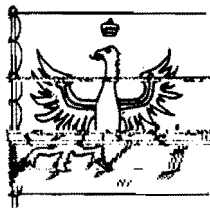

17. A weimari korszak haditengerészeti sasa

18. A Német Szövetségi Köztársaság címersasa

12. A porosz állam felségjelvényeinek története szintén fordulatos. A Hohenzollernek brandenburgi törzsterületét a vörös sas (19-20. ábra) jelképezte, a porosz térség fekete sasát eredetileg a német lovagrend kapta, és a lengyel királytól való hűbéres függés idején ezen ezt a körülményt heraldikailag is jelölték. 1701-ben a porosz

19. Brandenburgi sas, 1700

20. Sas porosz marsallboton

királyság megteremtésével új sasos állami címer készült. II. Frigyes a heraldikai sas mellett egy természetes alakban ábrázolt sas emblémát is használt, ez ugyan hivatalos jelvénné nem vált, de a későbbi porosz militarista jelképeken gyakorta feltűnik. 1921-ben a porosz sasról lekerültek a monarchikus díszítések, a nácik azonban hatalomrajutásukkor azonnal horogkereszttel, villámokkal, "Isten velünk" felirattal dekorálták. 1947-ben Poroszország feloszlatásával sasos címere is elenyészett.

21. Tirol címere

13. Az osztrák térségben a sas több tartomány (21-22. ábra) és város címere, a dinasztia az egész állam megjelölésére a kétfejú sást használja. A német-római birodalmi sást 1804-től az Osztrák Császárság kétfejú sasa váltotta fel (23.

ábra). 1919-ben egyfejű köztársaságias jelenik meg, falkoronával, sarlóval és kalapáccsal ékesítve, s ez a polgárságot, a parasztságot, illetve a munkásságot jelképezte. 1934-ben a hivatásrendi tekintélyuralmi állam kiépítése során visszatértek az arany dícsfényvel övezett kétfejú sashoz, és ezzel a szimbólummal egyszerre kívántak fellépni a náci birodalmi eszme és a marxizmus ellen. 1945-ben a megújuló köztársaság ismét az 1919-es egyfejű sashoz nyúlt vissza, a visszanyert függetlenségre utalva széttört láncokkal egészítve ki azt.

22. Sas Alsó-Ausztria címeréből

Történelmi útján az osztrák sas, különösen a kétfejú változat egyenruhákön, zászlókon, rendjeleken tűnik fel. A Habsburg hatalommal szembehelyezkedő erők viszont gyűlölettel veszik körül. 1847-ben Godoffredo Mameli vérszédítő indulót ír, és az itáliai csatatereken az olaszok mindenütt harsogják, hogy az osztrák sas tollai meg vannak tépve, vérszívó és szíve beteg. Svejk, a derék katona pedig egyszerűen tyúknak nevezi a nemes címerállatot. 1918 őszén a Monarchia bukását a kortársak a kétfejú sas lehullásaként érik meg.

23. Az Osztrák Császárság címere

14. A magyar hatalmi szimbolikában az ősi turul (súlyom) mellett a sasok is jelen vannak. Erdély, Fiume címerében szerepelnek, sok nemesi család használ fekete, vörös vagy arany sasokat, és ezek díszítőelemként is felhasználásra kerülnek.

A kétfejú sasokhoz viszont a magyarság meglehetősen ambivalensen viszonyult. A magyar heraldikában ez az alak már a Habsburgok berendezkedése előtt ismert, így például a Széchyek 1328-as pecsétjén. Bizonyos erdélyi motívumok is utalnak arra, hogy a kétfejú sas alakja nem kizárólag Nyugatról jött a Kárpát-medencébe. A magyar alkotmánytörténet alakulása miatt az osztrák szimbólum hatása mégis dominál. A Rákóczi nótában "a sasnak körme között" fonnyadozik a magyar nép, 1848-49 karikatúráin a kétfejú sas vérszomjas fenevad, az önkényuralom megingásával a kétfejú sasos felségjelvényeket sietve eltávolítják a középületekről a nemzeti érzelmű polgárok. A kérdést azonban bonyolítja, hogy a népművészetben igen elterjedt motívummá válik, kerámián, textilen, faragásokon jelenik meg, politikai tartalma sokszor úgy háttérbe szorul, hogy még 1867 után is motívumként szerepel, nemzeti jelvényekkel felülretegezve. 1884-ben bel-

ügyminiszteri rendelet lép fel a kétfejű sasnak a magyar címerrel való kombinált használata ellen.

15. A kétfejű sas *Bizáncban* is felbukkan (24. ábra). A római birodalom keleti felében a 7. század elejére tehető a római sas utolsó ábrázolása. A 10. század végén a szasszanida motívumkinccset felhasználó textileken újra megjelenik az egy és kétfejű sas. A történészek a bizánci kétfejű sast többféleképpen értelmezik. Egyesek a Komnenos dinasztia címerének tekintik, mert a 12. század elején

24. Bizánci kétfejű sas

ábrázolása Alexius császár sírján fellelhető, a XIII. század elejéről pedig egy vörös alapon arany sast ábrázoló zászlóra utalnak. A legenda szerint Mistrában XI. Konstantin, az utolsó bizánci császár egy kétfejű sast ábrázoló domborművön állva tett esküt. A másik nézet szerint a kétfejű sas nem a császár, hanem a magasrangú bizánci méltóságok jelvénye (despota, Sebastokrator), akik érmeiken, pecsétgyűrűiken, zászlóikon is feltüntetik azokat. Az utolsó dinasztia, a Palaiologosok címerének főmotívuma a kereszt volt, a kétfejű sas használatára is vannak példák, ez a hatalmi szimbólum azonban még korántsem kristályosodott ki.

Az államiság bukása után a kétfejű sas az ortodox görög egyház jele lesz, a patriarcha pecsétjén, lakóházakon, templomokban tűnik fel, és a jón-görög nemesek címerein. A görög nemzet "hallhatatlanságának és remélt újjászülésétésének" jelképévé válik. (25. ábra)

25. Bizánci kétfejű sas

16. A bizánci ortodox szimbolika a szláv államokban erősen hatott. *Oroszországban* utalások vannak arra, hogy a fejedelmek ruházatán már a 11. század közepén feltűntek a kétfejű sasok. A recepciónak döntő lökést azonban III. Ivánnak az utolsó bizánci császár unokahúgával kötött házassága adott. A jelkép átvétele igényt jelentett az egykori birodalomra, jogcímet az ortodox egyház feletti világi vezetésre, és mindezt a harmadik Róma elmélet foglalta össze. Vannak viszont források, amelyek az orosz kétfejű sast nyugati előképre vezetik vissza.

A cári birodalmat mindvégig jelképezte címerének kétfejű madara. Egyenruhákön, fegyvernemi jelzésként, tengerügyi vállapokon találjuk, a lovagárdisták sisakján plasztikusan jelenik meg, az Alexander Nyevszkj, a Szent András, a Szent Sztaniszláv rend jelvényein szerepel. A hadsereg mellett az állami tisztviselőknél is számtalan formában utal a kétfejű sas arra, hogy Oroszországban feszes rend érvényesül. Nem csoda, hogy az önkényuralmat gyűlölő forradalmárok vadul támadnak ezek ellen a jelvények ellen, leverik őket a középületekről, a cégtáblákról, dekoráci-

ókról. Hogy azután a Szovjetunió utáni Oroszországban újra felbukkanjanak...

17. A *Balkánon* a szerb despoták a bizánci korszak végén felhasználják a kétfejű sasos motívumot. Az államiság újrateremtése során, a XIX. században már Karagyorgye alkalmazza a kétfejű sast, és a királyság jelvénye az ezüst kétfejű sas, amelyet a Tito korszak csak időlegesen tudott eltüntetni, és napjainkban újjáéledt. *Albánia* fekete kétfejű sasa a nemzeti hősnak Skander bégnek családi címere a XV. századból. 1912 óta a nemzeti jelkép számos rendszerváltozást túlélt (26. ábra).

26. Albánia címere

18. Az I. és a II. császárság korszaka *Franciaországban* önálló fejezet, a sas mint hatalmi szimbólum történetében. A nagy francia forradalom jelképrendszere, a vesszőnyalábokkal, frigiai sapkákkal, nőalakokkal és fegyverekkel csak elvéve élt

28. Sas a Becsületrendről

a sassal mint szimbólummal. A császárság megalapításával államtanácsi viták után olyan állatokkal szemben mint a kakas és az oroszlán végül is maga Napóleon döntött az erősen római formátumú egyfejű sas mellett. (27-28. ábra). A koronázási szertartáson a dekorációban az olaj- és borostyán-

27. Sas I. Napóleon címerében

ágak, pálmák, koronák, méhek tarka egyvelegében a sasok is ott díszlegetek. 1804. december elején a császár kiosztotta a sas-jelvényeket és a sassal díszített ezredzászlókat, lelkesítő beszéd kíséretében. Ezt követően a császárságot elborították a sasok: egyenruhákön, kitüntetésekön, épületeken, a "sasfiók" bölcsőjén, bútorokon és Napóleon büszkeségének, a Code Civilnek kötésén is. A festészetben jellemző, hogy Dávid a sasok kiosztásának pillanatát 6,1 méterszer 9,31 méteres vásznon örököltette meg. Persze, a művészeti élet végül is felülről irányított izlésdiktátum volt, és a császárt kellett kiszolgáltatnia. A francia történelemben XIV. Lajos kora igencsak hasonló korizlést produkált, az akkori nap-szimbólumokat mindenesetre Bonaparte kultuszában többek között a császári sas helyettesítette. Ez a hatalmi szimbólum osztozott a birodalom tündöklésében és bukásában. Austerlitz és a győztes ütközetek sora dicsőséggel övezte a sasokat, az 1812-es katasztrófa után azonban számos aranyozott sasos hadijelvény lett orosz trófea. 1814-ben a császár lemondása után gárdájától a sast megcsókolva vett érzelmes búcsút. A száz nap idején a vakmerő visszatérést patetikus kiáltványában a császár újra a régi motívummal ékesíti amikor arról

29. Sas a Harmadik Birodalomból

A napóleoni sasok legendája Waterloo-val sem ért véget. 1840-ben Lajos Fülöp hazahozta I. Napóleon holttestét. A koporsót a Szajján tucatnyi sassal, óriási sasos trikolorokkal díszített bárka szállította Párizsba. III. Napóleon természetesen újra bevezette nagy elődje szimbolikáját, a francia seregek csapatszázlóiin Szevasztopol megrohamozásánál, Magentánál ott díszelgett a sas. 1870-es katasztrófa után azonban átkerültek a karikatúrák világába: a világtalanként ábrázolt bukott császárt egy ilyen rajzon mankós sas vezeti, csőrében koldustányért tartva.

30. A Hitler-féle Kriegsmarine sasa

19. A XX. század *fasiszta rendszerei* széleskörűen felhasználták a sast mint hatalmi szimbólumot. Mussolini a római hagyományokhoz kapcsolódóan logikusan a sas-szimbólumokat is felújította. A légiós sas jelvény így például egyetemi díszünnepélyeken is feltűnt a rektori díszemlény sarkában. A hitleri Németország viszont szakítva a tradicionális heraldikai sassal, egy természetes alakban ábrázolt, agresszív sast vett fel jelképei közé. A III. Birodalom csatlósai között azután ennek követői is támadtak, így a kollaboráns mozgalmak mellett például a szlovák állam esetében is.

31. Német katonai derékszíj csatja (Harmadik Birodalom)

A német sast a náci korszakban minden területen széles körben használták. (29-32.) Megjelent a katonai egyenruhákön, pártjelvényként, kitüntetésekön, jelvényeken. A légierő, a haditengerészet gondosan ügyelt arra, hogy önállóságát a szárazföldi erőikkel szemben el-térő alakú sas-embléma jelenítse meg. A marsallbotok mellett az új Németország jelvényét gyakran a hadihajókon is elhelyezték. A madárszimbólumhoz legközelebb álló Luftwaffe hivatalos lapját a sasról nevezték el, az Anglia ellen intézett megsemmisítőnek szánt csapás a "sas napja" kódnevet viselte. A hivatalos jelvényhasználat mellett a német tengeralattjárások egyéni kezdeményezéssel naszádjaik tornyára megkülönböztetésként sokszor festettek sasokat, például ha az a parancsnok szülővárosa, a védnökséget ellátó város címerében szerepelt. Ennek háttérben minden bizonnyal volt valami ősi emberi megfontolás is, az az irracionális várakozás, hogy a hajdani totemmadár harci sikereket hoz és megoldalmaz az

ellenséges kísérőhajók támadásától, a vízbombák-tól.

Az 1933-1945 közötti korszakban a művészet, különösen az iparművészet szívesen használta a sasos motívumot, amely néha nem kimondott jó ízléssel, a legmagasabb birodalmi körök lakosztályainak bútorain, gyertyatartóin, üvegablakain is feltűnt. A Reich összeomlása után a náci jelvények között a birodalmi sast is süllyesztőbe juttatta a történelem.

32. A Harmadik Birodalom felségjelvénye

33. Az USA címere

20. A földkerekség több mint kétszáz éves legnagyobb demokratikus állama, az *Egyesült Államok* (33. ábra) ugyancsak sast választott címerállatául. Az 1782-ben megformált címeren az un. "amerikai sas" jelenik meg, egyik kar-mában olajágot, a másikban 13 nyilat tart, csőrében "e pluribus unum" felirat. A sas egyes tagállamok, városok címerébe is belekerült, a hadsereg kiterjedten alkalmazza, a patrióták is gyakran vele jelzik érzelmeiket, elkötelezettségüket. Így van ez annak ellenére, hogy keletkezésekor Benjamin Franklin a maga részéről kijelentette, hogy tulajdonképpen jobb lett volna, ha nem választják az USA jelképévé: a madár, úgymond rossz erkölcsű, táplálékát nem becsületes úton szerzi, és tulajdonképpen gyáva fickó, mert van egy verébnagyságu madár, amely gyakran neki-támad és előzi területéről.

21. *Vannak államok*, ahol a sas mint hatalmi szimbólum szintén előfordul. Példaként említhető, hogy az ötvenes évek végén a pánarab nacionalizmus

34. Mexikó címere

többek között Egyiptomban és Szíriában a legenda XII. századi uralkodó és hadvezér, Szaladin sasát alkalmazták, jóllehet annak eredeti alakjáról nem sok ismerettel rendelkezünk. Indonézia Visnu isten szent madarát, Garudát használja 1945 óta, a spanyol királyi címer sasmadara János evangélista jelvényére megy vissza, a mexikói sas (34. ábra) pedig a főváros azték alapítási mondájára.

22. A sas mint jelkép évezredekre nyúlik vissza. Az alapjául szolgáló hatalom-politikai eszmék vallási gondolatokból, művészeti alkotásokból is táplálkoznak, ugyanakkor a hatalmi szimbólumok az állami élet széles területei (különösen a hadsereg) mellett a művészetekre is kihathatnak. Ezek a jelképek egy-egy birodalom megsemmisülésével elpusztulhatnak, bűvópatakként azonban újra meg újra előkerülnek.

35. Az United States Lines New York hajózási társaság jelvénye

A XX. század végi kultúrában ugyanakkor a motívum egyre inkább eklektikusan van jelen és a sasok bizonyos fokig leértékelődtek, kommercializálódtak. Ha valamelyik német nagyváros utcáit járjuk a kirakatokban, a reklámokon dekorációként, összefüggéseiből kiragadva tarka egyvelegben jelennek meg a római, napóleoni, valamennyi változatban a történelmi német sasok, az amerikai sas vagy a város címere. A sas feltűnik italok, illatszerek, motorke-rek-párok sokaságán, biztosítótársaságok, hajózási vállalatok (35. ábra), autókлубok (36. ábra) jelvényein. Az istenek hajdani fegyverhordozója mára gyakran árúvédjegy lett, és a politikai karikatúrákon szerepelve nem ritkán fenségesből nevetségessé is vált.³

36. Az Osztrák Autókлуб jelvénye

³ Az illusztrációk forrásai (az ábrák száma vastag betűvel szedve):
 36: Autótérkép
 35: S. BOLLING: Schiffbau -Schiffahrt. Leipzig 1973.
 29: Deutsches Recht 1941.
 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14: Enciclopedia Italiana (1929) „aquila” címszó,
 15: F.GALL: Österreichische Wappenkunde. Wien - Köln, 1977.
 2. Lexikon alter Kulturen. Bd.I. Mannheim, Wien, Zürich 1990.
 25. Handbuch der Kulturgeschichte. K. WESSEL: Die Kultur von Byzanz. Frankfurt am Main 1970.
 17, 30, 31, 32: J. P. MALLMANN-SCHOWELL: Das Buch der deutschen Kriegsmarine 1935-1945. Stuttgart, 1991.
 28: V. MARIČKA: Orden und Auszeichnungen, Prága 1969.
 4, 5, 8: Meyers Konversations- Lexikon (1885)
 33, 26, 34: Nagy Világatlasz, Budapest, 1987.
 16, 18: O. NEUBECKER - W.RENTZMANN: Wappen-Bilder Lexikon. München 1974.
 1: Reallexikon der Vorgeschichte I.Bd. Berlin 1924.
 23, 21, 22: Révai Nagy Lexikona, 14. kötet.
 24. G. SPITZING: Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole. München 1989.
 3: TRENCSENYI-WALDAPFEL I.: Görög-római mitológia, Bp.1936.
 27: Tolnai Világtörténet, Legújabb kor I.
 7: ÜRÖGDI GY.: Kard és törvény. Marius és Sulla kora. Bp. 1974.
 19, 20: Wörterbuch zur deutschen Militärgeschichte I-II. Berlin 1985.

Megjelenés előtt álló könyvek a JPTE
 ÁJK kiadásában.
**INSTITUTIONES
 IURIS**
 sorozat

Földvári József
Magyar Büntetőjog
 Általános rész

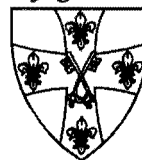
Kengyel Miklós
Polgári eljárásjog II.

Kecskés László
**Polgári jogi tanul-
 mányok**

Gátos György
**Cég-, csőd-, fel-
 számolási és vég-
 rehajtási eljárás**

Csiky Ottó - Filó Erika
Családjog

Janus Pannonius Tudományegyetem
 Állam- és Jogtudományi Kar

1367

Colloquium

Komanovics Adrienne
egyetemi tanársegéd

Az Európai Unió intézményei

II. rész

I. Miniszteri Tanács²

1. A Tanács ügyrendje

Az alapító szerződések, különösképp az EGK-szerződés, a közös gazdaságpolitikai célkitűzéseket csak általánosságban fogalmazták meg; a szükséges lépések kidolgozását, a konkrét szabályok megfogalmazását a Tanácsra bízták. Az EGK- és EAK-szerződés alapján a Tanács a jogalkotás fő letéteményese.

2. Szervezeti kérdések

A Tanács a tagállamok miniszteri rangú képviselőiből áll. A Tanács ülésén az a miniszter vesz részt, amelyik a téma szerint illetékes. A Tanács tehát mindig eltérő összetételben ülésezik aszerint, hogy milyen témáról van szó. Ekként: vannak „általános” tanácsülések (Külgyminiszteri Tanács, Mezőgazdasági Tanács, Közlekedési Miniszteri Tanács stb.), sőt, könnyen előfordul, hogy egy időben több Miniszteri Tanács is ülésezik. A tagok országukat képviselik, ezért kormányuktól kapott utasítás, iránymutatás alapján járnak el. Mindezek ellenére, mivel a Tanács az EK szerve, így mindig a Közösség érdekeit kellene szem előtt tartania.

Egy tag szavazati jogát csak egy másik tanácstagra tudja átruházni, de minden tag a magáén kívül legfeljebb egy másikkal rendelkezik. A vonatkozó cikkelyek szavaival élve „szavazás esetén a Tanács bármely tagja

legfeljebb egy másik tag meghatalmazottjaként szavazhat.”³

Az 1965-ös fúziós szerződés 2. cikkelye alapján az elnökséget névsorban a tagállamok, ill. külügyminiszterek egymás után 6-6 hónapig gyakorolják, a következő hat évben pedig az egy évben elnöklő tagállamok sorrendje megfordul (ha az első periódusban az első félévben Belgium, a másodikban Dánia elnökölt, a második hat év első évének első felében Dánia, a másodikban Belgium). Ez a feladat jelentős pozíciót biztosít az adott tagállamnak, hiszen pl. az elnök összehívhatja a Tanácsot, ő határozza meg minden ülésszak előzetes napirendjét, képviseli a Tanácsot az EP előtt, stb.

A Tanács ülései nem nyilvánosak⁴, kivéve, ha a Tanács egyhangúlag másként dönt. Többek között emiatt is szoktak az EK-val ill. az EU-val kapcsolatban *demokratikus deficit*ről beszélni, hiszen miközben egyre több hatáskör kerül a tagállamok kompetenciájából az EK ill. az EU jogkörébe, ezt nem követi a kontrollmechanizmus eszköztárának kibővülése. Az ellenőrzés fő szerve természetesen a Parlament, de a demokrácia továbbfejlesztését jelentené az is, ha a Tanács ülései, legalábbis azok, melyeken törvényhozási feladatának tesz eleget, nyilvánosak lennének.

A Tanácsot főtitkárság segíti.

3. A Tanács feladatai

a) Döntéshozatal, jogalkotás

Mint már említettem, az EK- és az EAK-szerződés alapján a Tanács a fő jogalkotó szerv (az ESZAK esetében a Bizottságnak van ilyen szerepe.) A tagállamok azonban bizonyos korlátokat építettek be a hatalmi ágak megosztásának elve alapján. Ekként a Tanács egyrészt csak a Bizottság javaslatára alkothat jogszabályt, másrészt a Bíróság utólagos jogi kontrollja is érvényesül. A Bizottság javaslattevői joga azért is kiemelkedő jelentőségű, mert a Tanács munkája során javarészt a Bizottság jogszabály-tervezetere támaszkodik, ezek pedig nagy valószínűséggel a Közösség érdekeit képviselik. Természetesen a Tanács a Bizottság tervezetét (egyhangú döntéssel) módosíthatja, ezt a lehetőséget azonban szűken kell értelmezni. Tehát ha a Tanács olyan aktust bocsát ki, amely egyáltalán nem hasonlít az eredeti javaslatra, az ellen megemmisítési keresetet lehet benyújtani a Bírósághoz, lényeges eljárási szabály megsértése miatt.

Az EK-szerződés szerint „minden egyes szerv a jelen Szerződésben ráruházott hatáskör szerint jár el” (4. cikkely 1. bekezdés). Ugyanezt az elvet fogalmazza meg az EK-szerződés 145. cikkelye, miszerint a Tanács „a jelen Szerződés értelmében és céljainak megva-

¹ Felhasznált irodalom:

1. Mathijsen, P. S. R. F.: A Guide to European Community Law (5th ed.) Sweet & Maxwell 1990
2. MacLean, Robert (ed): European Community Law and Human Rights Textbook (5th ed.) HLT Publications, 1993
3. Schweitzer, M. - Hummer, W.: Europarecht (3., erw. Aufl.) Alfred Metzner Verlag, 1990
4. Az Európai Közösségek jogszabályainak gyűjteménye, 1. kötet: Alapintézmények; Unió könyvkiadó 1992
5. Treaty on European Union and Final Act, 31 ILM 1992 (247)
6. Europäische Gemeinschaft, Europäische Union. Die Vertragstexte von Maastricht, 1992 Europa Union Verlag GmbH, Bonn
7. Gazdag Ferenc: Európai integrációs intézmények, KJK 1992
8. Dienes-Oehm Egon: A Maastrichti Európai Unió Szerződés; Jogtudományi Közlöny 1992/11-12, 487-501. o., ill. 532-546. o.

² Az EK által kiadott különféle tájékoztató brosrúrk
ESZAK 26-30, EK 145-154, EAK 115-123.

³ ESZAK 28(5); EK 150; EAK 120; a Tanács ügyrendje 5(3).

⁴ A Tanács ügyrendje 3. cikkely.

lósítása érdekében" jár el.⁵ A Tanácsnak tehát *nincs általános szabályozó hatásköre*, csak olyan jogosítványai vannak, amiket a tagállamok saját szuverén jogaik korlátozásával a Tanácsra átruháztak. Azonban előfordulhat, hogy valamely közösségi cél elérése végett szükségesnek látszik a Tanács tevékenysége, ám ehhez hiányzik a szerződésbeli felhatalmazás. Ekkor az EK-szerződés 235. cikkelye szerint a Tanács egyhangúlag eljárva, a Bizottság javaslatára és az EP meghallgatás után, szerződéskiegészítő másodlagos jogforrást is kibocsáthat. Ennek azonban szigorú korlátai vannak:

- csak a szerződés céljainak elérése végett lehet ehhez az eszközhöz folyamodni;

- a Tanács egyhangú határozata szükséges;

- a Bizottság javaslata és az EP meghallgatása biztosítja, hogy kellőképp figyelembe vegyék a Közösség érdekeit;

- végül pedig ott van a bírósági kontroll lehetősége.

b) Koordináció

Az EK-szerződés 145. cikkelye alapján „a Tanács gondoskodik a tagállamok gazdaságpolitikájának összehangolásáról”. Hasonló rendelkezések találhatók a másik két alapító szerződésben is⁶ a tagállamok és a Közösség tevékenységének összehangolásáról. Ez a koordináció elengedhetetlen feltétele a közös piac létrehozásának és funkcionálásának.

c) Külkapcsolatok

A Közösség és egy vagy több állam vagy egy nemzetközi szervezet közti szerződéseket a Tanács köti meg; harmadik állam csatlakozásáról dönt (ehhez az EP hozzájárulása szükséges); társulási megállapodásokat köt egy vagy több állammal, vagy nemzetközi szervezettel.⁷

d) Kezdeményezés

Az EK-szerződés 152. cikkelye így fogalmaz: „A Tanács felszólíthatja a Bizottságot a közös célok megvalósításához véleménye szerint szükséges vizsgálatok elvégzésére és az ennek megfelelő javaslatok előterjesztésére.” Ez a Bizottságot azonban - függetlenségénél fogva - nem köti.⁸

e) Kinevezések

A Tanács nevezi ki pl. az EK és EAK Gazdasági és Szociális Bizottságának tagjait ill. a Számvevőszék tagjait.⁹

f) Költségvetés

A Bizottság javaslata (előzetes költségvetési terv) alapján a Tanács készíti el a költségvetési javaslatot. A

költségvetési eljárás során az ún. kötelező kiadások esetében végső soron a Tanács dönt.¹⁰

g) Személyekkel kapcsolatos jogok

A fúziós szerződés 6. cikkelye úgy rendelkezik, hogy a Tanács állapítja meg a Bizottság elnöke és tagjai, a Bíróság elnöke, bírái, főügyészei és hivatalvezetője fizetését, díjazását, nyugdíját. A 24. cikkely (1) bekezdése szerint pedig kibocsátja az EK tisztviselőinek alapszabályzatát és a Közösség egyéb alkalmazottai számára a foglalkoztatási feltételeket.

4. Határozathozatal

Fő szabály az *egyszerű többség*. „Amennyiben a jelen Szerződés másként nem rendelkezik, a Tanács tagjai többségének szavazatával határoz.”¹¹ Azonban a legtöbb cikkely másként rendelkezik, így az egyszerű többség inkább kivételnek számít. Nincs rendelkezés a határozatképességről.

A Tanácsnak *egyhangú* határozatot kell hoznia, ha az adott esetre az alapító szerződések kifejezetten előírják. Ezen túl „ha a Tanács ... a Bizottság javaslatára cselekszik, a javaslat módosításáról csak egyhangúlag dönthet.”¹² Azonban „a jelenlevő, illetve képviselt tagok tartózkodása nem akadályozza a Tanács olyan határozatainak elfogadását, amelyekhez egyhangúság szükséges.”¹³ Nem tekinthető egyhangúnak a döntés, ha valamelyik tag nincs jelen és nem is képviselteti magát. Speciális szabályok érvényesülnek az ún. együttműködési eljárás keretében - meghatározott esetben ui. a Tanács csak egyhangúlag dönthet. Az egyhangúság szabálya a tagállamok számára különösen érzékeny közösségi politikáknál érvényesül; így pl. a társadalombiztosítás, a személyek szabad mozgása, vagy az adóelőírások körében.

A *minősített többség* eseteit is pontosan meghatározzák az alapító szerződések. Gyakori előfordulása miatt ez tekinthető főszabálynak. A szavazások során a tagállamok szavazatait, méretük szerint, az alábbi módon súlyozzák:

<i>Belgium</i>	5	<i>Írország</i>	3
<i>Dánia</i>	3	<i>Luxemburg</i>	2
<i>Nagy-Britannia</i>	10	<i>Németország</i>	10
<i>Franciaország</i>	10	<i>Olaszország</i>	10
<i>Görögország</i>	5	<i>Portugália</i>	5
<i>Hollandia</i>	5	<i>Spanyolország</i>	8

A hetvenhatból ötvennégy szavazat szükséges, amikor a határozatot a Bizottság javaslatára hozzák¹⁴;

⁵ Hasonlóan rendelkezik az ESZAK 26. cikkelye, valamint az EAK 115. cikkelye.

⁶ ESZAK 26(1); EAK 115(2).

⁷ ESZAK 98; EK-228, 237, 238; EAK 101, 205, 206.

⁸ L. még ESZAK 26(3); EAK 122.

⁹ ESZAK 18(2) ill. 78; EK 194(2) ill. 206(4); EAK 166(2) ill. 180(4).

¹⁰ L. bővebben költségvetési eljárás: ESZAK 78(3); EK 203(3); EAK 177 (3).

¹¹ EK 148(1).

¹² EK 149(1); EAK 119.

¹³ EK 148(3).

¹⁴ A Tanács a Bizottság javaslatára dönt pl. az alábbi esetekben: EGK 20, 28, 38(3), 43(2), 44(5), 54(2), 57, 63(2), 69, 75(1), 101. Az Egységes Európai Akta ezt kibővítette, pl. 59(2), 70(1), 84(2), 100a, 100b, 118a, 130c, 130e, 149(2)(a) és (c).

minden más esetben¹⁵ ezen ötvennégy szavazat legalább nyolc állam igenlő döntését kell hogy tartalmazza. Ez 2/3-os és 3/4-es többség között van; tehát sem az ún. nagyhatalmak (Nagy-Britannia, Németország, Franciaország, Olaszország), sem pedig a hat alapító tag nem tudja a döntéshozatalt megakadályozni.¹⁶ Minősített többségi szavazást írnak elő a szerződések főleg a közös piacot, a gazdasági és pénzügyi uniót érintő kérdésekben. Az Egységes Európai Akta kiterjesztette azon közösségi politikák számát, amikről többségi szavazással kell döntenet (ez főleg az olyan intézkedésekre igaz, melyek tárgya, mint már említettem, az egységes belső piac létrehozása és működése, ezen túl még a gazdasági és szociális összefogás, a kutatás és fejlesztés valamint a környezetvédelem terén).

Az 1966-os luxembourgi kompromisszum. A hatvanas évek közepén élte át a Közösség egyik legsúlyosabb - a közös agrárpolitikával kapcsolatos - válságát. 1965 júliusa és decembere közt Franciaország nem vett részt a Tanács ülésein („az üres szék politikája”), ezzel több mint hat hónapon keresztül megakadályozta, hogy a Tanács bármiféle döntést hozzon. Először 1966 januárjában jelent csak újra meg és kiharcolta, hogy többségi döntéshozatalra a továbbiakban csak akkor kerüljön sor, ha azzal minden egyes tagállam egyetért. Ha valamelyik állam „nagyon fontos érdekeire” hivatkozik, az ügyet addig kell tárgyalni, míg ki nem alakul az egyetértés. A kompromisszum semmiféle rendelkezést nem tartalmaz arra az esetre, ha ez nem sikerül; csupán annyit mond, hogy a további teendőket illetően a tagállamok közt nézeteltérés van. - A luxembourgi megállapodás szerint az egyhangúság tehát abban az esetben is megkövetelhető, ha az alapító szerződés többségi szavazást ír elő. Mivel semmiféle objektív kritérium nincs, hogy mi tekinthető egy ország fontos érdekének, a gyakorlatban bármely állam az erre való hivatkozással el tudta hárítani a számára kényelmetlen intézkedés bevezetését (vétőjog). Ezt az elvet az Európai Unió Szerződés sem törölte el¹⁷. A luxembourgi kompromisszum jogi jellege eléggé vitatott, leginkább ún. gentlemen's agreement-nek, politikai szándéknyilatkozatnak tekinthető.¹⁸

5. COREPER¹⁹ - az állandó képviselők bizottsága

A Miniszteri Tanács tagjai havonta csak néhány napra találkoznak, és ez az idők során túl kevésnek bizonyult ahhoz, hogy lépést tartsanak az egyre növekvő munkateherrel. A tagállamok úgy gondolták, hogy valamilyen módon biztosítani kellene az állandó jelenlétet, és e célból állították fel a Corepert. A fúziós szerződés 4. cikkelye így rendelkezik: „A tagállamok állandó

dó képviselőiből álló előkészítő bizottságnak feladata, hogy a Tanács munkáját előkészítse és a Tanács által rábízott feladatot elvégezze.” Minden tagállam egy követi rangban levő magas rangú köztisztviselőt küld ebbe a Tanácsnak alárendelt bizottságba. A Tanács többi bizottsága - kettő kivételével (vám- és kereskedelmi ügyek bizottsága; mezőgazdasági különleges bizottság) - mind a Coreper alá van rendelve. A Corepert tevékenységében munkacsoportok segítik.

A Coreper nincs döntési jogkörrel felruházva - saját döntési hatáskörét a Tanács nem is delegálhatja²⁰ -, hanem a Tanács döntéseinek előkészítésében játszik kiemelkedő szerepet. A Tanács előzetes napirendje ún. A és B részből áll. Az A rész azon napirendi pontokat tartalmazza, amelyekben a Coreper tagjai már egyetértésre jutottak, és amelyeket a Tanács így megvitatás nélkül is elfogadhat. Hangsúlyozni szeretném azonban, hogy a Tanácsot a Coreper véleménye nem kötelezi, tehát bármely Tanács tag kérheti egy pont megvitatását. Az összes többi napirendi pontot B-vel jelölik. Ezekben a Coreper nem tudott megállapodásra jutni, és úgy gondolják vagy kifejezetten kérik, hogy miniszteri szinten találjanak megoldást.²¹

A Coreper kettős funkciót tölt be: egyrészt saját állama érdekeit képviseli az Európai Unióban, másrészt pedig az Unió nézeteit képviseli saját hazájában; így összekötő kapocsként funkcionál a nemzeti és az európai szervek közt.

II. Európai Tanács

A hatvanas évek végére a Közösség döntéshozatala lényegében holtpontra jutott. Ennek egyik oka a luxembourgi kompromisszumban keresendő, ami alapján az egyhangúság lett a szabály; másrésztől viszont a témák is egyre politikusabbá váltak. Nyilvánvalóvá vált, hogy új eljárási módszerekre van szükség.

A tagállamok az 1974-es párizsi találkozón fogadták el azt a francia javaslatot, hogy évente rendszeresen üléseket tartsanak európai és nemzetközi szintű témák megvitatására. 1975-től a tagállamok állam- és kormányfői évente háromszor találkoznak a soros elnöki ország fővárosában vagy Brüsszelben. Az üléseken még jelen vannak a külügyminiszterek és a Bizottság elnöke is. Az Egységes Európai Akta formálisan is elismerte az Európai Tanácsot, így az, mint az EK szerve, szerződéses elismerést nyert.

Félévente más állam állam- ill. kormányfője tölti be az elnöki szerepet, méghozzá ugyanazon államé, amely a Miniszteri Tanács elnöki feladatait abban a félévben ellátja. Az elnök szerepe egyáltalán nem elhanyagolható, hiszen befolyásolni tudja, hogy milyen kérdéseket tűzzenek napirendre; így áttételesen a Közösség fejlődésére.

²⁰ Az EK-szerződés 155. cikkelye alapján csak végrehajtási jogkörrel ruház a Bizottságra.

²¹ A Tanács ügynöke 2. cikkely 6. bekezdés.

¹⁵ A Tanács nem a Bizottság javaslatára jár el pl. EK 73(2), 106(2), 108(2)(3), 109, 111, 113, 114, 154, 204, 206.

¹⁶ ESZAK 28(4)2; EK 148(2); EAK 118(2).

¹⁷ Dienes-Oehm Egon: A maastrichti Európai Unió szerződés, Jogtudományi Közöny 1992/11-12, 536. o.

¹⁸ Schweitzer - Hummer: Europarecht, 73 sk.

¹⁹ A francia elnevezés - Comité des Représentants Permanents - rövidítése.

désének irányvonalára is kihatással van. Pl. francia, német vagy holland elnökség alatt az európai integráció felgyorsul; míg brit vagy dán elnökség alatt az integrációs folyamatban általában visszalépés következik be, de legalábbis lassulás.²²

Az Európai Tanács feladata általános irányelvek kibocsátása, a közösségi politikák meghatározása. Döntései nem rendelkeznek kötelező erővel, de kijelölik a Tanács és a Bizottság tevékenységének fő vonalát. Az Európai Tanács felsőbbszintű fórummá vált, amelyhez olyan nehéz kérdésekben lehet fordulni, amelyekben a Közösség rendes intézményeinek keretében nem sikerült megegyezésre jutni.

III. Bizottság²³

1. A Bizottság ügrendje

Ha a hatalmi ágak megosztásának elvéből indulunk ki, amely az Európai Unió szervezetén belül is érvényesül, akkor a Bizottság tekinthető a végrehajtó szervnek. Ez az állandó jellegű intézmény, melynek székhelye Brüsszelben van, kiválóan képzett személyzettel és kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezik. A közösségi integráció fő hajtóerejeként is szokták emlegetni.

2. A Bizottság szervezete

A Bizottság tizenhét tagból áll, ezen a számon a maastrichti szerződés sem változtatott. Érdekes, hogy tagjait - közös egyetértéssel - a kormányok nevezik ki, ám a későbbiekben több rendelkezés is található a nemzeti kormányoktól való függetlenségük biztosítására (nem utasíthatók, a befolyásolástól a tagállamoknak is tartózkodniuk kell, stb.). Kinevezésük főbb szabályait az Európai Parlamentre vonatkozó résznél már ismertettem. A Parlament konzultációs szerephez jutott, amely vétőjogot biztosít a Parlamentnek a Bizottság tagjainak és elnökének kinevezésében. Megbízásuk eddig 4 évre szólt, a maastrichti szerződés ezt 5 évre növeli, hozzáigazítva az EP hivatali idejéhez.

A Bizottság tagjait általános rátermettségük alapján kell kiválasztani. Tagok csak az egyes tagállamok állampolgárai lehetnek; minden országból legalább egy, de maximum kettő. Jelenleg a négy nagyhatalom kettő-kettő taggal képviselteti magát. Tevékenységüket a Közösségek általános jóléte érdekében gyakorolják; a Tanács tagjaival ellentétben nem kormányképviselők. Az eddigi hat alelnökkel szemben a maastrichti szerződés csak egyet, legfeljebb kettőt irányoz elő.

Egy kormány minisztereinek munkamegosztásához hasonlóan, a Bizottság minden tagja egy-egy meghatározott tevékenységi területért, hivatali ágazatért felelős. A Bizottságot munkájában az ún. eurokraták hatalmas

létszámú apparátusa segíti. Erre az európai tisztviselői karra (mely a tagállamok kormányaitól független) óriási feladattömeg hárul, hiszen pl. minden hivatalos okmányt le kell fordítani mind a kilenc hivatalos nyelvre, valamint szinkrontolmacsoltást kell biztosítani a kormány szintű hivatalos találkozókra.²⁴

Az egyes szakterületeken ún. *főigazgatóságokat* állítottak fel. A tanácsadó szerepet betöltő állandó és ideiglenes *bizottságok* száma hozzávetőleg ezerre tehető.

3. A Bizottság feladatai

a) Kezdeményezés

A Bizottság mintegy kezdeményezési monopóliummal rendelkezik, ui. a Tanács jobbra csak a Bizottság kezdeményezésére járhat el. Ennyiben a Bizottság tartja mozgásban a közösségi jog fejlődését. Habár az EK-szerződés 152. cikkelye (ill. az EAK-szerződés 122. cikkelye) alapján a Tanács felszólíthatja a Bizottságot, hogy javaslatokat terjesszen elő, erre a Bizottság függetlenségénél fogva nem kötelezhető. Csak abban az esetben lehet tétlenség (mulasztás) miatt a Bírósághoz fordulni, ha a Bizottság kifejezetten köteles valamilyen tevékenységre. Másrészt azonban a Bizottság nem hagyhatja teljesen figyelmen kívül a Tanács kérését, hiszen szorosan együtt kell működniük a jogalkotás területén.

A Bizottság nemcsak kezdeményez, hanem részt is vesz a a Tanács döntéseinek megformálásában, hiszen ő dolgozza ki a Tanács elé terjesztendő jogszabálytervezeteket. Ennek során általában informálisan meghallgatja a tagállamok szakértőit is. A Bizottság javaslata képezi a Tanács és a Parlament további konzultációjának alapját. Igény esetén indoklási kötelezettsége is van; így pl. az EP valamelyik bizottsága, frakciója vagy legalább hét tagja kérdést intézhet a Bizottsághoz (interpelláció).

b) Ellenőrzés és szankcionálás

A Bizottság ellenőrzi az elsődleges és másodlagos jogforrások, valamint a Bíróság döntéseinek betartását. Az EK-szerződés 213. cikkelye szerint „a feladatai ellátásához szükséges minden tájékoztatást beszerezhet és minden szükséges ellenőrzést végrehajthat”. Bizonyos esetben a tagállamoknak értesíteni kell a Bizottságot az általuk tervezett vagy már bevezetett intézkedésről. Ha a Bizottság nézete szerint egy tagállam valamely kötelezettségét megszegte, a Bírósághoz fordulhat²⁵; de a Tanáccsal szemben is felléphet (érvénytelenítési és tétlenségi kereset). Természetes és jogi személyekkel szemben egyes esetekben szankcionálási joga van (pénzbírság kivetése).

²² Ezt az irodalomjegyzékben megadott, Robert M. MacLean által szerkesztett brit könyv (is) állítja!

²³ ESZAK 8-19, EK 155-163, EAK 124-135

²⁴ Az alkalmazottak kb. húsz százalékát tolmácsolói, fordítói jogkörben alkalmazzák. MacLean i.m. 29. o.

²⁵ Pl. EK-szerződés 14(6), 15(1), 31, 72, 73(2), 93(3), 109(2), 115, 213.

²⁶ ESZAK 88; EK 169; EAK 141.

c) Jogalkotás

Az ESZAK-szerződés alapján a Bizottság a fő jogalkotó szerv, a másik két szerződés ezt a Tanács feladatává teszi. Az EK-szerződés 155. cikkelyének 4. albekezdése (ill. EAK 124(4)) alapján a Bizottság „gyakorolja azokat a jogokat, amelyeket a Tanács az általa kiadott előírások végrehajtása céljából ráruház”. Az Egységes Európai Akta 10. cikkelye a Tanács kötelezettségévé tette, hogy „az általa meghatározott szabály szerint átruhazza a Bizottságra az általa kibocsátott előírások végrehajtási jogát”.

d) Költségvetés

A költségvetési eljárás során a Bizottság készíti el az előzetes költségvetési tervezetet. A Bizottság felel a költségvetés végrehajtásáért és az éves számadásért.²⁷ Így „évente előterjeszti a lejárt költségvetési év számadását ..., valamint egy kimutatást a Közösség vagyona-ról és tartozásairól”.²⁸

e) Alapok kezelése

A Bizottság feladata a strukturális pénzalapok kezelése és igazgatása. Ezek az alapok a következők: az Európai Szociális Alap (munkások átképzése, újraelhelyezése); az Európai Fejlesztési Alap (pl. élelmiszer-segélyek); az Európai Mezőgazdaság Garancia és Orientációs Alap; valamint az Európai Regionális Fejlesztési Alap (az EK-n belüli regionális egyenlőtlenségek enyhítésére).

f) Küllapcsolatok

A kereskedelmi és egyéb megállapodások tárgyalásait a Bizottság folytatja le; a Bizottság képviseli az EU-t a nemzetközi szervezeteknél és a nemzetközi konferenciákon - pl. ENSZ, GATT, harmadik tengerjogi konferencia. Részt vesz az Európai Politikai Együttműködés munkájában is. Az Elnökség és a Bizottság különleges felelőssége, hogy gondoskodjanak az EK külpolitikájának és az Európai Politikai Együttműködés keretében egyesített külpolitika egységességéről, és törekedjenek annak fenntartására.²⁹

g) Általános beszámoló

Az 1965-ös fúziós szerződés 18. cikkelye szerint: „a Bizottság évente általános beszámolót tesz közzé a Közösségek tevékenységéről”.³⁰

h) Bíróság előtti képviselet

A Közösséget a tagállamok bírósági előtt a Bizottság képviseli.³¹

4. Határozathozatal

A módosított EK-szerződés 163. cikkelye szerint a Bizottság határozatait tagjai többségének szavazatával

hozza meg. Ez jelenleg 9 tagot jelent. Habár a határozatokat kivétel nélkül testületileg hozzák, azok előkészítése ügykör szerint történik. A Bizottság ülései nem nyilvánosak.

„A Bizottság azzal a feltétellel, hogy a testületi felelősség elve teljes egészében sérthetetlen marad, felhatalmazhatja tagjait (ill. tisztviselőit), hogy a Bizottság nevében és annak ellenőrzése mellett megtegyék az ügyrendben és az ügyvitelben egyértelműen meghatározott intézkedéseket”. Ez nem jelenti a Bizottság egyes hatásköreinek átruházását, hanem pusztán belső munkamegosztásnak minősülnek. A gyakorlatban a határozatok közel kétharmada így születik. [Felhatalmazási eljárás, a Bizottság ügyrendje: 27. cikkely]

IV. Bíróság³²

Az eddigiek során megismerkedhettünk a jogalkotás és végrehajtás szerveivel; most az igazságszolgáltatás szerve van soron. Mivel a Parlament ellenőrző jogköre a módosítások ellenére sem teljeskörű, nagyon nagy szerepe van a Bíróság által gyakorolt utólagos normakontrollnak. Az Európai Unió joga alapvetően gazdasági jog. A világ- és belső piaci változásokra jogszabályi szinten is reagálni kell új normák kibocsátásával vagy a meglevők értelmezésével, méghozzá úgy, hogy közben az alapelvek ne szenvedjenek csorbát. Ez utóbbi a Bíróság egyik fő feladata. Sőt az is előfordul, hogy nem pusztán értelmeznie kell egy jogszabályt, hanem meg kell állapítania, hogy mi az adott esetre alkalmazandó jog, ha az EK-jogszabályok erre vonatkozólag nem egyértelműek. Természetesen ilyen irányú tevékenységét csak akkor fejtheti ki, ha arra felkéri. Ítélező tevékenysége során elsősorban a Közösségek céjaira hivatkozik és az ún. teleológikus értelmezés szabályai szerint jár el.

1. A Bíróság szervezete

A Bíróság tizenhárom bíróból és hat főügyészből áll: olyan független személyiségekből, akik országukban megfelelnek a legmagasabb bírói tisztségekkel szemben támasztott követelményeknek, vagy elismerten nagy tekintélyű és kimagasló tudású emberek. A bírakat a tagállamok kormányai kölcsönös egyetértéssel (am. mindegyik beleegyezésével) 6 évre nevezik ki. A bírák tisztének megújítására három évenként kerül sor. A Bíróság elnökét a bírák maguk közül 3 évre választják. Függetlenségük biztosítéka, hogy semmilyen joghatóságnak nincsenek alávetve, sem politikai, sem közigazgatási hivatalt nem viselhetnek, semmiféle más foglalkozást nem folytathatnak. Megilletik őket az 1965-ös jegyzőkönyvben lefektetett kiváltságok és mentességek. A Bíróság tagjai köréből három vagy öt bíróból

²⁷ ESZAK 78c(1); EK 205(1), 205a; EAK 179(1).

²⁸ Bővebben lásd a Parlament ellenőrzési jogkörénél.

²⁹ EK 113(3); 228, 229; EAK 101(2); Egységes Európai Akta 30(5).

³⁰ Bővebben lásd a Parlament ellenőrzési jogkörénél.

³¹ EK 211. cikkely második mondat, EAK 185. cikkely második mondat.

³² ESZAK 31-45, EK 164-188, EAK 136-160; Az EGK- és az EAK-Bíróság Alapszabálya; Az Európai Közösségek Bíróságának eljárási rendje

álló tanácsokat alakíthat, ám bizonyos esetekben csak teljes ülésen dönthet.³³ A kamarák feladata bizonyos előkészítő feladatok elvégzése vagy bizonyos fajta jogvitákban való döntés külön szabályozás alapján.

Hasonló szabályok vonatkoznak a *főügyeszekre* is. Feladatuk a Bíróság tevékenységének előmozdítása azáltal, hogy (teljesen elfogulatlan és független) záróindítványt terjesztenek a Bíróság elé. Ebben a kijelölt főügyész saját szemszögéből értékeli a jogesetet és javaslatot tesz, hogy milyen módon döntsön a Bíróság. Ehhez a Bíróság nincs jogilag kötve, de a gyakorlatban legtöbbször elfogadja a főügyész véleményét. Mivel a Bíróság ítéletei gyakran lakonikusan rövidek, a főügyési indítványok ezzel szemben részletekig kidolgozottak, sokszor ez utóbbiak jóval pontosabb eligazítást nyújtanak az ítéletek értelmezésében.

2. A Bíróság feladata

Biztosítja az alapító szerződések értelmezése és alkalmazása során a jog tiszteletben tartását. Az elsődleges ill. másodlagos jogforrások a tagállamok nemzeti jogrendjének részévé válnak, és ahhoz, hogy azok minden országban egyformán érvényesüljenek, világosan értelmezni kell azokat. A Bíróság egyrésztől felülvizsgálhatja, hogy az EU-szervek és tagállamok a közösségi jognak megfelelően járnak-e el; ill. biztosítja, hogy a közösségi jogot alkalmazása során a nemzeti bíróságok egyformán értelmezzék. Másrésztől azonban védelmezi az EK minden alanyának (maga az EK, tagállamok, természetes személyek) jogát és jogi érdekeit.

A Bíróság - hasonlóan a többi szervhez - nem rendelkezik általános felhatalmazással, hogy mindenféle vitás ügyben döntsön, hanem a szerződések pontosan körülhatárolták, hogy milyen esetekben járhat el. A számos eljárási formából én az alábbiakat szeretném kiemelni:

- Ha az egyik tagállam megsérti az alapító szerződések rendelkezéseit, a Bizottság vagy bármely más tagállam kereset nyújthat be *szerződésszegése* miatt.

- *Érvénytelenítési kereset*, ill. *mulasztási (tétlenségi) kereset* a Tanács, a Bizottság és (a maastrichti szerződés alapján) az Európai Központi Bank ellen. Összefoglalva: a Bíróság felülvizsgálja, hogy vajon jogszerűen járt-e el a Tanács, a Bizottság vagy a Bank egy aktus kibocsátása vagy ki nem bocsátása során. Kereseti joga van a tagállamoknak, a Tanácsnak és a Bizottságnak (mint akik általában, absztrakt módon érdekeltek a közösségi jog helyes alkalmazásában); az Európai Központi Banknak (a hatáskörébe tartozó ügyekben); valamint bizonyos feltételek mellett az EP-nek, ill. természetes és jogi személyeknek (ez utóbbiaknál feltétel, hogy az intézkedés őket közvetlenül és egyénileg érintse). Az ér-

vénytelenítés alapja: hatáskör túllépése, lényeges eljárási szabály megsértése, a jelen Szerződés vagy rendelkezési alkalmazására vonatkozó szabály megsértése, mérlegelés körében elkövetett visszaélés.

- A Bíróság természetes és jogi személyek kérelmére felülvizsgálhatja a Tanács által kibocsátott rendelkezésekben előírányzott kényszerintézkedések jogszerűségét.

- A következő, a Közösségi jog fejlesztésében nagyon fontos szerepet játszó eljárási forma a tagállamok bíróságai által kezdeményezett *előzetes eljárás*, melynek során a Bíróság a közösségi jog értelmezéséről és alkalmazhatóságáról dönt. Különbséget kell tenni, hogy primér vagy szekundér jogforrásokkal kapcsolatos állásfoglalást kérnek-e a nemzeti bíróságok. Az első esetben csak jogértelmezést kérhetnek, míg a másodlagos jogforrások esetében nemcsak jogértelmezést kezdeményezhetnek, hanem azok érvényességét is megkérdőjelezhetik.

Ez az eljárás nem automatikus, tehát nincs semmiféle kötelezettség, hogy a nemzeti bíróságok az ügyet a Bírósághoz terjesszék előzetes ítélethozatal végett. A tagállamok bíróságai szabadon mérlegelhetik, hogy mit tegyenek.³⁴ Az előterjesztés csak akkor kötelező, ha adott ügyben a nemzeti bíróság döntését a belső állami jog eszközeivel már nem lehet megtámadni, tehát nincs jogorvoslati lehetőség adott állam szabályai szerint.

A Bíróság értelmezése kötelező a nemzeti bíróságokra. E rendelkezés biztosítja, hogy a közösségi jogot egyformán és egyöntetűen alkalmazzák minden tagállamban.

- *Kártérítési per*: egy EK-szerv vagy alkalmazottja által hivatalos tevékenysége során okozott kár esetén kereset terjeszthet be bármely tagállam, természetes vagy jogi személy. A hagyományos feltételek szükségesek itt is: az aktus jogellenessége, tényleges kár, és e kettő közötti okozati kapcsolat.

- Vitás ügyek az EK és alkalmazottai közt.

- Az Elsőfokú Bíróság *fellebbviteli fóruma* jogkérdésekben. Jogorvoslati kérelmet nyújthat be a pervesztes fél, a tagállamok és az EU-szervek.³⁵

- A Bíróság illetékes dönteni a Közösség által vagy javára kötött valamely közjogi vagy magánjogi szerződésbe foglalt *választottbírói záradék* alapján.

- A tagállamok közt felmerülő, a Szerződés tárgyával összefüggő vitás kérdés, ha választottbírói speciális megállapodás alapján a Bíróság elé terjesztik.

- A Tanács, a Bizottság vagy egy tagállam a Bíróság szakvéleményét kérheti, hogy egy, a Közösség és egy

³³ A maastrichti szerződés csökkentette ezen esetek számát (EK 165: ha egy tagállam vagy egy EK-szerv mint perbeli fél ezt kéri).

³⁴ EK 177(2) az alábbi fordulatot alkalmazza: "ha ez a bíróság úgy véli".

³⁵ Az EGK-Bíróság Alapszabálya 49. cikkely.

vagy több állam, ill. nemzetközi szervezet közt megkötendő egyezmény összeegyeztethető-e a Szerződéssel.

3. Határozathozatal

A Bíróság határozatait egyszerű többséggel hozza. Akkor határozatképes, ha legalább hét bíró jelen van. A legtöbb esetben három ill. öt bíróból álló bírói kamarák járnak el, de minimum 3 bírónak jelen kell lennie. Döntés csak akkor születet, ha a jelenlevő bírák száma páratlan, ellenkező esetben az eljárási rend szerint³⁶ a legrövidebb szolgálati idővel rendelkező bíró nem vesz részt a tanácskozáson.

V. Elsőfokú Bíróság³⁷

Az Egységes Európai Akta vezette be mindhárom Közösségben ugyanolyan szöveggel³⁸. Ennek alapján bocsátotta ki a Tanács - a Bíróság indítványára, a Bizottság és a Parlament meghallgatása után - 1988. november 24-i határozatát az Európai Közösségek Elsőfokú Bíróságának felállításáról. Az Elsőfokú Bíróságot nem egy újabb EK-intézményként hozták létre, hanem csupán a Bíróság mellé rendelt önálló ítélkező testületként.

1. Összetétel

A kormányok képviselői közös megegyezéssel nevezik ki a tizenkét tagot 6 évre. Háromévente a tagok fele lecserélődik. Három- ill. öttagú tanácsokban ítélkeznek, kivételesen teljes ülést is tarthatnak. Az 1965-ös jegyzőkönyvben felsorolt kiváltságok és mentességek rájuk is vonatkoznak.³⁹

2. Hatásköre

Az Európai Unió Szerződés így rendelkezik: „... A[z Elsőfokú] Bíróság nem illetékes a 177. cikkely szerinti előzetes döntések ügyében.” Az Elsőfokú Bíróság hatáskörébe tartozó ügyeket a Bíróságot felállító 1988-as Tanácsi határozat harmadik cikkelye állapítja meg. Ezek a következők:

- a Közösségek és ezek tisztviselői közti vitás ügyek;

- vállalatok ill. szövetségek szén- és acéltermeléssel kapcsolatos jogvitái a Bizottsággal (az ESZAK szerződés alapján);

- jogi és természetes személyek EK-szervek elleni keresetei versenyszabályok alkalmazásával kapcsolatos vitákban;

- az Elsőfokú Bíróság előtt folyamatban levő ügygel kapcsolatos kártérítési kereset (önálló kártérítési ügyekben a Bíróságnak van hatásköre);

- dömpinggel és szubvenciókkal kapcsolatos perek.

Teljesen új jelenség a közösségi jogvédelem körében az a lehetőség, hogy jogi kérdésekben az Elsőfokú Bíróság ítéleit megfellebbezzék a Bíróság előtt. A fellebbezés alapjául szolgáló jogkérdések: az illetékesség hiánya, a jogorvoslatot kérelmező érdekeit sértő eljárási hiba, a közösségi jognak az Elsőfokú Bíróság általi megsértése.⁴⁰

VI. Számvevőszék⁴¹

A Számvevőszéket 1975-ben állították fel, tevékenységét 1977-ben kezdte el. Erről az intézményről szóló rész eddig a „Pénzügyi Előírások” közt szerepelt. A maastrichti szerződés viszont az Unió ötödik intézményeként szerepelteti.

A Számvevőszék - a tagállamok számának megfelelően - tizenkét olyan független személyiségből áll, akik országukban számviteli ellenőrzési szervekhez tartoznak vagy tartoztak, vagy akik különösen alkalmasak erre a tisztségre. Az EP meghallgatása után a Tanács hat évre nevezi ki a tagokat, akik nem utasíthatók.

A Számvevőszék az EU mindenféle gazdasági tevékenységét ellenőrzi, pl. költségvetés, hitelfelvétel, hitelnyújtás. A Közösség bevételeit és kiadásait nemcsak jogi, hanem gazdaságossági szempontból is ellenőrzi. Minden költségvetési év lezárása után éves jelentést készít, ami megjelenik az EK ill. EU Hivatalos Lapjában; és ez a közlés által biztosított nyilvánosság a Számvevőszék legfőbb érve. A Számvevőszék a Tanács és a Parlament segítségére van a költségvetés végrehajtásának ellenőrzésében.

⁴⁰ Az EGK-Bíróság Alapszabálya 51.

⁴¹ ESZAK 45a-45c, EK 188a-188c, EAK 160a-160c

³⁶ Az EK-Bíróság eljárási rendje 26(1).

³⁷ ESZAK 32d, EK 168a, EAK 140a

³⁸ Egységes Európai Akta 4., 5., 11., 12., 26., 27. cikkelye.

³⁹ A már említett 1988-as Tanácsi határozat 2(5).

Bércesi Zoltán, egyetemi tanársegéd
Várad Gábor, jogtanácsos¹

A tulajdonjogi jogviszony dinamikája²

I. A megszerzésről általában

Valamely jog illetve vele szemben egy jogi kötöttség a gyakorlatban -Szász I. nyomán³ - kétféle módon keletkezhet. Létrehozhatja egy egyedi magatartási jogszabály meghatározott személyekhez fűződő parancsa (pld. egy bírói ítélet, melyben a bíróság az alperest a felperes kárának megtérítésére kötelezi, a felperes oldalán jog, az alperes oldalán kötelezettség). A másik lehetőség jog illetve kötelezettség keletkezésére, ha a kívülvilágban olyan tények következnek be, amelyekhez a jogszabály hipotetikus rendelkezései jog illetve kötelezettség keletkezését fűzik joghatásként (pld: Y örökgyógy halálának ténye folytán X örökös oldalán univerzális szukcesszió áll be).

Minden alanyi jog keletkezése egyben megszerzés is, mert alanytalan jog nincs; tehát minden keletkezett jog egyben megszerzett jog is.

II. A megszerzés fajtái

1. Az eredeti megszerzés

Eredetiek a megszerzésnek azon esetei, melyeknél a megszerző joga önállóan keletkezik úgy, hogy az illető dolog azelőtt vagy nem is volt senkinek a tulajdonában, vagy pedig ha volt is, az új megszerző joga az előbb fennállott jogtól függetlenül jön létre, s az előbbi jog minősülése az utóbbira nincs kihatással.

Ennek megfelelően ez eredeti megszerzésnek három esete van:

- ¹ Bércesi Zoltán: V-VII. fejezet, Várad Gábor: I- IV, VIII és IX. fejezet
- ² 1. Magyar magánjog V. kötet /Dologi jog/ Szerk.: Szladits Károly, Bp.1942. /A tulajdonjogi fejezetek szerzője: Kolosváry Bálint/
2. Benedek Ferenc: Római jog IV.- Dologi jog /Egyetemi jegyzet/ JPTE Pécs, 1988.
3. A polgári törvénykönyv magyarázata (Kommentár) Szerk.: Gellért György KJK. Bp.1992. /A tulajdonjogi fejezet szerzője: Petrik Ferenc/
4. Sárándi Imre: Polgári jog III.--Tulajdonjog /Egyetemi jegyzet/ TK. Bp.1982.
4. Lenkovics Barnabás: Tulajdonjog /Ideiglenes egyetemi jegyzet/ TK. Bp.1991.
5. Lenkovics Barnabás: Dologi jog /Egyetemi jegyzet/ TK. Bp. 1993.
6. Szász István: A magyar magánjog általános része /II. kötet/ E.Ny., Bp. 1948
7. Szladits Károly: A magánjogi bírói gyakorlat Grill, Bp. 1943
- ³ Szász I.: Magyar magánjog II.k., E. Ny. 1948. 9. o.

ad 1. a megszerzett jog a szerzésekor mást nem illetett meg (pld: az uratlan dolog elsajátítása)

ad 2. a megszerzett jog mást illetett, de azt az új jog úgy szorította ki, hogy az új jogban a jogelőd személyében rejlő fogvatékosságok a jogutódra nem szállnak át (pld: a találás)⁴

ad 3. a megszerzett jog más jognak a terhe volt (pld.: a szolgálat elbirtoklása).

2. A származékos megszerzés

A származékos megszerzés alaptétele, hogy az új jog keletkezése az alapjog fennállásától függ és az alapjog fogvatékosságai az új jogra is kihatnak, mert az új tulajdonos éppen a régi tulajdonos jogát szerzi meg. Erre mondták a rómaiak: *"nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet"*. E tétel alól azonban vannak kivételek, amikor valaki hatályosan ruházhat át másra olyan jogot, amely őt egyébként nem illette meg (pld: a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés esetei). A tulajdonjog átszállását vagy közvetlenül az eddigi jogosított akaratkijelentése vagy az előbbi tulajdonos akaratelhatározására visszavezethető más körülmény eredményezi.

A jogirodalom a származékos megszerzés kapcsán megkülönbözteti a *szerzési címet (titulus adquirendi)* és a *szerzési módot (modus adquirendi)*. A szerzési cím, más szóval a megszerzés jogi lehetősége az a jogi cél, amelynek érdekében a jog megszerzése végbemegy. A szerzési mód ennek a lehetőségnek a megvalósítása; az a jogi tény, amelynek hatására a jog közvetlenül keletkezik (pld: a tulajdonjogot a vevő adásvétel címén szerzi meg, de magát a tulajdonjogot az átadás keletkezteti a vevő oldalán). Mindazonáltal e megkülönböztetés a megszerzés nem minden esetére vonatkoztatható, ezért gyakorlati jelentősége csekélynek mondható.

Hangsúlyosabb azonban a *jogalanyok azonossága vagy különbözősége* szerinti csoportosítás. Lehetséges, hogy a régi és az új jog alanya ugyanaz a személy (pld: a dolog tulajdonosa általános szabály szerint megszerzi az elvált gyümölcs tulajdonát). Ám a régi és az új jog alanya különböző személy is lehet (pld: az átruházás). A származékos megszerzés ez utóbbi esetét nevezzük *jogutódlásnak*.

A jogutódlás lehet *jogátzállás (translatív szukcesszió)*, ha a régi és az új jog azonos (pld: öröklés, tulajdonátruházás). Ha pedig a megszerzett jog tartalma különbözik a régitől, ez a *származékos jogalapításnak (konstitutív szukcesszió)* felel meg (pld: a tulajdonos a dolgát szolgáltat engedve adja el). Ilyenkor a régi jogot anyajognak (Mutterrecht), az új jogot leányjognak (Tochterrecht) nevezzük.

A jogirodalom gyakorta különböztet emellett *egyetemest (univerzális)* és *különös (szinguláris)* jogutódlást

⁴ Szász I.: im. 170. o.

között is. Az előbbinél a jogutód az előd vagyonát mint egészet szerzi meg, míg az utóbbinál egyes meghatározott vagyontárgyak, jogok vagy jogi kötétségek szállnak át. Megkülönböztetendő ettől a *különleges (speciális)* jogutódlás, amelynél nem a vagyon mint egész száll át, hanem csak egyes vagyontárgyak kerülnek át a jogutódhoz, azonban a hozzájuk kapcsolódó kötétségekkel együtt.⁵

III. A tulajdonszerzésről általában

A tulajdonszerzés valamely dologra tulajdonjog, tulajdonosi hatalom létrejötte. A tulajdonszerző szemzőgéből nézve ez mindenképp új tulajdonjog keletkezése. Függetlenül attól a tényről, hogy e tulajdonjog kapcsolódik-e, és ha igen, akkor mennyiben - az esetleges korábbi tulajdonjoghoz. Ez adja a már ismertetett elvek alapján az eredeti és származékos szerzőmódok megkülönböztetésének lényegét.

Eredeti a tulajdonszerzés akkor, ha a megszerzett tulajdonjog önálló, a korábbi tulajdonos jogaitól és kötelezettségeitől független. A függetlenség a korábbi tulajdonjogi jogviszony elemeitől tehát kettős. Nemcsak a korábbi tulajdonos személyétől független, hanem a korábbi tulajdonjog tartalmát képező esetleges korlátozásoktól is. A fentiekből kiderült, hogy az eredeti módon tulajdonjogot szerző személy általában teljes, korlátoktól mentes tulajdonjog alanya lesz.⁶

Származékos tulajdonszerzés esetén a megszerzett tulajdonjog a dologon már korábban fennállt tulajdonjogon alapszik, tehát a már létező tulajdonjog a dolog egységének változása nélkül száll át más tulajdonosra. A függetlenség az előző tulajdonjogtól itt - az eredeti szerzőmóddhoz képest - szűkebb. A változás csak a jogviszony alanyában áll be, tartalmilag a jog változatlanul kerül át az új tulajdonoshoz. A tartalmi függőség kifejezője a már említett „*nemo plus iuris*” elv.

Annak eldöntésében, hogy az egyes szerzési esetek mely szerzőmód-csoportba tartoznak, a Ptk. - egy kivétellel - nem nyújt támpontot. A jogirodalomban is merőben ellentétes vélemények voltak és vannak arra vonatkozólag, hogy egy bizonyos szerzés eredeti vagy származékos-e. Az elmélet e hézaga a gyakorlat síkján is meglehetősen bizonytalan helyzetet teremthet a szerzőmódok következményeinek meghatározásában.

A következőkben a fentebb kifejtett elméleti „pilléreken” alapulva foglaljuk rendszerbe az ingó illetve ingatlan dolgok tulajdonjogának lehető szerzési módokat, nem feledve, hogy koncepciónk csupán egy a lehetséges változatok közül.

IV. Ingó dolgok tulajdonjogának eredeti szerzőmódjai

1. A hatósági határozat, és az árverés

„Aki a dolgot hatósági határozat vagy árverés útján jóhiszeműen szerzi meg, tulajdonossá válik, tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos. Ez a rendelkezés ingatlan árverése esetére nem vonatkozik.” (Ptk. 120. §. (1) bek.)

E Ptk.-szakasz az egyetlen, amelyben a törvényhozó maga informál a szerzőmód rendszerbeli hovatartozásáról: „A jóhiszemű szerző tulajdonossá válik, tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos...” kitétel egyértelművé teszi, hogy itt eredeti tulajdonszerzésről van szó.

Legelőször is tisztáznunk kell, mely esetekben beszélhetünk hatósági határozatról illetőleg árverésről!

Hatósági határozatban valamely állami szerv a hatáskörébe utalt ügyben, *egyoldalú akaratkijelentéssel* olyan jogot vagy kötelezettséget állapít meg, amelynek végrehajtását szükség esetén kényszerrel is biztosítja.

Az említett Ptk. 120. § (1) bek. szabályai azonban nem vonatkoznak arra az esetre, ha az állami szerv polgári jogi szerződéssel, tehát kétoldalú ügylet folytán, megegyezéssel szerez tulajdont. Ekkor az átruházással történő, származékos tulajdonszerzés szabályai lesznek irányadók.

További feltétele a hatósági határozattal történő tulajdonszerzésnek e határozat *jogszerűsége*. A jogellenesség következménye az érvénytelenség, és az érvénytelen határozat jogi hatást (így tulajdonszerzést) nem válthat ki.

A jogszerző fél *jóhiszeműsége* (az árveréshez hasonlóan) szintén elengedhetetlen eleme a tulajdonszerzésnek, mert ha a szerző fél tudott vagy tudnia kellett volna arról, hogy a hatósági határozat törvénysértő volt, a tulajdonjogot nem szerezheti meg.

A hatósági határozattal történő tulajdonszerzés a határozat jogerőre emelkedésével bekövetkezik, nincs tehát szükség a dolog átadására.

Az *árverés* a végrehajtási eljárás szakasza: miután az adós a jogerős bírói ítéletben foglaltaknak önként nem tesz eleget, a vele szemben fennálló (általában pénz-) követelés behajtása érdekében a végrehajtó az adós lefoglalt vagyontárgyait a kihirdetett helyen és időben a legtöbbet ígérőnek eladja. Az árverésen való tulajdonszerzés - de csak ingó dolgok esetében - eredeti módon történő jogszerzés, hisz az árverési vevő a vételár kifizetésével az előző tulajdonostól független, korlátozásoktól mentes tulajdonjogot szerez.

Am ezen, a tulajdont korábban terhelő jogok megszűnését elrendelő szabály alól a Ptk. egy kivételt mégis rendel: „Ha az állam bírósági vagy más hatósági határozattal kártalanítás nélkül szerez tulajdont, a tu-

⁵ Megemlítjük, hogy a jogirodalom említést tesz az ú.n. *vegyes szerzésről* is, amely vagy tartalmában eredeti és alakjában származékos, vagy tartalmában származékos és alakjában eredeti szerzés (pld: a jóhiszemű személy kereskedőtől való tulajdonszerzése).

⁶ Kivétel pl. az elbirtoklás lehet

lajdon értékének erejéig felel a volt tulajdonosnak a tulajdonszerzéskor jogszabály, bírósági és más hatósági határozat vagy visszerthes szerződés alapján jóhiszemű személlyel szemben fennálló kötelezettségéért. Az állam felelőssége azonban csak akkor áll fenn, ha a volt tulajdonosnak egyéb lefoglalható vagyontárgyára vezetett végrehajtás eredménytelen volt.” (Ptk. 120. § (2) bek.)

A feltételeknek együttesen kell meglenniük, bármelyik hiánya kizárja az államnak a dolog tulajdonszerzési értékéig (*pro viribus*) terjedő kártalanítási kötelezettségét.

2. Az elbirtoklás

„Elbirtoklás útján megszerzi a dolog tulajdonját, aki a dolgot sajátjaként tíz éven át szakadatlanul birtokolja.” (Ptk. 121. § (1) bek.)

Az elbirtoklás lényege, hogy a birtoklás tényleges állapot (amely önmagában véve a birtokvédelmen kívül még nem állapít meg jogot a birtoklott dolog felett) a törvényes előfeltételek és a meghatározott elbirtoklási idő leteltével a dolog tulajdonjogának megszerzésére vezethet, vagyis jogállapottá változik át.

Korábbi magánjogunk az elbirtoklásra többféle terminológiát alkalmazott: birtokörökítés; hosszas birtok; jogszerző elévülés. Utóbbi, a *jogszerző elévülés*, tűnik a legérdekesebbnek. E meghatározás Savigny azon tanítására vezethető vissza, amely szerint az elévülés kétféle lehet: jogvesztő és jogszerző. Az utóbbi tulajdonképpen az elbirtoklás. Ezen álláspontot tette magáévá az Optk. is, amely az elévülés és az elbirtoklás intézményét ilymódon együtt tárgyalta.

Ez az elmélet azonban több kritikával is illethető. Az elévülésnél ugyanis nem a jogvész el, hanem csak az igény, a kereseti jog; tehát helytelen az elévülés folytán jogvesztésről beszélni. Önmagában a jogvesztést az elbirtoklás esetében tárgyalni azonban már helyénvalóbb, hisz az elbirtoklás következtében az eredeti tulajdonos tulajdonjoga a maga egészében megszűnik.

További hibája lehet még e gondolatnak, hogy az elbirtoklás („jogszerző elévülés”) esetében nem az elévülés, tehát egy bizonyos igény meghatározott ideig való „nem érvényesítése” keletkeztet jogot, hanem ezzel párhuzamosan egy más személynek a dolog feletti, szakadatlan, sajátjaként történő birtoklása.

A jogirodalomban korábban az is vitás volt, hogy az elbirtoklás eredeti vagy származékos szerzésnek tekintendő-e. Sőt a római jogban nem is önálló, hanem más szerzőmódok kiegészítésére szolgáló, szubszidiárius szerzőmódnak minősült. Eszerint az, aki nem szerezhette meg mindjárt a tulajdont a szerzés körül fennforgó valamely hiba miatt, megszerezte azt, ha a dolgot bizonyos hosszabb idő alatt háborítatlanul birtokolta.

Valójában az elbirtoklás, mivel az előző tulajdonos akaratától függetlenül, az ő tulajdonjogának a kizorításával önálló jogot alapít, eredeti szerzőmód. E megszerzett tulajdonjog azonban nem biztos, hogy korlátoktól mentes lesz, hisz az elbirtokolt tulajdonjog terjedelme mindazt magában foglalja, amire a birtoklás vonatkozott (pl: az elbirtokló szolgálmat engedve birtokolja el az ingatlant, az új tulajdonjog szolgálommal terhelt lesz).

Más jogrendszerekben (és az elmélet berkeiben) *rendes* és *rendkívüli* elbirtoklást is szokás még megkülönböztetni. A *rendes* elbirtokláshoz, szemben a *rendkívüli*vel, nem elég a hosszas birtoklás ténye, hanem a birtok jóhiszeműsége és jogszerűsége is megkívánatik. A jogszerűség annyiban, hogy a birtoklás olyan tulajdonszerzési módon alapuljon, amely csak azért nem vezetett a tulajdonjog megszerzésére, mert az átruházó maga nem volt tulajdonos, vagy tulajdona korlátozott volt. A jóhiszeműség pedig annyiban, hogy a birtokos ne tudjon arról az okról, amely a tulajdonszerzést kizárta. E szigorú feltételeket a tárgyi jog általában a rövidebb elbirtoklási idővel kompenzálja.

A *rendkívüli* elbirtoklás ehhez képest csupán magához a meghatározott ideig tartó (általában hosszabb) szakadatlan, sajátjakénti birtokláshoz fűz jogkövetkezményt anélkül, hogy a birtokszerzéskor valamely tulajdonszerzési mód fennforgott volna. Tehát a jogszerűség illetőleg a jóhiszeműség fenti értelmű kelléke az elbirtoklás e fajtájánál hiányzik.

A magyar jog az elbirtoklás ez utóbbi alakzatát ismeri. Kellékei:

- 1./ az elbirtokló jogképessége;
- 2./ a szerzésre alkalmas dolog,
- 3./ a 10 éven át történő,
- 4./ sajátjakénti,
- 5./ szakadatlan birtoklás.

ad 1/ Az elbirtoklással bárki szerezhethet tulajdonjogot, aki tulajdonszerzésre képes, vagyis aki *jogképes* (a jogi személy is, de pld: a polgári jogi társaság nem!)

A korábbi magánjogunkban feltételként a cselekvőképesség is szerepelt. Mivel a cselekvőképesség jognyilatkozat tételére való képességet jelent és tulajdont nem csak nyilatkozat adásával lehet szerezni, ezért pld. egy cselekvőképtelen személy is megszerezheti elbirtoklás útján a tulajdonjogot, ha egyébként annak feltételei adottak.

ad 2/ Elbirtoklásnak minden olyan dolog a tárgya lehet, ami *megszerezhető*, ami tulajdonjogi jogviszonyban ekként szerepelhet. E szabályt két vonatkozásban kell kiegészítenünk. Az első egy kivétel a fenti általános rendelkezés alól: „Aki bűncselekménnyel vagy egyébként erőszakos vagy alattomos úton jutott a dolog birtokához, elbirtoklás útján nem szerez tulajdont.”

(Ptk. 121. §.(2) bek.) Az ilyen személyek jogvédelemben nem részesülhetnek, mert a dolognak ilyen módon való elvonása nem vezethet a tulajdonjog elvesztéséhez az egyik oldalon illetőleg a tulajdonjog megszerzéséhez a másik oldalon.⁷

A másik vonatkozás ma már inkább a „jogtörténeti félmúlt” egy némiképp ellentmondásos fejezetének része. A már hatályon kívül helyezett Ptk. 121. § (3) bek. kimondta ugyanis, hogy nem lehet elbirtoklás útján tulajdonjogot szerezni olyan dologon, amely társadalmi tulajdonban van, vagy az állam illetőleg a szövetkezet birtokából jogtalanul került ki. Ezt a rendelkezést az 1991. évi XIV. tv. hatályon kívül helyezte, így az állam vagy a szövetkezet birtokából kikerült dolog elbirtoklása elől elhárult az akadály, és a folyamatban levő birtoklások esetén az elbirtoklási idő e törvény hatálya lépésének napjával kezdődik.

ad. 3/ Az elbirtoklási idő a dolog birtokbavételétől számított 10 év. (A Ptk. hatálybalépte előtti magánjogunk szerint az általános elbirtoklási idő mellett, amely 32 év volt, szerepelt még az állammal szembeni 100 éves és az egyházzal szembeni 40 éves speciális elbirtoklási idő is.)

„Az új birtokos a saját elbirtoklásának idejéhez hozzászámíthatja azt az időt, amely elődjének birtoklása idején már elbirtoklási időnek minősült.” (Ptk. 122. §) Ennek az a feltétele, hogy elődje elbirtoklás útján még ne szerezze meg a tulajdonjogot. Amennyiben e jogszerezés már megtörtént, akkor az új tulajdonos a tulajdonjogot csak más jogcímen, pl. örökkeléssel szerezheti meg, nem pedig elbirtoklás útján. (Ennek a dolog terheinek sorsánál lehet jelentősége.) Elbirtoklási időnek minősül az az idő is, amely alatt a dolog más személy birtokában volt, ha ő a dolgot az elbirtokló jogán használta (pl. az elbirtokló bérbé adta a dolgot).

Az elbirtoklás időtartamának számítása kapcsán különbséget kell tenni az elbirtoklás *nyugvása és megszakadása* között.

Nyugszik az elbirtoklás, ha a tulajdonos menthető okból nincs abban a helyzetben, hogy tulajdonosi jogait gyakorolhassa. A nyugvás következménye az, hogy a nyugvást eredményező akadály megszűnésétől számított egy évig az elbirtoklás akkor sem következik be, ha egyébként az elbirtoklási idő már letelt, vagy abból egy évnél kevesebb volna hátra. (Ptk. 123. §).

Az elbirtoklás akkor *szakad meg*, ha

a/ a tulajdonos a birtokost a dolog kiadására írásban felszólítja vagy eziránt bírósághoz fordul,

b/ a tulajdonos a dologgal rendelkezik (pld: bérbé adja),

c/ a birtokos a birtokot akaratán kívül elveszti, és azt egy éven belül nem szerzi vissza, illetőleg egy éven

⁷ Megjegyzendő, hogy az alattomoság és rosszhiszeműség elhatárolása a gyakorlatban nehézségeket okozhat

belül nem kéri a bíróságnál, hogy a dolog újabb birtokosa a dolgot adja vissza. (Ptk. 124. § (1) bek.)

Az elbirtoklás megszakadásának joghatásaként a birtoklásnak addig eltelt ideje nem vehető figyelembe és az elbirtoklás a megszakadást okozó körülmény elmúlásával újból kezdődik. (Ptk. 124. § (2) bek.).

ad. 4/ Elbirtoklás útján csak a *sajátjaként* birtokló szerezhethet tulajdont. A sajátjakénti birtoklásnak két viszonylatban kell fennállnia. Egyrésztől *objektív* módon, külsőleg észlelhetően kell megnyilvánulnia. Ennek kifejezője lehet például a hatóságok előtti önálló fellépés, más személyek előtt tett kijelentés, illetőleg az esetleges közterhek viselése.

Másrészt azonban a birtoklás *szubjektív* körülményei sem közömbösek. A bírói gyakorlat szerint a sajátjaként történő birtoklást csak akkor lehet megállapítani, ha az elbirtokló maga is alaposan feltételezi azt, hogy sajátjaként birtokol, tehát tudatában a dolog a tulajdonaként „szerepel”. Nem sajátjaként birtokol valaki, ha tudja, hogy a dolgot valamely meghatározott jogcímen (bérlőként, hasznélvezőként stb.) tartja birtokában. A jóhiszeműséget a Ptk feltételként nem követeli ugyan meg, de a viszonylag rövid elbirtoklási idő (10 év) a *jóhiszeműséghez hasonló tudatállapotot* kíván az elbirtoklótól

ad. 5./ A Ptk a korábbi „békés” birtoklással szemben a 10 éven át történő, sajátjakénti, *szakadatlan* birtoklást követeli meg.

A birtoklás akkor *szakadatlan*, ha a korábban említett, az elbirtoklást megszakító körülmények közül egy sem áll fenn. Nem jelenti az elbirtoklás megszakadását, ha az elbirtokló a dolgot bizonyos ideig más birtokába adja, aki azt az ő nevében használja (pl. bérbé adja).

3. A gazdátlan javak elsajátítása

„Ha a dolognak nincs tulajdonosa, azon birtokbavétellel bárki tulajdonjogot szerezhethet.” (Ptk. 127. §)

A gazdátlan (a korábbi magánjogunkban uratlan) dolog tulajdonát *elsajátítás* útján lehet megszerezni. Az elsajátítás egyoldalú jogügylet, amely a dolognak tulajdonszerzési akarattal való tényleges hatalombavételét jelenti. Gazdátlan az a „jóság”, amely még soha senki tulajdonában nem állott, vagy már állt, de amit a tulajdonos a tulajdonjog megszüntetésének szándékával elhagyott (derelikvált), és azt a törvény nem nyilvánította forgalomképtelenné (res nullius). E szabályok azonban csak ingó dolgokra vonatkozhatnak, mert ingatlan tulajdonjogával érvényesen felhagyni nem lehet, ilymódon az elvileg uratlanná sem válhat.

Speciális szabályok vonatkoznak mindezek mellett a gazdátlan állatok bizonyos fajaira. A vadak, továbbá a folyóvizekben és a természetes tavakban élő halak, valamint más hasznos víziállatok nem „sajátíthatók el”, azaz nem foghatók be bárki által, mivel állami tulaj-

donban vannak. (Ptk. 128. § (1) bek.) A kirepült méhrajon viszont, ha a tulajdonosa azt két napon belül nem fogja be, birtokbavétellel bárki tulajdonjogot szerezhet. (Ptké. 22. §)

A gazdátlan jószág elsajátítása *eredeti szerzősmód*, hisz az ilyen dolog az elsajátítás pillanatában nem áll tulajdonosi hatalom alatt, így az elsajátító személy a dolgon új, önálló tulajdonjogot létesít a birtokbavétellel.

4. A találás

„Ha valaki feltehetően más tulajdonában lévő dolgot talál, és annak tulajdonjogára igényt tart, megszerzi a tulajdonjogot, ha

a/ mindent megtett, amit a jogszabály annak érdekében ír elő, hogy a dolgot a tulajdonosa visszakaphassa, és

b/ a tulajdonos a találástól számított egy éven belül a dologért nem jelentkezett.” (Ptk. 129. § (1) bek.)

A találással történő tulajdonszerzés annyiban különbözik a gazdátlan javak elsajátításától, hogy - mivel jogunk a *derelikciót* nem vélelmezi - gazdátlanok egy dolog csak akkor minősül, ha a felhagyás kifejezett és bizonyítható volt (a római jog kifejezésével élve: „a napnál is világosabb”). Az elveszett, elrejtett vagy eltűnt dolgok (amelyeknél tehát nem kétségtelen, hogy azokat a tulajdonos szándékosan hagyta el) nem gazdátlanok. Erre utal a törvény kifejezése is: „feltehetően más tulajdonában lévő”.

A találást az *eredeti szerzősmódok között* tárgyaljuk, többek között azért, mert a talált dolog tulajdonjogának megszerzésével harmadik személynek a dologra vonatkozó, azt terhelő jogai megszűnnek.

A találás önmagában még nem jelent tulajdonszerzést, hanem csak a Ptk. 129. §-ában meghatározott feltételek esetén.

Melyek a találó kötelességei?

Aki egy feltehetően más személy tulajdonában lévő, dolgot talál, nem kell annak tulajdonosát „égen-földön” keresnie. Ha a tulajdonos megállapítható, köteles a dolgot neki kiadni. Ha ismeretlen, a találó azt 8 napon belül köteles a községi (városi, fővárosi kerületi) jegyzőnek beszo­l­gáltatni. Egyidejűleg nyilatkoznia kell arról, hogy a dolog tulajdonjogára *igényt tart-e*. A dolgot a hatóság (ha nem tudja a tulajdonos személyazonosságát megállapítani) a találástól számított három hónapig megőrzi, majd azt a dolog tulajdonjogára igényt tartó találonak átadja. A találó a dolgot állagának sérelme nélkül használhatja, de nem rendelkezhet vele. Felelősségére a felelős őrzés szabályai irányadók. Amennyiben a tulajdonos egy évig nem jelentkezik, a találó tulajdonjogot szerez. Ha a 129. § (1) bekezdésében meghatározott feltételek nem valósulnak meg, illetőleg a találó a tulajdonjogra nem tartott igényt, a

dolog tulajdonjogát az állam szerzi meg az egy év elteltével.⁸

A fentiek alól kivételt jelent, ha valaki *közönség számára nyitva álló hivatali, vállalati, vagy más épületben vagy helyiségben, továbbá közforgalmú közlekedési és szállítási vállalat szállítóeszközén* talál olyan dolgot, amely más tulajdonában van, de senkinek sincs a birtokában. Ez esetben a tulajdonjogra a találó nem tarthat igényt, a dolgot a hivatal vagy vállalat három hónap után értékesíti, a tulajdonos pedig egy évig követelheti a dolog illetőleg a vételár kiadását. (Ptk. 129. § (2) bek.)

Ha a talált dolog nagyobb értékű és annak tulajdonjogát a találó nem szerzi meg, a találó méltányos összegű *találódíjra* jogosult, feltéve, hogy megtett mindent, amit a jogszabályok előírnak avégből, hogy a tulajdonos a dolgot visszakaphassa. (Ptk. 130. §)

A találó erkölcsi köteletségéhez a jogalkotó tehát anyagi érdekeltséget csatolt oly módon, hogy jogszerű magatartása és tulajdonszerzésének elmaradása esetére méltányos összegű, a tulajdonos vagy az állam által fizetendő találódíjat (régiesen leldíjat) rendel. A méltányos összeget a bíróságok az eset összes körülményének figyelembevételével állapítják meg. (A Ptk.-t megelőző magánjogunkban egyébiránt a találó leldíjat nem követelhetett.)

A találás egy sajátos esete a *kincstalálás*. A kincs (thesaurus) alatt olyan nagy belső értékkel vagy kultúr-történeti, régészeti „beccsel” bíró ingó értendő, amelyet ismeretlen személyek rejtettek el úgy, hogy tulajdonosa ez okból többé ki nem deríthető. A kincs nem gazdátlan. Önmagában az tény, hogy a tulajdonos személye nem állapítható meg, nem teszi a kincset uratlan jószággá. Mindez azt jelenti, hogy a kincs pusztá birtokbavétele nem keletkeztet egyben tulajdonjogot is.

A Ptk.-t megelőzően - egészen visszanyúlva a római jogig - a kincset a találás helye és értéke szerinti megkülönböztetésben adták a találás helye tulajdonosának, a találonak illetőleg a kincstárnak. A jelenleg hatályos rendelkezések szerint a kincs találója köteles a dolgot az államnak felajánlani, amely elfogadó nyilatkozat kiadásával szerzi meg a tulajdonjogot. Ez esetben a találó a dolog értékéhez mérten *megfelelő* díjra jogosult. Amennyiben az állam nem tesz ilyen nyilatkozatot, a kincs a találó tulajdonába kerül. (Ptk. 132. § (1)-(2) bek.)

Ha a talált tárgy muzeális vagy műemléki értékű, annak tulajdonjoga az államot illeti meg, amikor is az állam - választási lehetősége nem lévén - az illetékes múzeumon keresztül megszerzi a dolgot. (Ptk. 132. § (3) bek.)

⁸ Ld. Lenkovics Barnabás: Dologi jog Tk. 1993 92-94. o.

5. A feldolgozás

„Aki idegen dolog feldolgozásával vagy átalakításával a maga számára jóhíszeműen új dolgot állít elő...” (Ptk. 133. § (1) bek.)

A feldolgozás (specificatio) eredeti vagy származékos szerzőmódok közé tartozása már régtől vita. Egyes szerzők minden magyarázat nélkül eredeti, mások ugyanilyen módon a származékos szerzőmódok közé sorolták és sorolják. Nézetünk szerint a feldolgozás (bár ennek csak elméleti jelentősége van, hisz a gyakorlatban szinte alig fordul elő ide tartozó eset) lényegét tekintve eredeti szerzőmód, hisz egy régi dologból egy *teljesen új* dolog (nova species) születik a feldolgozó tevékenysége révén. Egy új dolgon, - amelynek még nem volt tulajdonosa, így rajta tulajdonjog sem állhatott fenn -, így egy teljesen új tulajdonjog keletkezik. Az új tulajdonjog pedig nem alapulhat a korábbi tulajdonjogon, hisz az egy *más* dolgon állt fenn:

„Az anyaghoz való tulajdonjogot az átdolgozott anyagra fenntartani az anyag átváltozása folytán hatálytalanná nem lehet azért, mert az anyag az átdolgozás folytán mint ilyen megszűnt és új dologgá változott; új dologra pedig a tulajdonjog fenntartása jogi hatálytalanná nem bír.”⁹

A tulajdonjog keletkezéséhez a feldolgozáson kívül egyik fél bármilyen jogcselekménye sem szükséges. A feldolgozó ilyen magatartása önmagában tulajdonjogot alapító tény lehet.

Mindezek a szabályok természetesen csak arra az esetre érvényesek, ha a feldolgozás a felek akarata ellenére történt. Amennyiben ez megállapodás eredménye volt, úgy az már származékos szerzés.

A feldolgozás jogkövetkezményei az alábbiakban foglalhatók össze:

ad 1/ A feldolgozás tárgya csak más személy tulajdonában álló ingó dolog (tehát idegen dolog) lehet. Annak, hogy a feldolgozó a dolog idegen voltáról tudott-e (tehát jó- vagy rosszhiszemű volt), gyakorlati jelentősége a később tárgyalandó választási jognál lesz. A tárgy tehát másé, de a cél saját, a dolgot a feldolgozó a maga számára készíti. Nem feldolgozás, ha valaki anélkül, hogy erre köteles lenne, más számára végzi el a munkát. (Bár a Ptk általában *dolog* feldolgozásáról, átalakításáról szól, logikailag ingatlan - fenti értelmű - átalakítása nem értelmezhető.)

ad.2/ A feldolgozás eredménye egy új dolog. A különbözőségnek a külön nem, és a más fajtához való tartozás tekintetében kell fennállnia (klasszikus példa: nem specificatio a gabona kicséplése, de liszté őrlése már igen). Fontos kritériuma az újdonság megállapíthatóságának, hogy azt az eredeti állapotába (a régi dolog állapotába) visszaállítani ne lehessen vagy csak úgy, ha az aránytalan és nyilvánvaló gazdasági hátránnyal járna.

ad.3/ A feldolgozásnak emberi munkának kell lennie. A feldolgozás során tulajdonképpen két érték egyesül: a dolog értéke és a feldolgozó munka értéke. Kizárólag a természeti erők által előidézett változás nem specificatio (pl: ha csikóból ló lesz).

A feldolgozással létrejött új dolog tulajdonjoga a következők szerint alakul:

A feldolgozó tudatállapota	A munka és a feldolgozott dolog értékének aránya	A tulajdonos választási joga
Rosshiszem	Nem releváns	Megtérítést vagy az új dolog tulajdonjogát követelheti (csak gazdagodását kell megtérítenie)
Jóhiszem	A munka értéke a dolog értékét lényegesen meghaladja	Csak a dolog értékének megtérítését követelheti
	A munka értéke a dolog értékét nem haladja meg lényegesen	Megtérítést vagy az új dolog tulajdonjogát követelheti (a feldolgozó munkája értékének megtérítése fejében)

Ha a fenti választási lehetőségek ellenére az új dolog tulajdonjogára egyik fél sem tart igényt, a dolgot *értékesíteni kell* és a vételárat a jogosultak között megfelelő arányban fel kell osztani. (Ptk. 135. § (2) bek.)

6. Az egyesítés

„Ha több személy dolgai úgy egyesülnek vagy vegyülnek, hogy azokat csak aránytalan károsodás vagy aránytalan költségek árán vagy egyáltalán nem lehet szétválasztani, közös tulajdon keletkezik.” (Ptk. 134. § (1) bek.)

Különböző személyek tulajdonában lévő dolgok egyesülése elméletileg a következő módokon fordulhat elő:

Az első esetkör, az *erős egyesülés*, amikor is a dolgok szétválasztása csak aránytalan károsodás vagy aránytalan költségek árán illetőleg egyáltalán nem lehetséges. Az erős egyesülés lehet alárendelő és mellérendelő.

Alárendelő egyesülésnél a két dolog úgy egyesül, hogy az egyik dolog a másik alkotórészévé (accessio) lesz. Ilyenkor a fődolgon fennálló tulajdonjog „elnyomja” a mellékdolgon (az alkotórészen) fennállott tulajdonjogot, az új dolog tulajdonosa a fődolog tulajdonosa lesz; természetesen a mellékdolog tulajdonosának megfelelő megtérítést kell szolgáltatnia. (pld: beépítés esetén, vagyis amikor valaki idegen anyaggal tulajdonában álló földre épít, megszerzi az idegen anyag tulajdonjogát, de a dolog értékét köteles lesz megtéríteni.)

A *mellérendelő egyesülés* esetén az egyesült dolgok „egyenrangúak”, nincs közöttük fődolog-alkotórészi kapcsolat. Ekkor az új dolgon *közös tulajdon* (condo-

⁹ Ld. Szladits Károly: A magánjogi bírói gyakorlat, Grill Bp. 1948. 156. o.

minium) keletkezik, az egyesült dolgok értékének arányában. (pld: egyesítés)

A dolgok egyesülésének másik lehetséges változata a *gyenge egyesülés*. Ilyenkor az egyesült dolgok jelentősebb károsodás illetőleg értékcsökkenés nélkül szétválaszthatók. A tulajdonosi pozíciókban változás nem történik, mindenki tulajdonosa marad saját - elválasztható - részének.

Arra a kérdésre, hogy az egyesülés eredeti vagy származékos szerzőmód-e, ugyanazon megfontolások irányadók, mint a feldolgozás esetén. Az eltérés annyi, hogy itt nem dolog és munka értéke egyesül, hanem dolog egy másik dologgal oly módon, hogy azokat szétválasztani nem lehet. Természetesen témánk szempontjából csak az az eset lényeges, amelynél az egyesülés véletlenül, a tulajdonosok egyikének vagy egy harmadik személynek a cselekménye által következik be. Amennyiben ez mindkét fél akaratából valamely érvényes kötelmi jogcímen alapszik, eredeti szerzőmódként nem tárgyalható (pld: gazdasági társaságok összeolvadása illetőleg ennek tulajdonjogi jogkövetkezményei).

Nézetünknek, miszerint az egyesülés eredeti szerzőmód, egyik pillére az Mtj. 601. §-a:

„Ha az egyesítéssel vagy összevegyítéssel keletkezett közös tulajdonná lesz, harmadik személynek az egyesített vagy összevegyített külön dolgokat terhelő jogai a külön dolgok helyébe lépő tulajdoni hányadokra mennek át. Ha az egyik dolgot jog terheli és az egyesítéssel vagy összevegyítéssel keletkezett dolog a másik dolog tulajdonosáé lesz, a dolgot terhelő jog megszűnik. Ellenben a dolgot terhelő jog, mint teher az egyesítéssel vagy összevegyítéssel keletkezett dologra száll át, ha az a terhelt dolog tulajdonosáé lesz.”¹⁰

A fentiekből kiderül, hogy a közös tulajdont megszerző félnek a saját tulajdoni hányadán korábban fennállt jogok, mint terhek megmaradnak. Ez származékos szerzőmódra enged következtetni, de nem szabad elfelejteni, hogy e tulajdoni hányad tekintetében gyakorlatilag tulajdonosváltás nem következik be. Ami valóságos tulajdonosváltás, az a közös tulajdonnak a másik személyt illető része. E tulajdoni részt terhelő jogok, mint ez az előzőekből kiderült, a tulajdonosváltásnál megszűnnek, tehát ami valódi tulajdonszerzésnek minősül, az eredeti módon történik, hisz a „*nemo plus iuris*” elve nem érvényesül (a tulajdonos terhektől mentesen szerzi meg a másik fél tulajdoni hányadát, annak akaratán kívül eső jogi tény folytán).

Az egyesítéssel közös tulajdon jön tehát létre, amelyben a tulajdonosoknak az új dolgon a korábbi dolgok értékének arányában keletkezik tulajdoni hányaduk.

A közös tulajdont bármelyik fél kérésére meg lehet szüntetni, a megszüntetés változatai közül dönteni

azonban csak annak a *jóhiszemű* személynek van joga, akinek a dolga az egyesítés előtt *nagyobb értékű* volt. Dönthet arról, hogy a közös tulajdont kártalanítás ellenében a többi tulajdonostárstól magához váltja vagy kártalanítás fejében nekik átengedi. Rosszhiszemű előidőzés esetén a tulajdonost e választás joga nem illeti meg, csak a többi tulajdonostárs gazdagodásának megtérítését követelheti. (Ptk. 134. § (1)-(2) bek.) A közös tulajdon megszüntetésére egyébként az általános szabályokat (Ptk. 147-148. §§) is alkalmazni kell.

Amennyiben végső megoldásként a közös tulajdon értékesítésére kerül sor, azt a felet, aki csak gazdagodása mértékéig igényelhet megtérítést, a vételárból legfeljebb a teljes kártalanításra jogosultak kielégítése után fennmaradó összeg illeti meg. (Ptk. 135. § (3) bek.)

7. A termékek, termények és a szaporulat elsajátítása

A termék, termény és a szaporulat kifejezéseket magánjogunk csak a Ptk. hatályba lépése óta használja, korábban a „gyümölcs elsajátítása” szerepelt a szerzőmódok között. A gyümölcs fogalmára vonatkozó nézetek sokszínűsége és ebből adódó bizonytalansága miatt a Ptk. elhagyta ezt a kifejezést. A termék, a termény és a szaporulat szavak ugyanúgy egy dologból időnként visszatérő, az állag sérelmével nem járó gazdasági előnyt jelentik, mint a klasszikus „gyümölcs” fogalom, de annak az iparra, a mezőgazdaságra és az állatokra specializált változatát.

A termék, termény és a szaporulat elsajátítása *eredeti szerzőmód*. Ennek oka, hogy a még függő állapotban lévő dolog (*fructus pendens*) a földolog elválasztásra rendelt alkotórészének minősül, önálló jogi sors nélkül. A földologtól való elválasztás időpontjában megkezdődik az elvált dolog (*fructus separatus*) önálló fizikai és jogi sorsa. Az elválasztással vagy beszédessel tulajdont szerző személynek az elvált dolgon fennálló tulajdonjoga nem alapszik a földolog tulajdonjogán, hisz az elvált dolog a földologhoz képest egy *más* (fajtájában különböző) dolog. Az új tulajdonjogi jogviszonynak a tárgya tehát eltér a korábbi jogviszony tárgyától, ebből következően pedig szükségképpen a jogviszony tartalmát kitevő jogok és kötelezettségek is különböznek a korábbiaktól. Ennek megfelelően nem érvényesül a „*nemo plus iuris*” elv sem, ami pedig szintén az eredeti szerzőmód bizonyítéka. Az új tulajdonjog nem alapulhat továbbá az elvált dolog korábbi tulajdonjogán sem, mivel ilyen önálló tulajdonjoga még nem volt.

A Ptk. 99. §-a alapján a tulajdonos joga *a dologból folyó hasznok szedése*. Ennek a tulajdonszerzésnek a jelentősége merőben formai csupán, mert az elválasztott dolog továbbra is ugyanazon tulajdonos tulajdonában marad. A tulajdonos hasznoszedésének a joga alól *négy kivétel* képzelhető el. Ezek a következők:

ad 1/ Akinek más dolgán hasznélvezeti vagy egyéb olyan korlátolt dologi joga van, mely a földologtól elvált

¹⁰ Magánjogi Törvényjavaslat 1928., 601. §.

dolgok elsajátítására jogosít – amennyiben ezek tulajdonjogát korábban még nem szerezte meg –, ha birtokában van elválással, ha nincs, birtokbavétellel szerez tulajdonjogot. Amennyiben a jogosultnak ez a joga a tulajdonszerzés előtt megszűnne, a tulajdonostól munkája arányában és a máshonnan meg nem térülő költségei erejéig elsősorban természetbeni megtérítést követelhet. (Ptk. 125. § (1)-(2) bek., pl: ha a haszonélvező haszonélvezeti joga a gazdasági év vége előtt megszűnik, igényt tarthat a termés meghatározott részére.)

ad 2/ Aki a dolgot jóhiszeműen, mint a sajátját tartja birtokában, az elválással megszerzi az elvált dolog tulajdonjogát. A fenti módon történő (szubszidiárius jellegű) tulajdonszerzés mindaddig az időpontig lehetséges, amíg rosszhiszeművé nem válik (a birtokolt, saját-nak hitt dolog „idegen voltáról” való tudomásszerzéssel), vagy a dolgot tőle bíróság vagy a jegyző előtt vissza nem követelik. (Ptk. 125. § (3) bek.).

ad 3/ A tulajdonos a földjére áthajló ágakról lehullott gyümölcsöket megtarthatja, ha azokat a fa tulajdonosa fel nem szedi (Ptk. 101. § (2) bek. első fordulata).

E tulajdonszerzési módot törvényünk a szomszédjogoknál rögzíti, de nem lehet kétséges, hogy jellemzői miatt e körben való tárgyalása is szükséges.

A tulajdonos tehát megfelelő „várakozási” idő meghagyása után (ennek konkrét tartama csak az eset összes körülményének ismeretében állapítható meg) birtokbavétellel ipso iure tulajdonjogot szerezhet a földjére a szomszéd ingatlanáról áthajló ágról lehullott gyümölcsön.

ad 4/ A tulajdonos akarata folytán, mégpedig oly módon, hogy az elvált dolog beszédésére való jogot valamely kötelmi jogcímen (pld: haszonbérleti szerződés) másra átruházza. Ez az eset azonban nem tartozik az eredeti szerzőmódok közé, mert itt valójában tulajdonátruházásról van szó, ami pedig már származékos szerzés.

V. Ingó dolgok tulajdonjogának származékos szerzőmódjai

1. Az átruházás

Az átruházás a származékos tulajdonszerzés leggyakoribb formája. Olyan élők közti jogügyletről van szó, amelynek során valamely dolgon fennálló tulajdonjog az eddigi tulajdonosról annak közreműködésével az új tulajdonosra száll át. A tulajdonjog alanya változik tehát, annak tartalma legalábbis pusztán e tény okán nem. Ebből következően a jogutódlás egy fajtájával állunk szemben, ahol érvényes a *nemo plus iuris* római jogban gyökerező –már sokat hivatkozott– elve.

A tulajdonátruházásra a feltételeket illetően a különböző jogrendszerek két eltérő módszert ismernek. Az

ún. *konszenzuális rendszerben* már pusztán a felek megalapodása átháramoltatja a tulajdonjogot; a jogutód tulajdonszerzéséhez semmiféle további jogi tény nem szükséges. Ezzel szemben az ún. *tradicionális rendszer* ennyivel nem éri be: a konszenzusnak önmagában még nincs dologi hatálya, a tulajdonjog átszállásához a tradíció, a *dolog átadása* is szükséges.

Az átruházás tehát kétmozzanátú:

a) egyrészt szükség van egy meghatározott jogi célra, egy tulajdonátruházási causára, azaz a *jogcímrre*,

b) másrészt pedig a tulajdonjog átszállását e jogcím alapján közvetlenül eredményező jogi tényre, azaz az *átadásra*.

ad a/ A tulajdonátruházás jogcíme tipikusan szerződés (pl. adásvétel, csere, ajándékozás, stb.), de lehet akár kártérítés ill. a gazdagodás visszatérítése is deliktuális kárfelelősség illetőleg jogalap nélküli gazdagodás eseteiben. Az átruházás érvényességének a jogcím érvényessége alapvető feltétele (kauzális rendszer). Ennek megléte az adott jogcím érvényességére vonatkozó szabályok alapján vizsgálendő. (Pl. a szerződés érvényességének megítélésénél a kötelmi jogi szabályok.) A jogcím érvényességének egyik legfontosabb feltétele a tulajdonátruházási szándék fennállása. Ezért álláspontunk szerint felesleges utóbbi az előbbitől elszakítva, az átruházás külön kritériumaként kezelni, ugyanis ez gyakorlati jelentőséggel nem bírna, és elméleti megfontolások sem indokolják.

(Pl.: *színlélt adásvételi szerződés esetén a tulajdonos „eladó” tulajdonátruházásra irányuló akarata hiányzik, tehát a tulajdonjog a „vevőre” nem szállhat át. Ha azonban az adásvétel színlelésével a felek pl. ajándékozást lepleznek, a tulajdonátruházás előbb hiányolt szándéka már fennáll, így a Ptk. 207. § (4) bek.-re tekintettel, amennyiben természetesen az egyéb feltételek teljesülnek, a tulajdonjog átszállásának nincs akadálya.*)

ad b/ Az átadás a dolog tényleges birtokba adásával vagy más olyan módon mehet végbe, amely kétségtelenné teszi, hogy a dolog az átruházó hatalmából a tulajdonjog megszerzőjének hatalmába került. (Ptk. 117. § (2) bek.)

Az átadás tehát nem feltétlenül jelenti a dolog tényleges, „kézről-kézre” birtokbaadását, hanem más úton-módon is megvalósítható.

Megvalósítható először is *longa manu traditioval*, vagyis oly módon, hogy a korábbi tulajdonos a birtoklásával felhagy, lehetővé téve a jogutód birtokba lépését.

Mivel az átadást az érvényes jogcím létrejöttének nem kell feltétlenül megelőznie, elképzelhető, hogy a dolog már eleve a tulajdonjog leendő megszerzőjének a birtokában van. Ilyenkor a felek tulajdonátruházásra vonatkozó konszenzusa nyilvánvalóan elegendő a tulajdonjog átszállásához (*brevi manu traditio*).

Hasonló a helyzet, ha a megállapodás szerint a jogelőld tulajdonos a dolgot továbbra is birtokában tartja (*constitutum possessorium*). Birtokátadás effektíve itt sem történt, hisz ez felesleges lenne.

Ugyanígy pótolhatja a tényleges birtokba bocsátást az ún. *birtokátutalás*. Erre akkor kerül sor, ha a dolgot valamely érvényes jogcímen harmadik személy birtokolja, és a jogelőld tulajdonos utasítja őt, hogy ezentúl az új tulajdonos nevében tartsa azt hatalmában, s e jogosultságának megszűntekor neki adja majd ki.

Végül az átruházás történhet *cessio vindicationis* útján is, amely a dolog kiadására irányuló igény átháramoltását jelenti.

Előfordul, hogy az érvényes jogcím ellenére sem szerzi meg az átadással a leendő tulajdonos a dolog tulajdonát. Az átruházó ugyanis meghatározhat egy későbbi időpontot vagy egy feltételt, amelynek bekövetkezése jelenti a tulajdonjog átszállását (*tulajdonjog fenntartás*).

Tipikusan ilyen a Ptk. 368. §-ában részletezett tulajdonjog-fenntartás adásvétel, ahol az eladó a tulajdonjogot csak a szerződés megkötésekor, írásban és legfeljebb a vételár teljes kiegyenlítéséig tarthatja fenn. A tulajdonjog megszerzésének többletfeltétele tehát itt a vételár-hátralék teljes kifizetése.

Összefoglalóan tehát az átruházás mint származékos szerzősmód feltételei a következők:

1. *érvényes jogcímen* alapuljon,
2. a *dolog átadása* kísérelje, és
3. az átruházó a *dolog tulajdonosa* - illetőleg nevében jogszerűen eljáró képviselője - legyen, hacsak a törvény kivételt nem tesz. (Ptk. 117. § (1)-(2) bek.).

A törvény azonban ismer kivételeket. A vagyoni forgalom biztonsága indokoltá teszi, hogy bizonyos irányokból áttörhető legyen a tulajdonostól való tulajdonszerzés szigorú követelménye - és ezzel a *nemo plus iuris* elvének abszolút érvényesülése -, amikor tehát a tulajdonjog akkor is érvényesen átszáll az új tulajdonosra, ha az átruházó nem volt tulajdonos.

A *nem tulajdonostól való tulajdonszerzés* esetei a következők:

a/ „Kereskedelmi forgalomban eladott dologon a jóhiszemű vevő akkor is tulajdonjogot szerez, ha a kereskedő nem volt tulajdonos.” (Ptk. 118. § (1) bek.)

Nyilvánvalóan nem várható el a vevőktől, hogy a vásárlás előtt a kereskedő tulajdonjogáról minden esetben megbizonyosodjanak. Ám így - ahogy ezt a Ptk. miniszteri indokolása is kiemeli - a vevő számára bizonytalan és méltánytalan jogi helyzet állhatna elő, amennyiben a kereskedő nem volt tulajdonos. A valódi tulajdonos ugyanis *tulajdoni perrel* (*rei vindicatio*) visszakövetelhetné tőle a dolgot. Az ilyen szituációt elkerülendő alkotta a törvényhozó e kivételes szabályt,

amely tehát három feltétel együttes teljesülésével alkalmazható:

1/ a vétel *kereskedőtől és kereskedelmi forgalomban* történjék;

2/ a vevő *jóhiszemű* legyen (hiszen ha tudta, vagy tudnia kellett volna, hogy a kereskedő nem volt tulajdonos, úgy a fenti érvek nem állják meg a helyüket.)

b/ „Kereskedelmi forgalmon kívül is tulajdonjogot szerez az, aki a dolgot jóhiszeműen és ellenszolgáltatás fejében olyan személytől szerzi meg, akire azt a tulajdonos bízta.” (Ptk. 118. § (2) bek.)

Ellenkező esetben a tulajdonos elháríthatná magáról a dolog másra bízásából eredő kockázatot - feltéve persze, hogy azt nem kifejezetten az elidegenítés céljával bízta másra. A tulajdonosnak azonban ilyenkor jogában áll a dolgot az első szerzéstől számított egy éven belül az ellenszolgáltatás megtérítése fejében visszaváltani. A felek jogviszonyára egyébként a jogalap nélküli jóhiszemű birtoklás szabályai irányadók. (Ptk. 118. § (2) bek.)

A törvényi megfogalmazásból viszont a *contrario* az is kitűnik, hogy amennyiben a dolog nem a tulajdonos akaratából került más birtokába, úgy a jóhiszemű, ellenérték fejében szerzőre sem száll át annak tulajdonjoga, tehát ő „a dolog kiadása ellenében nem követelheti a dologért nyújtott ellenszolgáltatás megtérítését a tulajdonostól.” (PK. 2. áf.)

Különösen érvényes ez akkor, ha a dolog bűncselekmény folytán kerül ki a tulajdonos birtokából. Ilyen esetekben a bírói gyakorlat szerint nemcsak az első, hanem további vevők sem szerezhetik meg a tulajdonjogot¹¹.

E rendhagyó tulajdonszerzés *konjunktív* feltételei tehát összefoglalva a következők:

1/ az átruházó olyan személy, akire a dolgot a tulajdonos bízta,

2/ a vevő *jóhiszemű*,

3/ a vevő *ellenszolgáltatás fejében* szerez.

c/ „Akire pénzt vagy bemutatóra szóló értékpapír ruháznak át, tulajdonossá lesz akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos.” (Ptk. 119. §)

A pénz és a bemutatóra szóló értékpapír ugyanis általában helyettesíthető dolgok. Ebből következően e szabály nem áll az olyan értékpapírokra illetve pénzdarábokra, amelyek a maguk egyediségében bírnak jelentőséggel. (Pl.: a - megszemélyesített - kiskakas „gyémánt félkrajcárja”.)

Másrészt a *nem tulajdonostól való tulajdonszerzés* nem jelenti azt, hogy az átruházás egyéb generális feltételeinek nem kell fennállniuk. A tulajdonjog át-

¹¹ V. ö. Kommentár.435. o.

szállításának az érvényes jogcím és az átadás ekkor is követelményei.

Végül - ahogy erre a Ptk. miniszteri indokolása is rámutat - a tulajdonjog átháramlása esetén a korábbi tulajdonos vagyoni hátránya nem marad kompenzáció nélkül. Számára ugyanis *kötelmi igény* támad az adott pénzüsszeg illetőleg az értékpapír értékének visszakövetelésére.

2. Az öröklés

Míg az átruházás a származékos tulajdonszerzés éltök közötti jogutódlással történő tipikus formája, az öröklés ennek a tulajdonos halála esetére szóló megnyilvánulása.

A magyar öröklési jog az *ipso iure* öröklés elvét követi, kimondván, hogy „az ember halálával hagyatéka mint egész száll az örökösre” (Ptk. 598. §), szemben egyes jogrendszerekkel, ahol a hagyaték átszállásához további jogi tények (pl. elfogadó nyilatkozat) szükségesek.

Mindezekből következően a hagyatéki ingó dolgok tulajdonjoga a halál beálltán pillanatában az örökös tulajdonosról *ipso iure*, a törvény erejénél fogva száll át az örökösre.

3. Vadak, halak és más hasznos víziállatok tulajdonjogának megszerzése

„A vadak, továbbá a folyóvizekben és természetes tavakban élő halak, valamint más hasznos víziállatok az állam tulajdonában vannak” (Ptk. 128. § (1) bek.)

A vadászati jog jogosultja az ország területén az állam. Amennyiben e jogot egyes szervei útján maga gyakorolja, úgy az említett törvényi rendelkezésre tekintettel a tulajdonszerzés kérdése fel sem merül. Az állam azonban e jogát másra (különösen vadásztársaságokra) átruházhatja illetőleg e jog gyakorlását átengedheti. Figyelemmel a Ptk. 128. § (2) bekezdésére, a vadászterületen bárki által elejtett, elfogott, illetőleg az elhullott vad ilyenkor e vadászatra jogosult tulajdonába kerül birtokbavétel nélkül is. Az ilyen módon történő szerzés tekintettel az alapjául szolgáló megelőző állami aktusra, származékos tulajdonszerzési módnak minősíthető.

Hasonlóképpen az államot illeti természetes tavakban és folyóvizekben a halászat joga. E jog az előbb elmondottaknak megfelelően hasznosítható. „A halászatra jogosult által kifogott hal és más hasznos vízi állat tulajdonjogát a halászatra jogosult szerzi meg; a nem jogosult által kifogott hal valamint más hasznos vízi állat a halászatra jogosult tulajdonába kerül.” (Ptk. 128. §/3/bek.)

Hogy egyes vízeken illetve vízszakaszokon mely állatokat kell hasznos víziállatnak tekinteni, a Ptké. 23. §-a szerint miniszteri rendelet (a földművelésügyi miniszter rendelete) állapítja meg.

VI. Ingatlanok tulajdonjogának eredeti szerzőmódjai

1. A hatósági határozat

A hatósági aktussal történő tulajdonszerzés fenti IV/1. fejezetben részletezett szabályai ingókra és ingatlanokra egyaránt vonatkoznak. Utóbbiakra azonban mindezen túl a következő speciális rendelkezés irányadó:

„Az állam tulajdonszerzése nem érinti az ingatlan-nyilvántartásba jóhiszemű harmadik személy részére bejegyzett jogokat.” (Ptk. 120. §/3/bek.)

Amennyiben tehát az állam hatósági határozat révén valamely ingatlan tulajdonjogát megszerzi, ez nem függetleníthető az azon korábban fennállt tulajdonjog tartalmától. Vagyis nem lehet szó originárius szerzőmódról a fentebb (ld. IV/1. fejezet) elmondottak értelmében. A törvény is erre utal, lévén e rendelkezés a 120. § (1).bekezdésében foglalt főszabály alóli, tehát az abban szereplő, eredeti szerzőmódot definiáló fordulat („tulajdonossá válik, tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos”) alóli kivétel is.

Az ingatlanok tulajdonjogának állam általi, hatósági határozattal történő megszerzése mindezek alapján tehát a *származékos szerzés egy speciális eseteként értékelhető.*

Megjegyzendő, hogy ha a korábban állami tulajdonban álló ingatlanokon önkormányzatok a vagyontáradó bizottságok döntése alapján tulajdonjogot szereznek, e rendelkezések (Ptk. 120. §) megfelelő alkalmazása indokolt.

2. A kisajátítás

A kisajátítás a hatósági határozattal történő tulajdonszerzés egy sajátos módja, amelynek révén az állam vagy a helyi önkormányzat közérdekből, a korábbi tulajdonos kártalanítása mellett megszerzi valamely nem állami tulajdonú ingatlan tulajdonjogát.

E definíció is igazolja, hogy a kisajátítás a polgári jog rendhagyó intézménye. Rendhagyó mindenekelőtt azért, mivel a korábbi tulajdonos szemszögéből egyúttal egy *kényszerű tulajdonelvonásról*, a rendelkezési jog korlátozásáról van szó. Erre tekintettel a kisajátításra csak a Ptk.-ban, illetve ennek alapján külön törvényben meghatározott keretek közt és feltételek mellett kerülhet sor. (Ez jelenleg az 1990 évi XXII.tv.-el és az 1991 évi XX.tv.-el módosított 1976 évi 24.tvr. továbbiakban Ktvr.)

A legfontosabb feltétel, hogy a kisajátítás *kizárólag közérdekből* megengedett. Ez egyben meghatározza és le is szűkíti az ilymódon tulajdont szerző potenciális jogalanyok körét: az állam illetve a helyi önkormányzatok. (Ktvr.3. § (2) bek.)

A jogszabály mindezeket túl taxatív felsorolja azokat a közérdekű célokat (pl. város- és községrendezés,

bányászat, honvédelem, közlekedés, posta- és távköz-
lés, régészeti emlékek feltárása stb.), amelyek a kisajátítá-
sra alapot adnak. (Ktvr.4. § (1) bek.). Azonban e
kondíciókkal is csak akkor lehet az ingatlan tulajdonjog-
gát megszerezni, ha az adásvétel útján nem lehetsé-
ges. (Ktvr.3. § (1) bek.) E szabály is érzékelteti a jogin-
tézmeny kivételes, szubszidiárius jellegét.¹² (Nem
véletlen, hogy a Kommentár „kényszeradásvételről”
szól)

A kisajátított ingatlanért teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás jár. Mindhárom jelző fontos, mivel a tulajdonos teljes kompenzációja így szavatolható. A jogszabály a kártalanítás több módozatát is ismeri, így ez nyújtható pénzben, csereingatlannal, vagy mindkettővel. Csereingatlannal azonban csak akkor lehet a korábbi tulajdonost kártalanítani, ha abban a kisajátítást kérővel megegyezik. (Ktvr.8. § (1) bek.; 13. § (1) bek.)

A kártalanítás összegének megállapításakor az ingatlan helyben kialakult forgalmi értéke az irányadó. Ennek meghatározásakor adott esetben a telek, a föld illetve az épület, építmény értékéből kell kiindulni. Szempontként szerepel különösen az ingatlan lakott illetőleg beköltözhető volta, közművesítettsége, a telek és az épület aránya, egyéb, épületnek, építménynek nem minősülő létesítmények értéke, az adott ingatlanon esetleg fennálló építési tilalom vagy korlátozás, stb. „A forgalmi érték meghatározásánál minden olyan tényezőt figyelembe kell venni, amelyet a forgalmi életben az ügyletkötő felek is figyelembe vesznek.”¹³

A kisajátítás nemcsak a teljes ingatlanra, hanem annak egy részére is vonatkozhat. A tulajdonos kérelmére azonban meghatározott esetekben a teljes ingatlant ki kell sajátítani. (Ktvr.5. §)

A kisajátított ingatlanért járó kártalanítás a tulajdonost illeti meg. Ez azonban nem jelenti azt, hogy más érintett nem kártalanítható. Ugyanis az ingatlanra vonatkozóan más személyt megillető jogok megszűnése miatt keletkezett kárt illetve a megszűnt jogok értékét a jogosult részére meg kell téríteni. (Ktvr.15. § (1) bek.)

A kisajátítási eljárás lefolytatása az ingatlan fekvése szerint illetékes köztársasági megbízott hatáskörébe tartozik. Határozata ellen államigazgatási úton a jogorvoslat kizárt, a tulajdonos azonban kérheti annak bírósági felülvizsgálatát. A keresetben nemcsak a kártalanítás összege, hanem a kisajátítás jogalapja is vitatható. A bíróság a határozatot megváltoztathatja.

Más megközelítésben rendhagyónak nevezhető a kisajátítás jogintézménye az említettek felül azért is, mivel itt láthatóan a hatósági határozatok egy nevesített, önállósult fajtájáról van szó. Azt is tárgyaltuk, hogy a Ptk. alapján (120. § (3) bek.) az ingatlan tulajdonjogának az állam által hatósági határozat alapján

történt megszerzése jóhiszemű harmadik személy ingatlannyilvántartásba bejegyzett jogait nem érinti, tehát originárius szerzőismódként nem értékelhető. (Ld. előző fejezet).

A Ktvr. viszont egyértelműen kimondja, hogy az állam illetve az önkormányzat a kisajátítási határozat jogerőre emelkedésével főszabály szerint az ingatlan tehermentes tulajdonjogát szerzi meg. Mindezek alapján a kisajátítás eredeti tulajdonszerzési módnak minősíthető.

3. Nem telekkönyvezett ingatlan tulajdonjogának megszerzése

Elvileg elképzelhető, hogy valamely ingatlan az ingatlan-nyilvántartásban nem szerepel. Amennyiben forgalomképes és nem minősül növedéknek, úgy tulajdonjoga ingó módjára megszerzhető. Az ilyen ingatlanok tehát a tulajdonszerzés szempontjából ingóként „viselkednek”.

4. Az elbirtoklás

Ahogy az ingók, úgy az ingatlanok tulajdona is elbirtokolható. Az elbirtoklás IV/2. fejezetben részletezett rendelkezései így az ingatlanokra is megfelelően alkalmazandók.

Ingatlanok elbirtoklásának a törvény nem jelöli feltételül a telekkönyvi bejegyzést. Az elbirtokló tehát az ingatlan-nyilvántartáson kívül, attól függetlenül szerzi meg az ingatlan tulajdonjogát. A bejegyzés elmulasztása azonban nem közömbös a jogkövetkezmények szempontjából. Ilyenkor ugyanis az elbirtokló „a tulajdonszerzésre nem hivatkozhat azzal szemben, aki az ingatlanon az ingatlan-nyilvántartásban bízva, ellenérték fejében jogot szerzett.” (Ptk. 121. § (5) bek.)

Ezzel a törvényhozó mintegy „ösztönözni” igyekszik az elbirtoklót, hogy tulajdonjogát mielőbb bejegyeztesse az ingatlan-nyilvántartásba, amelynek épp az a feladata, hogy a tényleges tulajdoni állapotokat tükrözze. Ezt kívánja a közhitelesség-elv érvényesítése. És ezért az elbirtokló be nem jegyzett tulajdonosi jogait nem gyakorolhatja azzal a személlyel szemben, aki az ingatlan-nyilvántartás közhitelességében bízva szerez az ingatlanon jogot, mit sem sejtve az elbirtoklás tényéről.

Előfordul, hogy valamely ingatlanon közös tulajdon áll fenn. Ilyenkor az egyik tulajdonostárs a másik tulajdoni illetőségének tulajdonjogát elbirtoklás útján megszerzheti. Hangsúlyozandó azonban, hogy fokozott szigorúsággal kell vizsgálni az elbirtoklás törvényes kellékeinek a fennállását, és ennek körében azt is, hogy az elbirtoklásra hivatkozó tulajdonostárs magatartása összeegyeztethető-e a tulajdonostársak jogaira és törvényes érdekeire vonatkozó, a Ptk. 140. §-ába foglalt szabállyal. (PK. 4. áf.). Ezt azonban még így is kivételes esetnek minősíthetjük, mivel „a tulajdonostársak közösségének jellege a megkárosításra, erőszakoskodásra,

¹² V. ö. Kommentár I. 436. o.

¹³ Ld. Kommentár I. 438. o.

alattomos eljárásra is alkalmat nyújt” – épp ezért indokolt az ilyen igényeknél a tényállás szigorúbb vizsgálata.¹⁴

Az ingatlan meghatározott részének elbirtoklása azonban nemcsak a tulajdonostársak közt lehetséges. Nem tulajdonostárs ugyan az ingatlan eszmei hányadára nem szerezhet e módon tulajdonjogot, ám a ténylegesen megosztott ingatlanrész elbirtoklása nem kizárt. Ehhez azonban szükség van az építésügyi hatóság telekmegosztást engedélyező határozatára. Ugyanis a törvény szerint „az ingatlan tulajdonjogát elbirtoklás útján akkor sem lehet megszerezni, ha az elbirtoklás feltételei csak a föld egy részére vonatkozólag állnak fenn, és a föld nem osztható meg.” (Ptk. 121. § (4) bek.).

Az építésügyi hatóság engedélyét az elbirtoklásra hivatkozó fél köteles bizonyítani.

5. A növedék

Növedéknek nevezünk tágabb értelemben minden olyan dolgot, amely valamely más dolognak természetes vagy mesterséges úton utóbb alkotórészévé válik. Növedék tehát ingó és ingatlan dolog egyaránt lehet. Ebből következően a növedék három fajtája ismeretes:

a/ ingó dologhoz ingó (pl. confusio),

b/ ingatlanhoz ingó (pl. beépítés, ráépítés), vagy

c/ ingatlanhoz ingatlan (pl. szigetképződés, sodorvány, iszapolás) járul növedékként.

Lévéen a növedék-fajták nagy része hatályos jogunkban nevesítetten külön szabályozást nyert, a Ptk a növedék fogalmát a fentieknél jóval szűkebben határozza meg:

„A föld tulajdonosa megszerzi mindazoknak a dolgoknak a tulajdonjogát, amelyek utóbb válnak a föld alkotórészévé (növedék).” (Ptk. 126. §)

Tehát a törvény a b/ és c/ pontban bemutatott növedék-fajtára ad definíciót. Ez alól is kivételt képeznek azonban azok a dolgok, amelyek termékként, terményként vagy szaporulatként valamely jogviszony alapján mást illetnek. (Ptk. 126. §) Szintén más szabályok vonatkoznak az épület és építmény tulajdonjogának megszerzésére. (Ptk. 97. §, 136. §, 137-138. §§)

A folyó elhagyott medre és a folyóban keletkezett sziget pedig a Ptk. 172. §-a alapján kizárólagos állami tulajdon tárgyát képezik, így forgalomképtelenek. A tulajdonszerzés ezen ingatlanokra tehát kizárt.

Azonban mind a növedékek Ptk. 126. §-ában definiált fajtáira, mind a következő fejezetekben tárgyalandó két speciális változatra nézve megállapítható, hogy az új tulajdonos a törvény erejénél fogva, *ex lege* szerzi meg e dolgok tulajdonjogát. A növedék az ingatlan alkotórésze lesz, azzal tartós, elválaszthatatlan (vagy

legalábbis számottevő értékcsökkenés nélkül nem elválasztható) kapcsolatba kerül. Ezáltal egy teljesen új, az előző tulajdonos személyétől – és a korábbi tulajdonjog tartalmától – független tulajdonjog keletkezik rajta, ahol a *nemo plus iuris* származékos jogszerzésre utaló elve nem érvényesül. Elvi éllel leszögezhető tehát, hogy a növedék útján történő tulajdonszerzés szerint *originárius szerzőmódnak* minősül.

6. A beépítés

„Ha valaki idegen anyaggal saját földjére vagy a használatában álló földre épít, beépítéssel megszerzi az anyag tulajdonjogát, de az anyag értékét köteles megtéríteni.” (Ptk. 136. § (1) bek.)

Beépítésről tehát akkor beszélhetünk, ha valaki a saját tulajdonában illetőleg használatában álló földre más tulajdonában lévő anyaggal épít épületet vagy építményt úgy, hogy az anyag az ingatlannal tartósan, elválaszthatatlanul összekapcsolódik. (vö. előző fejezet)

Láthatóan a növedék egy speciális fajtájával állunk szemben (ld. alárendelő erős dologegyesülés), amikor is egy ingatlanhoz ingó dolog járul. E sajátosság a szabályozásban is megmutatkozik.

Függetlenül ugyanis a beépítő jó- vagy rosszhiszeműségétől, és attól hogy a beépített anyag jogosan vagy jogszerűtlen eszközökkel került a birtokába, illetőleg attól, hogy az egyesült dolgok értéke és a munka értéke miként aránylanak egymáshoz, a beépítés tényével megszerzi az anyag tulajdonjogát. A volt tulajdonosnak azonban kötelmi igénye keletkezik a beépített anyag értékének megtérítésére.

E rendelkezés indoka a klasszikus *aedificium solo cedit* elv érvényesítésének igényében gyökerezik. Ahogy a Ptk miniszteri indokolása rámutat: „A beépítőt aránytalanul sújtaná az esetleges olyan szabályozás, amely szerint pl. a néhány szál idegen gerendát felhasználó építkező az egész épület tulajdonjogát elvesztené...” Másrészt a közös tulajdon keletkezése sem lenne célravezető, mivel e jogintézmény bonyolultabb jogi szitációk forrása lehet, amelyeknek épp a megszüntetésére illetve elkerülésére kell törekedni.¹⁵

Az említettekből következik (a Ptk. 97. § (2) bekezdésére is tekintettel), hogy nem saját tulajdonú földre építés esetén a beépítő csak akkor szerzheti meg az anyag tulajdonjogát, ha az épület tulajdonjoga őt egyébként megilletheti.

7. A ráépítés

Ráépítésről akkor beszélhetünk, ha valaki, anélkül, hogy erre jogosult lenne, saját anyagával idegen tulajdonban álló földre épít vagy az azon álló épületet bővíti, átépíti vagy ahhoz hozzáépít, illetve a már meglévő épületről különálló épületet épít.

¹⁴ Ld. PK. 4. sz. áf. ind. - vö. Kommentár I. 300. o.

¹⁵ Min. ind. 137. §. h. 9.

A ráépítés tehát a túlépítéstől abban a mozzanatban különbözik, hogy az építkezés itt nemcsak részben, hanem teljes egészében más tulajdonában álló ingatlanon történik. (A két intézmény rokon voltát mutatja ugyanakkor, hogy a ráépítésre az erre vonatkozó 137. és 138. §-on felül a túlépítés szabályai megfelelően irányadók.)

Az 1977-es Ptk reform nyomán a beépítésre vonatkozó rendelkezésekkel ellentétben a ráépítés szabályozásakor a törvényhozó racionális gazdaságossági megfontolásokból nem ragaszkodik következetesen az aedificium solo cedit elv maradéktalan érvényesüléséhez. A jogkövetkezmények szempontjából mindenkéltől különbséget tesz aszerint, hogy a ráépítő jó- vagy rosszhiszemű volt-e.

a/ Ha a ráépítő *jóhiszeműen* járt el, azaz nem tudta és nem is kellett tudnia, hogy az építésre nem jogosult, illetőleg az építkezés ellen a földtulajdonos olyan időben tiltakozott, amikor a ráépítőnek az in integrum restitutio már aránytalan kárral járt volna, úgy a tulajdonjog alanyának kilétét a föld és az épület értékének viszonya határozza meg:

aa/ amennyiben az épület értéke a földnek illetőleg ha a föld megosztható a föld megfelelő részének értékét lényegesen meghaladja, a ráépítő megszerzi a föld, illetve a föld megfelelő részének tulajdonjogát.¹⁶

ab/ ha az értékkülönbség nem lényeges, vagy az épület értéke a föld értékénél kisebb, az épület tulajdonjoga a földtulajdonost illeti. (Ptk. 137. § (1)-(2) bek.)

A földtulajdonos azonban az előbbi esetben (aa.) kérheti annak bírósági megállapítását, hogy a ráépítő csak az épület tulajdonjogát szerezte meg; ez esetben a ráépítőt a földön földhasználati jog illeti. (Ptk. 137. § (2) bek.) Ez adott helyzetben mindkét fél számára a legmegnyugtatóbb jogi rendezést jelentheti.

b/ Ha a ráépítő *rosszhiszemű* volt, azaz tudta vagy tudnia kellett volna, hogy nem jogosult az építésre, illetőleg a földtulajdonos a ráépítés ellen olyan időben tiltakozott, amikor a ráépítőnek az eredeti állapot helyreállítása még nem okozott volna aránytalan károsodást, az épület tulajdonjogát a földtulajdonos szerzi meg. Az így előállható esetleges hátrányosabb helyzetet elkerülendő azonban kérheti a bíróságot arra, hogy a ráépítőt kötelezze a földnek, illetve a föld megfelelő részének a megvásárlására, vagy annak megállapítására, hogy a ráépítő az épület tulajdonjogát megszerezte. (vö. előző pont).

c/ Végül ráépítéssel *közös tulajdon* is keletkezhet. Erre akkor kerül sor, ha valaki a más tulajdonában álló földet bővíti, ahhoz hozzáépít vagy azt átépíti, vagy olyan földre épít rá, amelyen már épület áll. A ráépítő tulajdoni hányadát ilyenkor az egész ingatlan értékéből a

ráépített részre eső érték aránya alapján kell megállapítani. (Ptk. 137. § (3) bek.)

Az a/ és b/ pontban tárgyalt esetkörre egyaránt vonatkozik az a szabály, amely szerint

1/ Ha a ráépítő a földön, vagy a föld megfelelő részén tulajdonjogot szerzett, köteles annak forgalmi értékét a földtulajdonosnak megtéríteni;

2/ ha a ráépítő földhasználati jogot szerzett, a föld használatáért köteles elleértéket fizetni.

3/ Ha a ráépítő csak a föld egy részének tulajdonjogát szerzi meg, köteles az adott földrészlet forgalmi értékének megtérítésén felül a ráépítéssel okozott értékcsökkenésért a földtulajdonosnak kártalanítást fizetni. (Ptk. 138. § (1) bek.)

4/ Ha viszont a földtulajdonos szerzi meg az épület tulajdonjogát, úgy a ráépítővel szemben gazdagodásának megtérítésére köteles.

Végül megjegyzendő, hogy korábban az állami tulajdonban álló ingatlan tulajdonjoga ráépítéssel nem volt megszerezhető, és azon ráépítéssel közös tulajdon sem keletkezhetett. Az állam tehát ráépítés szempontjából kivételezett helyzetben volt. Az Alkotmánybíróság azonban a Ptk. e szabályt részletező 138. § (2) bekezdését 29/1991. (V.19.) AB. sz. határozatával - a közzététel napjával - megsemmisítette, így az állam nem kívánatos privilegizált helyzete e téren megszűnt.

VII. Ingatlanok tulajdonjogának származékos szerzőmódjai

1. Az árverés

Az ingatlan tulajdonjogának árverés útján történő megszerzésére nem vonatkozik az a szabály, amely szerint „aki a dolgot hatósági határozat vagy árverés útján jóhiszeműen szerzi meg, tulajdonossá válik, tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos.” (Ptk. 120. § (1) bek.)

A tulajdonszerzést tehát nem lehet a korábbi tulajdonos személyétől és ezen keresztül az általa gyakorolt, a dolgon korábban fennállott tulajdonjog tartalmától elvonatkoztatni: a tulajdonjog tehát csak akkor szerzhető meg, ha a végrehajtási eljárást, amelynek következménye az ingatlan árverése, a korábbi tulajdonos ellen vezetik.

Mindezekből viszont arra következtethetünk, hogy *aligha lehet szó eredeti szerzőmódról*. Igaz ugyan, hogy az árverés kényszeraktusán alapszik a szerzés, de e jogalap még önmagában nem determinálja a tulajdonjog megszerzésének módját.

(Ezt az álláspontot látszik alátámasztani a bírósági végrehajtásról szóló 1979. évi 18. tvr. is, amely szerint az árverési vevő által szerzett tulajdonjogon bizonyos korlátok fennmaradhatnak. Így pl. az ingatlant telki szolgálat és az ingatlannyilvántartásba bejegyzett és

¹⁶ A Kommentár szerint lényeges eltérésnek tekinthető a min. 20-30%-os értékkülönbség (Komm. I. 328. o.)

törvényen alapuló haszonélvezeti jog terhelheti [Vht. 91. § (1) bek.].

2. Az átruházás

Ingtalan tulajdonjogának átruházásához az erre irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a tulajdonosváltásnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése is szükséges. (Ptk. 117. § (3) bek.)

A szerződés vagy más jogcím mellett tehát a törvény nem követeli meg az ingatlan átadását. Így a tulajdonjog megszerzhető anélkül, hogy a jogutód birtokba lépne, vagy az ingatlan más módon hatalmába kerülne. Nem szerzhető meg viszont átruházással a tulajdonjog érvényes jogcím mellett sem akkor, ha a tulajdonosváltást az ingatlan-nyilvántartásba nem jegyzik be.

E szabályhoz azonban a bírói gyakorlat nem ragaszkodik következetes merevséggel. Kivételesen ugyanis lehetőséget biztosít az *ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonostól* is tulajdonszerzésre:

„Az ingatlanra vonatkozó adásvételi szerződés érvényességét nem érinti és a vevő tulajdonszerzésének nem akadály, ha az eladó tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba még nem jegyeztette be, de az eladónak a tulajdonjog megszerzésére kötelmi szerződés alapján érvényes jogcíme van.” (PJD.VI.57)

Általánosságban tehát a Kommentárral is összhangban¹⁷ leszögezhető, hogy attól, aki bejegyzés nélkül szerez tulajdonjogot vagy tulajdoni igényt az ingatlan-nyilvántartásban feltüntetett tulajdonostól, e tulajdonjog vagy tulajdoni igény megszerzhető. A közbenső szerzést, a korábbi átruházást azonban bejegyzésre alkalmas okirattal igazolni kell.

Az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés főszabálykénti törvényi követelménye az előzőekkel összefüggésben még egy problémát felvet. Előfordulhat ugyanis, hogy az ingatlan tulajdonosa egymás után többször köt ingatlanára adásvételi szerződést, egymástól függetlenül több személynek adja el az ingatlant anélkül, hogy a tulajdonosváltás ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése megtörténne. Az érvényes jogcímmel rendelkező vevők közül ilyenkor melyikük szerzi meg a tulajdonjogot?

E kérdésre válaszol a Ptk. 117. § (4) bekezdése, kimondván, hogy „többszöri eladás esetén az a vevő követelheti a tulajdonjognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzését, aki elsőnek jóhiszeműen birtokba lépett, ha pedig ilyen nincs, a korábbi vevő, kivéve ha a későbbi vevő tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték.”

A törvény e rendelkezését nevezi a jogi szakzsargon *birtokkal megerősített jogcímvédelemnek*. Ha tehát az érvényes jogcímmel rendelkező vevők valamelyike jóhi-

szeműen birtokba vette az ingatlant, igénye támad tulajdonjogának telekkönyvi regisztrálására akkor is, ha a későbbi vevő a tulajdonjogát - anélkül, hogy jóhiszeműen birtokba lépett volna - már bejegyeztette. Ugyanez a helyzet, ha a korábbi vevő az ingatlant birtokba még nem vette, és az ingatlan-nyilvántartási bejegyzést is elmulasztotta.

Összefoglalóan tehát a telekkönyvi bejegyzést többszöri eladás esetén az követelheti, aki:

- a/ elsőként jóhiszeműen birtokba lépett,
- b/ ha pedig ilyen nincs, a korábbi vevő.

Utóbbi szabály érvényességét azonban lerontja, ha a későbbi vevő tulajdonjogát már bejegyeztette. (Ha pedig a korábbi vevő teszi ezt, úgy az említett sorrendiség kérdése fel sem merül.)

E rendelkezés indoka igencsak racionális. Kolosváry Bálint szavaival: „*ingatlant látatlanban nem szokás szerezni.*”¹⁸ Erre rímel a Ptk miniszteri indoklásának e szakaszhoz fűzött fordulata, miszerint aki komoly vételi szándékkal rendelkezik, attól elvárható, hogy a tényleges birtokállapotokról is meggyőződjék. Ha ezt nem teszi, úgy a jogalkotó inkább védje a gondosabban eljáró ténylegesen birtokba lépőt. (A tényleges birtokba lépésen egyébiránt itt is mindazon V/1. fejezetben részletezett módozatok értendők, amelyek folytán az ingatlan a szerző hatalmába kerül.) Az ingatlan-nyilvántartás alapelvei végsősoron a forgalom biztonságát hivatottak szolgálni. Természetes ezért, hogy kivételes esetekben amennyiben az előbbi elvekkel összeütközésbe kerülhet az utóbbi célnak ad elsőbbséget a jog.

Megjegyzendő még, hogy e szabály csak arra az esetre vonatkozik, ha ugyanarra az ingatlanra több adásvételi szerződés vagy a Ptk. 117. § /4/ bek. utolsó fordulata alapján több ajándékozási szerződés kötött. Ha azonban az adásvételi szerződés ajándékozási megállapodással konkurál, úgy a későbbi vevő a korábban birtokba lépő megajándékozottal szemben előnyt élvez.

Az ingatlan átruházására irányuló szerződés érvényessége meghatározott alaki és tartalmi feltételek meglétét igényli. E feltételekről a XXV.sz. PED szól.

a/ *Alaki érvényességi feltétel* a szerződés írásba foglalása. A tulajdonosváltás ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése ugyanis bejegyzésre alkalmas okiratot igényel. Ellenkező jogszabályi rendelkezés híján azonban nincs szükség arra, hogy ez közokirat vagy teljes bizonyító erejű magánokirat legyen. Az sem feltétel, hogy a megállapodást egyetlen irat tartalmazza: a szerződő felek külön okiratba foglalhatják nyilatkozatukat. Mindazonáltal „az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés írásba foglaltnak csak akkor

¹⁸ Ld. Magyar Magánjog (szerk.: Szladits K.) V. 268. o.

¹⁷ Ld. Komm. 280. o.

tekinthető, ha szerződési nyilatkozatát mindegyik fél aláírta." (XXV. PED/III.)

b/ A megállapodás érvényességéhez emellett a következő esszenciális *tartalmi követelményeknek* szükségessék:

ba a *felek személyének* pontos megjelölése (név, lakcím);

bb/ az *ingatlan* pontos megjelölése (helyrajzi szám, helységnev);

bc/ az *ellenszolgáltatás* pontos megjelölése, ha visszatér az ügylet; amennyiben pedig ingyenes szerződésről van szó, e ténynek kell az okirat tartalmából egyértelműen kitűnnie;

bd/ s végül az ingatlan tulajdonjogának *átruházására* vonatkozó *akarattnyilvánítás* sem hiányozhat.

Mindezen elemek szükségesek, de egyben elvileg elégséges feltételei is az átruházásra irányuló szerződés érvényességének.

3. Az öröklés

Az öröklés nemcsak ingók, hanem az ingatlanok származékos tulajdonszerzésének is egyik módja. Tekintettel az V/2. fejezetben elmondottakra tehát az örökös tulajdonában álló ingatlan tulajdonjoga a halál pillanatában *ipso iure* az örökösre mint egyetemes jogutódra száll át. Ezért a tulajdonosváltás ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése itt a tulajdonszerzésnek nem feltétele. Erre a hagyatéki eljárás rendjén kerül majd sor. (Ptk. 589. §)

VIII. A tulajdonjog módosulása

A tulajdonjogi jogviszony, a többi jogviszonnal megegyezően, változhat; fennállása alatt alanyában, tárgyában és tartalmában módosulás állhat be. A következőkben a jogviszony elemeire vetítve mutatjuk be ezeket.

A jogviszony *alanyában* történő változás akkor minősül módosulásnak, ha ez nem jár az alanyi pozíció megüresedésével. Mivel a korábban kifejtettek szerint egy jog jogosult, vagyis alany nélkül nem képzelhető el, a jogviszony alanyi elemének a kiüresedése az egész tulajdonjog megszűnésével jár. Témánkhoz csak az az eset sorolható tehát, amikor az alany személycseréje folytán változik meg. Ebbe a csoportba tartozik az összes eredeti és származékos szerzőmód, kivéve a gazdátlan javak elsajátítását, ezen belül is a derelikció folytán elhagyott dolog birtokbavételének esetét. Itt nem történik ugyanis alanyváltás, hanem az elhagyással illetve a birtokbavétellel a régi tulajdonjog megszűnik, illetve egy új keletkezik, tehát ilymódon ez módosulásként nem fogható fel.

A jogviszony *tárgya* is változhat a tulajdonjogi jogviszony létezése alatt. Ennek során a dolog terjedelmét illetően bizonyos módosulásokon mehet keresztül, azonban ez nem lehet olyan mértékű, hogy az már a

dolog „azonosságának” megváltozását jelentené. Ez már egy más dolog kialakulása lenne, ami, ahogy ezt a feldolgozás kapcsán kifejtettük, a tulajdonjog megsemmisüléséhez vezetne.

Amennyiben a dolog átváltoztatása valamely kötelmi jogcím alapján történt, ez nem vezet a tulajdonjog megszűnéséhez, hisz az új tulajdonos éppen a korábbi tulajdonos jogát szerzi meg. A dolog lényegének, alapvető jellemzőinek azonban meg kell maradniuk, mert különben a dolog elvesztené eredeti egyediségét. A módosulás egyébként történhet pozitív, illetve negatív irányban is. *Pozitív* irányú a terjedelem növekedésével járó esemény, pld. a növedék keletkezése. Erről a dologról, vagyis amely egy más dologgal természeti vagy mechanikus okokból olyan kapcsolatba kerül, hogy annak alkotórészévé válik, már a tulajdonszerzések kapcsán (VI/5.) szórt ejtettünk. *Negatív* a változás, amikor a dologból a jellegének elvesztése, eredeti rendeltetésének megváltozása nélkül (alkotórésznek nem minősülő) darab válik ki (pld.: a gépkocsiból kiserelik az autórádiót).

A jogviszony *tartalmát* kitevő jogok és kötelezettségek sorsában beálló módosulás iránya szintén pozitív és negatív lehet. *Pozitív* a változás, ha az valamely jog megszerzésében (pld: egy bírósági határozat szolgalmat létesít a tulajdonos javára szomszéd ingatlanon átjárás céljából), vagy valamely tulajdonost terhelő kötelezettség megszűnésében (pl: a tulajdonos ingatlanát terhelő szolgalmat a felek közös akarattal megszüntetik) jelentkezik. *Negatív*, ha az egy jog elvesztésében (pl: a tulajdonos az ingatlanát jogosító szolgalmat 10 éven át nem gyakorolja, így azt a szolgálommal terhelte ingatlan tulajdonosa elbirtokolja, a szolgálom tehát megszűnik), vagy egy kötelezettség keletkezésében (pl: a tulajdonos vízvételi szolgalmat enged az ingatlanán) nyilvánul meg.

IX. A tulajdonjog megszűnése

A tulajdonjog megszűnése alatt azt az esetet értjük, amikor egy dolgon fennálló *tulajdonjogi jogviszonynak vége szakad*. Ez alapvetően a tulajdon megszerzéséhez hasonlóan kétféleképpen állhat elő.

Az egyik esetben a tulajdonjog - legalább átmenetileg - *mindenkire nézve* megszűnik létezni. Ez úgy képzelhető el, hogy a tulajdon megszűnésével egyidejűleg nem következik be tulajdonátszállás; a dolog, ha rövid ideig is, de tulajdonos nélkül marad. Ekkor a dolog fizikailag még létezik, de tulajdonosi hatalom alatt nem áll.

Másrészt a tulajdonjogi jogviszony fennállásának az is lehet az akadály, hogy a jogviszony tárgya, maga a dolog, fizikailag teljesen megsemmisül. Ezeket az eseteket nevezi a jogirodalom a tulajdonjog megszűnése *abszolút*, vagy másnéven *feltétlen* módjainak.

A másik esetben a tulajdonjog csak *meghatározott személyre nézve* szűnik meg. A tulajdonos tulajdonjogának megszűnése pillanatában a tulajdonjog egy másik személy irányában

újából feléled. A két tulajdonjogi jogviszony között tehát nincsen intervallum. A fentiek alapján úgy tekinthetnénk, hogy a megszűnési mód a származékos tulajdonszerzéssel esik egybe, ahol az új tulajdonos az előző tulajdonos jogát szerzi meg, és a tulajdonjogi jogviszony elemei közül csak az alany tekintetében áll be változás. Ezt hiba lenne így felfogni, hisz eredeti szerzőmódok között is van olyan eset, amikor a korábbi tulajdonos tulajdonjogának a megszűnése egybeesik az új tulajdonjog keletkezésével (pl: az elbirtokláskor a korábbi tulajdonos tulajdonjoga éppen abban a pillanatban szűnik meg, amikor az elbirtokló az elbirtoklás feltételeinek megfelelően tulajdonjogot, mégpedig új, önálló, általában korlátozásoktól mentes tulajdonjogot szerez). Ezt nevezzük a tulajdonjog megszűnése *relatív*, vagy *viszonylagos* módjának.

Az elmondottak alapján az ingók és ingatlanok tekintetében a következő megszűnési esetek képzelhetők el.

Ingó dolgok tulajdonjogának abszolút megszűnéséhez a fent elmondottak alapján csak egy szerzőmód sorolható, ez pedig a gazdátlan javak elsajátítása, ennek is csak az az csoportja, amelyben valaki a dolgát derelikválja, vagyis a tulajdonjogát a vele való tudatos és teljes felhagyással szünteti meg. A derelikció érvényességéhez, miután az - ebből a szempontból - az elidegenítéssel egy tekintet alá esik, teljes cselekvőképesség kell. Történhet mindez kifejezetten vagy ráutaló magatartással is, de magát a derelikciót sohasem vélelmezzük (ld: a találás - mint már említettük, a „napnál világosabbnak” kell lennie a felhagyásnak.)

Bár nem szerzőmód, de a tulajdonjog megszűnésének esete lehet a dolog *teljes fizikai megsemmisülése*.

Az összes többi eredeti és származékos szerzőmód az ingók tulajdonjogának relatív, viszonylagos megszűnésének csoportjába tartozik.

Az ingatlanok esetében abszolút megszűnésként szintén két lehetőség merül fel, ezek a megsemmisülés és a derelikció.

Elméletileg nem lehet kizárni azt, hogy egy ingatlan fizikailag teljesen megsemmisüljön, de mivel a feltételezésnek gyakorlati jelentősége nincs, abszolút megszűnésként sem tárgyaljuk.

Az ingatlan tulajdonjogának felhagyásával, az ingatlan-derelikcióval szintén hasonló a helyzet, mert a Ptk 122. §-ának (2) bekezdése kimondja, hogy „*az ingatlan tulajdonjogával felhagyni nem lehet*”. Amíg valaki az ingatlan-nyilvántartásban tulajdonosként szerepel, addig a tulajdonjog fennáll, függetlenül attól, hogy a tulajdonos az ingatlant ténylegesen el is hagyta-e. Arra sincs lehetősége a tulajdonosnak, hogy tulajdonjogának a törlését egyoldalúan kérhesse. Ez az ingatlan-nyilvántartáson kívüli elbirtoklásnál jelenthet problémát. (Az elbirtoklás lényegéből adódik - mint láttuk -, hogy az elbirtokló ipso iure, a törvény erejénél fogva, az összes feltétel beállta pillanatában szerez tulajdonjogot, anélkül is, hogy ezt a jogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyeztetné. A bejegyzésig a nyilvántartás közhitelességű adata és a valóság eltérő, amely a nyilvántartott és a valódi tulajdonos személyének különbözőségében nyilvánul meg. A jogunk a közhitelesség elvének prioritását kifejezve úgy oldja meg a problémát, hogy az elbirtoklás befejezéséig a tulajdonos által az ingatlanról történő rendelkezés az elbirtoklást megszakítja; míg az elbirtoklás befejezése utáni rendelkezés az elbirtoklóra is hatályos lesz, mégpedig oly módon, hogy a tulajdonos általi rendelkezés (pld: elidegenítés, megterhelés) őt is kötelezi, helyt kell állnia, mert elmulasztotta a tulajdonjogának a bejegyzését és így elősegítette a valóságostól eltérő állapot létrejöttét. (V. ö. VI/4. fejezet).

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy *ingatlan tulajdonjoga abszolút módon, mindenre kiterjedő hatállyal gyakorlatilag nem szűnhet meg*. Valamennyi szerzőmód (eredeti és származékos) a tulajdonjognak csak relatív, viszonylagos végét jelenti, hisz az eredeti tulajdonjog megszűnése és az új tulajdonjog keletkezése, a felek megállapodása, hatósági vagy bírósági aktus folytán, vagy önmagában egy cselekmény illetőleg más jogi tény következtében, egy és ugyanazon pillanatban történik.

Antiquarium

Koncz János*

Önkormányzat és közigazgatás

E fejezetben összefoglaló meglátást szeretnék adni arról, hogy mennyire látszat, mennyire ötletszerűen

* A szerző csepeli főjegyző, valamint a Községi Jegyzők Országos Egyesületének elnöke volt.

változó az az önkormányzat, melyen a magyar közigazgatás községi részének kellene eredményesen és gyorsan érvényesülnie. Mielőtt azonban ideérnénk, szükségesnek tartom feltárni az önkormányzatnak és a közigazgatásnak egymáshoz való viszonyát. Az nyilvánvaló, hogy az önkormányzat közjogi alakulat. Kicsinyben éppen olyan természetű és tartalmú (határolt földterület, népesség és közhatalmi gyakorlás), mint az állam, melynek alkotó eleme. Ennek dacára az önkormányzat nem jelenthet függetlenségben, gazdálkodásban, fejlődési törekvésben olyan alakulatot, melynek működési körét, hatáskörét és jogkörét törvényes rendelkezések nem szabnak meg. Kétségtelenül közfeladatok megvalósítására vannak hivatva és a teljes állami (királyi) közigazgatásból azt a részt kell, hogy vigyék, amely legcélszerűbben saját területükön érvényesülhet. Az önkormányzatnak azért van vagyona, háztartá-

sa, fejlődése, közjövödelme, „saját belügye” választott és javadalmazott tisztikara stb., hogy mint közhatósági szervnek lehetségessé váljék az önkormányzat gyakorlása¹ az általános (egész) közigazgatásnak érdekében. Az önkormányzat tehát egy közigazgatási működésre, érvényesülésre alkalmassá tett helyi szerv a közügyek érdekében. Öncélja, önfenntartása és saját belügye azért van, mert ezeknek istápolása nélkül nem tudná teljesíteni az egyetemes közigazgatásból reá eső hivatását.

A közigazgatás általában közügyeket intéz, közfeladatokat old meg és a közboldogulásnak szabályozásra érett céljait valósítja meg, amiből önként következik, hogy az a közigazgatás, mely az önkormányzaton keresztül érvényesül, éppen olyan rendeltetésű, mint az egyetemes (egész) állami közigazgatás. Amint az egyetemes közigazgatás érvényesül például a pénzügyminiszter - pénzügyigazgatóság - adóhivatalon át lefelé, éppen úgy jelentkezik a vármegyei, városi és községi önkormányzatokon át és ezek által. Ez az érvényesülés azonban egyáltalában nem prejudikál a központosító elv mindenhatóságának. (...)

A közigazgatásnak és az önkormányzatnak egymáshoz való viszonya tehát általános lefelé való tagozódást jelent, anélkül, hogy indokolná a központosító törekvéseket és anélkül, hogy a külön önkormányzati hatáskörnek és az állam által átruházott hatáskörnek merev megkülönböztetését kényszerülnék látni az önkormányzat által teljesített közigazgatásban. „Az önkormányzati szervek nem közvetítik az állami igazgatást, hanem azt éppen úgy végzik, mint ahogy a hatáskörükbe tartozó közügyeket a királyi közzolgálati szervek végzik.”²

Mindezek azonban még mindig nem jelenthetik azt, hogy az önkormányzatnak ne volnának szabadságos igényei éppen azért, hogy alkotmányos, nemzeti és közigazgatási szolgálatok teljesítésére képes legyen.

Minden szerv, tényező, alakulat vagy akár személy annyit ér, amennyi tartalom belőle kiérezhető és amennyi a tartalomból gyorsan, jól, közhasznúan - a gyakorlati étellel párhuzamosan - érvényesülhet. A községi önkormányzatnak az 1886. évi XXII. tc. által körvonalazott keretei még lehetővé tették a tartalomnak legalább nehézkes érvényesülését. Az akkori idők kultúrájához mérten reményt is nyújtottak arra, hogy a kultúrának, a gazdasági életnek és a közigazgatási jognak fejlődésével az önkormányzati hatáskör bővíthet. Ez a remény majdnem egy fél évszázadig élt és ma a félszázad eltelte után csak a régi keretei fedezhetőek fel ennek az önkormányzatnak.

A mai községi önkormányzat csak látszat. Kezdeti tartalmából sem érvényesülhet annyi, hogy komolyan lehetne hinni annak valóságában. Állandóan hitet teszünk mellette és lépten-nyomon hitünket veszíteni

kényszerülünk. El akarjuk hitetni önmagunkkal, hogy a tanácskozásnak pusztá lehetősége is még önkormányzat. (...)

Csak látszat a mai községi önkormányzat, mert egészet jelentő összetételében nem fejlődött, elvesztette arányosságát a kormányzati és az önkormányzati egyenlítőnek ege alatt, szervezetében egyoldalúan, betegesen fejlődött ki a bürokrácia, mint a gyenge csontozatú gyermek a púp. (...)

A községi törvény 21. §-a azt mondja, hogy a község saját belügyeiben határoz. Mi a határozásnak fogalma? Alig lehetne ezt a határozást még a nyelvtani értelemben vett határozás fogalmával is összehasonlítani. Az elhatározás a mai önkormányzatban devalválódott, mert annyi és olyan feltételhez van kötve, hogy inkább kellő formák közötti szándéknak, véleménynyilvánításnak vagy igyekezetnek látszik, mint akaratnak. Kétségtelen, hogy vannak ügyek, amelyekben való elhatározás nem képzelhető el önállóan, minden jóváhagyás vagy felülbírálás nélkül, de ezek az ügyek eddig is az önkormányzat vagyoni érdekeinek feltéséből és az állami érdek védelméből jutottak a magasabb hatósági hozzájárulásnak légkörébe - igen helyesen. Azonban apró és az egyes ember szükségletét alig túlhaladó akciók mégsem valók a korlátozott elhatározások közé.

A saját belügynek fogalma eredetileg is olyan volt, melynek tartalmát mindenki úgy magyarázta, amint jónak látta. A gyakorlat és a helyi jelentőséghez mért felfogás azonban jó ideig meg tudta szabni a saját belügynek azt a tartalmat, amelyet maga az ügy megérdemelt. Például az éjjeli őr bakancsának beszerzését vagy egy asztal csináltatását annyira szorosan értelmezte, hogy ehhez elegendő volt az előjáróságnak egyszerű akaratnyilvánítása. Ma ezt beruházásnak értelmezik és költségvetési hitel megjelölését kívánják.

A „saját belügy” kifejezés ma jelentheti az egyeseknek az önkormányzatban megoldásra váró konkrét ügyét, például térfoglalási engedély, a községnek, mint jogi személynek személyes ügyét (például a község ház fűtése) és kizárólag a község lakosait érdeklő közügyet (például apaállat-beszerzés). Az egyeseknek konkrét ügye is a jelentőség képzeletében túlcsapott a saját belügy körén, mert kialakult az a felfogás, hogy például, ha valaki tanulmányi segílyt kér a községtől és a község ezt mindennemű kapcsolat hiányában megtagadja, a kérelmezőt véghatározatban kell értesíteni, miáltal megnyílik a jogorvoslati út számára a felsőbb hatósághoz. Pedig a községnek kizárólagos belügye, hogy ilyenszerű kérést teljesít-e vagy sem? (...)

A saját belügynek helyes értelmezése észrevétlenül eltűnt a községi törvény szándéka szerinti helyről és régi helyes fogalma annyira elmosódott a hatékony központosító befolyás révén, hogy a legegyszerűbb „saját belügyek” némelykor a legfelsőbb fórumig sodródnak. (...)

¹ Concha Győző: "Alkotmánytan."

² Ferdinandy Gyula dr: "Közjogi problémák"

A községek saját belügyeivel rokontermészetű a szabályrendelet-alkotási jog. Nem lehet tagadni, hogy a községek szabályrendelet alkotási jogának törvényes korlátai vannak, amennyiben azok „a törvénnyel, a kormány és törvényhatóság hatályban levő szabályrendeleteivel nem ellenkezhetnek.” Ez alkotmányjogi és jogbiztonsági korlát, mely nem engedi, hogy alsóbb fokú hatóság statútuma veszélyeztethessen magasabbrendű és általánosabb érdekű jogszabályokat. Nem is lehet ezt másként elképzelni.

Más azonban a helyzet akkor, amidőn a községeknek - a központosító törekvések megnyilvánulása előtt - érvényes szabályrendeleteik voltak, melyet törvényes fórumok által jóváhagyattak, sőt kormányhatóságilag megerősítették. Tehát nem ellenkeztek sem törvénnyel, sem a kormánynak vagy a törvényhatóságnak hatályban levő szabályrendeleteivel. Ilyen esetben a községi szabályrendeletnek (statútumnak) magától értetődően érvényesülnie kellene.

Lehetne ezeknek a szabályrendeleti eseteknél boncolgatni azt a kérdést, hogy vajon hol van egy-egy közigazgatási orgánium által gyakorolt ilyen egyéni felfogásban a jog? Hiszen a jog saját maga ellen való cselekvést nem tesz lehetővé, de nem is tűri ezt. Az érvényes községi szabályrendeletek jogszabályokat tartalmaznak, melyeknek csak esetleges hiányait (hézagait) pótolhatná a közigazgatási szabad belátás, mely maga is joggá formálódhatik. Bár a közigazgatási funkcionárius egyéniségének fokozott érvényesülése van a szabad belátásban,³ de ennek a fokozott érvényesülési lehetőségnek megvannak a korlátai és feltételei (közigazgatási jogi hézag, hatáskör, eljárás, közérdek, siker, összhang a jogrenddel stb.).

A községek önkormányzata ilyenformán úgy a szabályrendelet alkotásban, mint azokkal való élesben devalválódott.

Térjünk át már most a községek személyzeti (közalkalmaztatási) berendezkedésének állapotára. A községi létszámviszonyokkal és ebből folyólag a létszámmegállapítással már előbb a III. fejezetben foglalkoztam. Itt röviden rá akarok mutatni arra, hogy etekintetben is illúzióvá vált az önkormányzatról alkotott fogalomnak az a része is, amely községi állások szervezésére (új hivatal rendszeresítésére - községi törvény 24. §) és akadálytalan betöltésére jogosította az önkormányzatot. Régebben a helyi közszükségnek megfelelően a szükséges tisztségeket a község képviselőtestülete szervezte, ma belügyminiszteri engedély kell hozzá, régebben a létszámot a helyi közigazgatás által megoldandó közfeladatok mérve szabta meg, ma a belügyminisztérium állapítja meg. Régebben egy-egy községi állás betöltése legfeljebb a járási főszolgabíróig, mint a községi közigazgatásnak közvetlen felügyelőjéig, jelentett érdekeltséget, vagy intézkedést, ma bel-

ügyminiszteri engedély kell hozzá, régebben egy-egy községi állás szervezése legfeljebb az államsegély kapcsán érdekelte az államot, ma államsegély igénylése nélkül, kellő anyagi erő birtokában sem elég a községnek és a vármegyének önkormányzati felelőssége ahhoz, hogy a legközvetlenebb szükségesség felismerése nyomán tisztviselői állás rendszeresíttessék. (...)

Bármiként van, nem tagadható, hogy a községi álláson keresztül már különösképpen látszik a központosító törekvésnek és az önkormányzat fogalmának harca, illetve ez utóbbinak csatavesztése. Nem lehet ugyan csatát veszteni a törvényhozás akaratával szemben, mert a törvényhozás akarata suverén, de megállapítható, hogy a községi önkormányzatnak lényeges tartalmából tört le újabb darab.

Továbbmenve megállapíthatjuk, hogy az önkormányzat tartalmának lényegéhez tartozik az, miszerint „az önkormányzati tisztségek főjellemvonása, hogy jellegüket választás vagy ingyen hivataloskodás által nyerik.”⁴ Itt tehát a lényeges kellékeknek egyike kiesett a tartalomból. Ezideig példa nélkül való, hogy államilag kinevezett tisztviselő kerüljön az önkormányzatban olyan tisztségbe, amelyet fennálló törvényes rendelkezések szerint a község önkormányzata szervez, a vármegye önkormányzata hagy jóvá, a község fizeti.

Figyelemreméltó jelenség a mai községi önkormányzatban az is, hogy testületi szerveinek színvonala alászállott. Ez az alászállás nem azért történt, mert kevésbé értelmes, vagy az önkormányzati élettől magától távol tartó egyének laknak a község területén, azért sem történt, mintha a községi törvény szerinti képviselőtestületi választások alkalmával a választóközönség negligálná a választandókban a helyi tekintélynek, rátermettségnek és laikus képességnek értékét, azért sem történt ez a színvonalbeli alászállás, mintha a községi közéletben a megoldandó közfeladatok jelentéktelenebbé vagy sekélyesebbé váltak volna, hiszen éppen előbbi egyik fejezetben látszik bizonyítotttnak, hogy a mai községek életében sokkal több és fontosabb megoldásra váró közfeladat jelentkezik, mint a községek régi közéletében.

A testületi színvonal leszállásának más okai vannak. Vegyük először a legkisebb testületi szervet, az előjáróságot. Amíg régebben az előjáróság a törvénynek a gyakorlati élethez alkalmazandó értelmezésénél fogva elintézhetett olyan ügyeket, amelyek nem voltak jelentősek, de olyan természetűek voltak, hogy a napi élet folyamán kellett megoldani, ma ezeknek gyors vagy azonnali megoldása nem lehetséges különböző korlátozások miatt. Az előjáróságnak ilyen irányú intézkedése hatósági kívánalmak vagy rendelkezések szerint felfelé toldott és elsősorban a képviselőtestülethez. Ugyanis némely egyszerű rendelkezések, pl. térfoglalási engedély, kisebb és néhány pengőbe kerülő javítási

³ Szontagh Vilmos dr.: "A közigazgatás szabad belátása", 106. old.

⁴ Concha Győző: "A municipálistizmus Európában".

munkálatok stb., az ellenőrző vagy felügyelő hatóság részéről ma olyannak vétetnek, mint amelyek az előljárárság hatáskörén felül vagy kívül valók és így természetesen az előljárárság hatásköre kisebbedett. Pedig éppen a mai rohanó élet indokolta volna azt, hogy az előljárárságnak törvényszerű felelőssége mellett az ilyen kisebb, de gyors megoldást kívánó rendelkezések megmaradnának az előljárárság hatáskörében. Eddig is nagy hiba volt, hogy a községi törvény általában nem rendelkezett még elvileg sem határozott körvonalban afelől, hogy meddig terjed az előljárárságnak hatásköre, de most éppen érezhető ez a hiány, amikor több és gyorsabban megvalósítandó közfeladat mellett eltolódott és kisebb hatáskörben él a község előljárársága.

A képviselőtestület a másik és éppen testületi elhatározásainál fogva jelentősebb szerve az önkormányzatnak. Ebben is alászállott a színvonal, mert jóformán az sem állapítható meg, hogy a községi közélet kívánalmához mérten meddig terjed a képviselőtestületi elhatározás hatásköre? A folytonos és a községi háztartások hatékony ellenőrzéséből keletkező korlátozások feltétellessé tették a képviselőtestületnek elhatározásait javarészből. Egyelőre nem beszélünk az úgynevezett jóváhagyási korlátozásokról, hanem csupán arról a lélektani elváltozásról, amely a mai képviselőtestületben észlelhető. A képviselőtestületi tagságnak előzményei (népi bizalom, választás, megalakulás stb.) mindig adtak bizonyos többletet a megválasztott tag polgári egyéniségének, községbeli tekintélyének és feltételezett rátermettségének. Azt hitte a megválasztott képviselőtestületi tag, hogy ő az önkormányzat eme elhatározó testületében hozzászólásaival, indítványaival, tanácskozásképeivel érvényesen tud közreműködni a községi közakarat megnyilvánulásában. Lépten-nyomon az utolsó évtizedben kellett tapasztalnia, hogy a községi közakarat inkább óhajtás, mint akarat és a képviselőtestületi tag ennek az akaratnak egyszerű formai szolgálója. Csúpn formát lát a testületi elhatározás lényegében és nem veheti észre azt a lényeget az ő működésében, amelyet annak idején az önkormányzatot megszabó községi törvény nemcsak feltételezett, hanem kívánt is a testületi elhatározásban.

A képviselőtestületi tagságban fellépett jelentéktelenségi tudat összetevődött magában a képviselőtestületben és így egy testületi lehangoltsággá, szerénységgé és sok helyen közönné vált. A testületi működés olyan-
nak látszik a falu népe előtt, mint egy tanácskozási lehetőség, amelyből a községi közélet által megszült akarat csak akkor válik érvényessé, ha legkisebb elhatározásban is megkapja azokat a feltételeket, amelyeket a felügyeleti és jóváhagyó hatóság, valamint ezen túlmenően a központosító törekvés adhat hozzá.

Hogy mennyit árt a színvonalnak ez a leszállása a községi élet nyilvános gondozásának, a község fejlesztésének, a községi intézmények gyarapításának és nem utolsósorban egy törvényhatósági vagy nemzeti közhangulat kialakításának stb., azt csak a községi élet lelki deprimálásának szemléltető és észrevevő tudnak meg-

mondani. Sem közigazgatási, sem belső önkormányzati, de állami érdeket sem szolgál az ilyen deprimálás és az önkormányzat testületi színvonalának alászállása. A bátortalanságnak és a bizonytalanságnak érzése olyan nehezékké vált, amely az önkormányzatnak magasröptűségét kizárja.

A mai önkormányzatnak szemlélete nem utolsó érdekességet nyújt társadalmi vonatkozásban. Nagy viszonyosság van a községi önkormányzat és a társadalmi élet között. Ezeknek egymásra való hatását itt csak annyiban érintem, amennyi az önkormányzat mai állapotában - mint helyzeti kép - látható. Azt, hogy mi tűnt el belőle az önkormányzat gyengítése folytán, nem sorolhatom fel, mert túlzottan hosszú volna a sorozat és olyan ténre kellene átlépni, amely már nem szorosan véve közigazgatás. Ennélfogva csak néhány olyan hatásra, helyesebben okozatra mutatok rá, melyek igazolni fogják, hogy ezeknek az előidézése kár volt és kár lesz.

A községi önkormányzat megszűkítése, alkotó elemeinek elhalványulása és egy-egy részének lemorzsolódása nem lehetett hatás nélkül a népre. Az önkormányzatnak akár belső, akár külső megnyilvánulása nem titkos vagy titkolt, hanem nyílt. Ezt látatja a mindennapi élet eseményeibe való törvényszerű beavatkozás a közigazgatás részéről, de a képviselőtestületi gyűlések nyilvánossága is ezt a nyíltságot igazolja. A nép, a lakosság vagy legalábbis a közügyek iránt érdeklődő, avagy a közigazgatás szolgálatát igénybevevő egyének csoportja figyelni a közigazgatás mozzanatait.

E figyelés révén a nép eltávolodott abból a közelségből, melyben az önkormányzat, a közigazgatás és a nép együttesen voltak. A három pont egyensúlyozottsága megbillent: az önkormányzat kisebb lett, a közigazgatás terjedelmesebbé vált és a népi részvétel nem tudta e két pont egyensúlyozottságát helyrebillenteni. Egyideig feszítette erejét, sőt anyagi áldozatkészségét, de aztán hiábavalónak látta erőfeszítését. Nem maradt más hátra, mint távolról látni (nem nézni) a községi közigazgatást és ettől eltávolodni. Ez érthető is, mert közszükségleteinek vagy közügyeinek kielégítésére irányuló óhajtásait az általa választott laikus és hivatásos képviselők (előljárárság, képviselőtestület, tisztviselők) felkarolták ugyan, de az önkormányzat korlátai vagy nem, vagy csak későn engedték valóra válni azokat.

Igaz, hogy a falusi nép konzervatív természete is jelent sokszor megkötöttséget egy-egy közügy hasznos megoldásában, de ez egy másik akadálya a községi fejlődésnek. Itt csak olyan hatásokról van szó, amelyek még a haladó konzervatív természet mellett is jelentkeztek. A nép részese a maga falujának, a falu önkormányzatának és az önkormányzaton át megnyilvánuló közigazgatásnak. Ha tehát egyiktől eltávolodni, elhúzódni látszik, a másik két viszonylatban is a közöny léghuzatának enged nyílást. A társadalmi életnek nagy mesterei voltak és azok ma is a falusi értelmiségnek azok az egyedei, akik ilyen körülmények között is a

társadalmi együttélésén még olyan összhangot tudtak tartani, hogy ennek rezonanciája eljuthatott a község-házáig. Sok helyen még képesek ezt a rezonanciát tartani és táplálni, ez is azt bizonyítja, hogy a falusi értelmiségnek milyen megfeszített erejébe kerül a társadalmi és közigazgatási összhangnak tűrhető fenn-tartása. Bizonyítja azonban ez az erőfeszítés azt is, hogy ebben az összhangban van hiányosság és némi köd.

Itt fonódik aztán egymásba a falu népe és az értelmiség. A magyar falvak népe bizakodó, sőt sokszor hiszékeny. Helyi boldogulásának és ügyes-bajos dolgainak sikerében szeret hinni jegyzőjén, papján, tanítóján és előljáróin keresztül. Az önkormányzat érvényesülésének csappanó jelentősége és a közigazgatásnak bürokratikus nehézségei ezt az évszázados hitet megingatták a helyi befolyás sikertelenségei által, aminek az lett az eredménye, hogy a nép vesztett önkormányzati (tehát köztestületi szabadságos) hitében és az értelmiség a népi befolyásban. Mind a hárman vesztettek: a nép, a vezetők és a belőlük álló önkormányzat, egy nyert: a központosítás és vele gazdagodott a falu is a kitartottság érzésével.

A kitartottság érzését senki sem palántálta el, még a céltudatosság is távol állott ettől. A korlátozásoknak, a tilalmaknak és az önkormányzati érvényesülés hiányainak sorozata ültette olyan helyeken, ahol a falusi igények kielégítésére az önkormányzatban rejlő energiát indokolatlanul korlátozták, vagy olyan helyeken, ahol a korlátozásnak ürügye alatt a legnagyobb közületnek, az államnak segítségét kérték minduntalan. A nép ügyis saját akaratának saját erejéből kísérelt megvalósításában gátolva lévén, sok helyen kérő, siránkozó és nem egyszer saját anyagi erejét is eltitkoló közületté vált. Mint-hogy pedig ez instanciós természetet táplálta az egyén, társadalmi és politikai befolyás, lassanként gyökeret vert a kitartottság kényelmes gondolata. A gondolatnak pedig nem kell egyéb, mint a sokszor való ismétlődés, egy-két siker és érzéssé alakul át. Ez lélektani jelenség.

Azért van ma is annyi esete annak, hogy valamely községi alkotás létrejövetelének kívánsága igen sokszor az állami segítségnek gondolatát szüli meg legelőször. A kitartottság érzete nem lehet előnyös tétel sem a közköteleességeknek, sem az állam háztartásának szempontjából. A fent leírt okozatnak leírása természetesen nem azt teszi, mintha nem állana fenn annak a tételnek igazsága, hogy amit a kisebb közület a köz érdekében nem tud megvalósítani, azért ne fordulhasson a nagyobb (vármegye, állam) közülethez, de a segítségért való fordulat ne legyen az első kézmozdulat, hanem először és többször a saját erők tevődjenek össze a helyi önkormányzatnak férfiasan terebélyesedő fája alatt.

A felsoroltakból kitűnik, hogy a községi önkormányzatnak csak formai és szólamai látszata él jóformán. A formai látszat azért van még meg, mert törvényes rendelkezések ezt még nem változtatták meg. Még a

központosító törekvés sem mert odáig menni, hogy törvényhozási úton nyíltan modernizálja a közigazgatásnak az önkormányzati szerveken át élő részét akként, hogy a formai kereteket megváltoztassa. A szólamai látszat azonban él. Ez is valami. Mindegyre nyilatkozunk, hogy az önkormányzatra szükség van, hogy az önkormányzat alkotmányos biztosíték, hogy az önkormányzatot meg kell védeni és helyes tartalommal megtölteni, de a szólamon túl nem megyünk. Annyi mindenesetre érdekes és értékes ezekben a szólamokban, hogy ezek is igazolják az önkormányzati veszedelmet, mert ha e veszedelmek nem volnának meg, akkor a szólamok sem hangzanának el olyan sűrűn politikai, társadalmi és szakkörökben. (...)

Nemcsak a községi közigazgatás, hanem az általános közigazgatási eljárás feltárásához is tartozik annak vizsgálata, hogy vajjon a közboldogulás céljának művelésében az egyes hatósági fokozatok között megmaradt-e az az egyensúlyi elosztódás, melyet hagyományos érzésünk mindenkor szolgált éppen a nemzeti biztonság érdekében? A háborúelőtti ezirányú közigazgatási és egyúttal közhatalmi egyensúly jól oszlott meg az alsó (község, város), a középső (vármegye és városi törvényhatóság) és a felső (minisztériumok) közigazgatási tényezők között.

A háború küszöbén és a háború alatt a kivételes hatalom gyakorlása adta a kezdeti eltolódást e tekintetben. A háború után az alkotmányos élet újraéledésekor még sokáig nélkülözhetetlennek látszott a kivételes hatalomból folyó jogok egy részének gyakorlása. Így észrevétlenül - a nemzeti konszolidáció érdekében is - beidegződött a kormányzati felfogásba az az érzés, hogy a kivételes hatalomból folyó jogszabályoknak fokozatos hatályon kívül való helyezése után is bizonyos ügyekben az intézkedési jog a felfelé menő hatósági fokozatok birtokában maradjon.

Ez a beidegződés testvéröccsét szülte meg a kivételes hatalomnak. A kivételes hatalom átvedlett központosító törekvéssé. (...)

E nagy és súlyos kormányzati irány művelése közben azonban kialakult az az uniformizáló vágy, mely azt hitte, hogy az önkormányzatok által teljesíthető közigazgatás ügyköréből fokozatosan felfelé vont ügyek elintézése gyorsabbá, célszerűbbé és egyöntetűbbé válik. Így vert gyökeret a központosító törekvés lassanként a közigazgatásnak minden ágában. Az első kísérlet elvi ténye az 1920-as évek elején akkor volt, amikor országos vita indult meg arra nézve, hogy az önkormányzati hivatali tekintély érdekében nem volna-e célszerű a tisztviselők választása helyett a kinevezési rendszert valóra váltani. Aztán folytatódott e vita az önkormányzatok szervezetének átalakítása tárgyában. Ezalatt előtérbe nyomultak az államháztartás egyensúlyának helyreállítása törekvései és az 1924. évi IV., úgynevezett szanalási törvény - az államháztartás helyreállításának helyes szándéka mellett - részben tiltó, részben beavatkozó rendelkezései nemcsak az

önkormányzati, hanem az állami szervek fokozataiban is a felfelé irányuló közigazgatási intézkedésekre adtak törvényes alapot.

Bár sokszor nyilatkoztak meg a törvényhozásnak, a szakirodalomnak, a szaktestületeknek látnokai a központosító törekvésnek részleges térfoglalása alkalmával - mintha megülte volna az önkormányzatokat a közönynek és a veszélytelenség hitének érzése - általánosnak vehető aggodalom sohasem nyilvánult meg. Igaz, hogy ehhez a közömbösséghez nagyban hozzájárult az államtól várt segítségben, sokszor kitartottságban bízó felfogás, mely előtt elhalványult a közkötelesség fogalma és az a tudat, hogy az állam csak annyit nyújthat országos elosztásban polgárainak közboldogulásához, amennyit a polgárok juttatnak hozzá.

A népoktatás költségeinek reformálása, a népjóléti közigazgatás bevezetése, az oktrojált kiadások viselése, a létszámapasztás és normálstátus, a községi hiteligenléseknek hatékony ellenőrzése és költségvetési jogának tőle független érvényesülése, az önkormányzati szabályrendeletek mellőzése, az átengedett állami jövedelmek jogán érvényesülő széleskörű kormányzati beavatkozás, gátló számviteli rendelkezések, jelentéktelen ügyekben is a felső jóváhagyásnak megkívánása, szervezeti és személyi ügyeknek felfelé való abszorbeálása, az adórendszernek függőségi viszonylatai, az önkormányzati pótdadó alapjául szolgáló állami egyenes adó fogalmának mindig változó és ma sem állandó meghatározásai, a közszolgáltatások egyesített elszámolásának rendszere, az önkormányzati állások betöltésének engedélyhez való kötése, az érdekeltségi községi közszolgáltatás megszüntetése, testnevelési és egészségügyi alkalmaztatásnak új rendje, a közalkalmazottaknak végelbánás alá vonása az 1934. évi I. tc. alapján, némely vármegyei jóváhagyásnak előzetes miniszteriális hozzájárulásához kötése stb., mind egy-egy jelzőtáblái a központosító törekvés érvényesültségének és veszteségi mérlegei az önkormányzat lényegének. (...)

A centralizáció tulajdonképpen meghosszabbította a távolságot a közfeladat megoldásának helye (község stb.) és az intézkedő hatóság között. Ezért lassúvá vált a központosító közigazgatás érvényesülése. Hatálya pedig vesztett eredeti értékéből, mert az idejében be nem következő közigazgatási intézkedés sokszor anyni, mintha nem is történt volna meg.

A központosítás jó kormányzati berendezkedés gyanánt, mert az állami és társadalmi irányítás csak központilag lehet biztos és eredményes. A közigazgatás azonban helyi és mindennapi közfeladatok megoldásában helyi, vagy legalábbis közeli cselekvést jelent. A közigazgatási ügyek nagy százalékának természete nem tűri veszélytelenül a nagy távolságot. A község területén megoldásra váró feladatok vagy egyeseknek konkrét ügyei nem bírják el sem a távolból való elintézésnek kései megnyilvánulását, sem pedig a dogmatikus felfogásnak merev érvényesülését.

A központosító berendezkedés mellett az alsó fokú hivatalok és hatóságok csak véleményező, javasoló, felderítő szolgálatra vannak kárhóztatva. Már pedig az ilyen szolgálat nem jelentheti még a községi közigazgatásnak közepes jelentőségű alkotórészét sem.

Minden jószándékú igyekezetnek feltételezése mellett sem lehet tehát szemet hunyni a központosító törekvések felett. E törekvések valóra váltak és letagadhatatlanul éreztetik létezésüket. Centralizáció tehát van és mert van, szembe kell néznünk vele. (...)

Emberek a közigazgatásban! Milyen ritkán foglalkozunk ezzel a viszonylattal! Pedig fontos tényezője és - hogy így mondjam - tárgya a községi önkormányzatnak és a közigazgatásnak. Ember, aki nem ügyiratot hordoz magában, hanem egy lelki közösséget faluja sorsának intézőivel, ember, aki egymagában lehet gyenge, de „ahol ezren és ezren vannak együtt, lehetetlen megakadályozni, hogy nagy erő öntudata ne keletkezzék”, ember, akibe - ha vérszegény vagy gyenge - a közigazgatás tehet vérátömlesztést a közösségnek duzzadó vérkeringéséből, ember, akinek szomorúsága fel kell, hogy oldódjék a falut vezetőknél biztató szavában, ember, akinek lelki és anyagi tehetsége az önkormányzaton át a tehetetlennek is juttat.

Ember, aki meghasonlott családi boldogságában vagy polgári tisztességében, milyen szívesen veszi a vele együtt érző tanácsadásnak vagy a dorgáló irányításnak soha le nem írott apró prédikációit, ember, aki félti falujának kincsét, hírnevét, hagyományait, a közigazgatásnak névtelen előőrse. A tanácstalan ember mekkora értéket lát a község házára hívó szemhunyorításban? A kárvallott ember milyen szomorú tárgya a közigazgatásnak, ha a törvényes megállapításon túl nem érezheti lesütött szemünknek révedező tekintetét és lelkünknek szóttalan beszédét - a község házában is?

Az ember, akinek jövője gyermekeiben, jószágaiban és falujabeli tekintélyében van - az ember, aki törvényes ítélettel sebzett becsületét hordozza - az ember, akit megtagadott faluja - az ember, akit a polgári tisztségnek kitüntetett falusi polcára emeltek társai - az ember, aki vár valamit a közigazgatástól és az, aki ad valamit hozzá: egyaránt olyanok, akik elválaszthatatlanul hozzátartoznak az önkormányzatnak és a közigazgatásnak ikerközületéhez.

Elkalandoztam a „közigazgatás” szónak hétköznapi-asan megszokott jelentőségétől. Megróható lelkesedéssel próbáltam néhány ember-típust megrajzolni, amelyeknek változó alakjai mind tárgyai a közigazgatásnak. Azért tettem ezt az elkalandozást, hogy érzékeltetni tudjam az „emberek

5 Eötvös József báró: "A XIX. század uralkodó eszméi."

igazgatásának” valóságát, hogy elhiessék olvasóim, miszerint vannak a közigazgatásnak iktatatlan élő, beszélő, panaszló stb. tárgyai is. De azért is vettem lelkemnek hullámaira ezeket az ember-típusokat, mert meg akarom mondani, hogy ezeknek igazgatása csak az önkormányzatnak talaján lehet bizakodó - a centralizáció sohase fog olyan közelférközni ezekhez az emberekhez, hogy a léleknek szóval beszédét megérthessék vagy az együttélés közelségében naponta találkozó szemeknek tűzében felmelegedhessék. (...)

Lehet, hogy az akta alig egy szemernyi jelentőségű, alig egy fél ív papír, de az ember egy kis sors. Lehet, hogy az aktát elintézhettük egy-két sorral, de az emberrel sok időt kell töltenünk, mert neki ez a néhány sor egy nagy előbeszéd, egy nagy sors. Lehet, hogy a mi szemünkben az ő aktája hétköznapi és közömbös, de neki boldogulásának és lelkivilágának egy darabja. Lehet, hogy mi könnyen vesszük felfogásának, esetleg jelentéktelen vagy naiv megnyilvánulását, de az ő szemében ez a megnyilvánulás egy találmány, érték, élmény.

Az „emberek igazgatásának” a hivatalos közigazgatástól legfüggetlenebb része az, amikor akta nem keletkezik. Amikor csak kérdeznek, amikor panaszkodnak, hogy otthon az „üvegphár” összekoccant vagy éppen eltörött, amikor tanácsot kérnek, mert bajaikból nem tudják a kiutat megtalálni, amikor az elaggott szülő kenyértelensége keres utat az „átfuratott” birtok gyermekeihez, amikor

nem tudnak rajtuk segíteni hivatalos hatáskörben, de a jó szó és kézfogás ad könnyű szárnyat nehéz lelküknek.

A megvámolt becsület, a hetyke elhagyás, a kintáncoltatás szégyene, az iskoláztatási tanácsadás, a családok versengése, az alszegi béke megrontása, az elemi- vagy egyéb csapás, az elhagyottnak születendő magzat, a demagógia vagy a politikai mételeyezés, a kocsmai vagy ügynöki üzérkedésnek fondorlatai, a vásári és búcsúi virtuskodások, a más hatóságoktól kapott írások meg nem értése, a keresztelők, lakodalmak vagy egyéb ünnepek jelentőségének megtisztelő emelése, a jobb útra térítésnek kérése stb. mind-mind a község háza kilincsére tétetik az emberek kezét.

„Szót kell adni” ezeknek az embereknek, lassú beszédük folyását nem lehet játékos gyorsasággal vagy könnyedséggel elintézni.

Nagy baj, végzetesen növekvő baj, hogy a jegyző és munkatársai az emberek igazgatásának eme változataival alig foglalkozhatnak eléggé, mert leköti az íróasztal éjjel-nappal, mert a sokszor mesterségesen gyártott aktahalmazat eltorlaszolja az utat és a központosító törekvés meglehetősen vagy nem akarja észrevenni, hogy emberek is vannak a falusi igazgatás gondjaira bízva.

(A szemelvényeket Koncz János: Önkormányzat és közigazgatás (Bp. 1937.) c. munkájából válogatta: Kiss László és Vadál Ildikó.)

Corpus juris

1994. évi IX. tv. a Büntetőtörvénykönyv módosításáról.

A Btk. ezen módosítása megpróbálta a törvénykönyvet a gazdasági élet változásaihoz igazítani. Ebből következően jelentősen bővült a XVII. fejezet, a gazdasági bűncselekmények köre. A gazdálkodási kötelezettséget sértő bűncselekmények közé került a fogyasztó megtévesztése, a tartozás fedezetének elvonása, a hitelezési csalás és a valótlan érték megjelölése. A gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények közé pedig a gazdasági adatszolgáltatás elmulasztása, a bennfentes értékpapírkereskedelem, a tőkebefektetési csalás, az üzleti titok megsértése, a számítógépes csalás, a pénzmosás, a váltóhamisítás, a bankkártya-hamisítás és a bankkártyával való visszaélés.

1994. XVI. -törvény a gazdasági kamaráról.

Az állam gazdasági szerepvállalásának csökkentéséhez szükséges, hogy a gazdasággal összefüggő közfel-

adatok egy részét az érintettek öngazgatásuk útján lássák el, erre alkalmasak a gazdasági kamarák. A gazdasági kamarák köztestületek, amelyeket gazdálkodó szervezetek hoznak létre. A törvényhozó taxative sorolja fel a kamarákat (kereskedelmi és ipari, agrár, kézműves), másfajta gazdasági kamara nem alapítható. A gazdasági kamarák hivatása, hogy önkormányzaton alapuló működésükkel, előmozdítsák a gazdaság fejlődését és szerveződését, az üzleti forgalom biztonságát és a piaci magatartás tisztességét, a gazdasági tevékenységet folytatók általános, együttes érdekeinek érvényesülését. Túl ezeken a feladatokon ellátnak olyan közigazgatási feladatokat, amelyeket a törvény feladatkörükbe utal.

1994. évi XVIII tv. a Párizsban, 1957. december 13-án kelt, európai kiadatási egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyveinek kihirdetéséről.

Az egyezményben a Szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy kiadják egymásnak azokat a személyeket, akik ellen büntetőeljárást folytatnak vagy akiknek körözését rendelték el. Kiadatásnak azon bűncselekmények esetén van helye, melyekre a Megkeresett és a Megkereső Fél törvényei is legalább egy év vagy ennél

súlyosabb szabadságvesztést rendelnek. A második kiegészítő jegyzőkönyv a csak pénzbüntetéssel sújtható bűncselekményekre is alkalmazni rendeli a kiadást. Nincs helye kiadatásnak politikai bűncselekmény esetén, valamint ha a Megkeresett Fél alapos okkal feltételezi, hogy a kiadási kérelem célja a kért személy ellen faja, vallása, nemzetisége, politikai meggyőződése miatti büntetőeljárás lefolytatása vagy büntetés kiszabása. Az Egyezmény szabályai nem vonatkoznak azon katonai bűncselekményekre melyek nem valósítanak meg egyúttal köztörvényi bűncselekményt. Megtagadható a kiadatás, ha a bűncselekményt részben a Megkeresett Fél területén követték el vagy ha a bűncselekmény elévült. Nem engedélyezik a kiadást, ha a Megkeresett Fél már ítéletet hozott a kérelem tárgyát képező bűncselekmény tekintetében. A megkeresést írásban és diplomáciai úton kell benyújtani.

1994. évi XIX. tv. a Strasbourgban, 1959. április 21-én kelt, a kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvének kihirdetéséről.

Az Egyezményben a Szerződő Felek arra vállalnak kötelezettséget, hogy a legszélesebb körben jogsegélyt nyújtanak egymásnak olyan bűncselekmények tekintetében, melyek a Megkereső Fél joghatósága alá tartoznak. A jogsegélyen belül a megkeresések teljesítése során, a Megkeresett Fél beszerzi a bizonyítékokat, a bizonyítékul szolgáló tárgyakat, az okiratokat pedig megküldi. Kézbesítik a Megkereső Fél által küldött eljárási ügyiratokat, határozatokat. A megkeresést a Megkereső Fél Igazságügyi Minisztériuma intézi a Megkeresett Fél Igazságügyi Minisztériumához. A kérelem tartalmazza a kérelmet hozó hatóság adatait, annak tárgyát, indokait.

1994. XXIV. tv. a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról.

A törvényhozó e tv. céljának a bűncselekményekből származó pénzeknek a pénz- és tőkepiaci rendszeren keresztül történő tisztáramosásának megakadályozását tartja. Ennek érdekében a pénzügyi szolgáltató szervezetek köteletségévé teszi, a kettő millió forintot elérő vagy azt meghaladó összegű készpénzbefizetéssel, ill. kifizetéssel együttjáró ügyleti megbízás esetén, az ügyfél azonosságát igazoló okmányok megvizsgálását, ez egyébként a megbízás értékétől függetlenül kötelessége a pénzügyi szolgáltató szervezetnek, ha a pénzmosásra adat, tény vagy körülmény utal.

1994. XXXIX. tv. az árutőzsdéről és az árutőzsdei ügyletekről.

Az országgyűlés a határidős piacok létrehozása érdekében, felismerve az árutőzsde jelentőségét, a tőzsdei határidős ügyletek szabályozása kapcsán jelentkező gazdasági növekedés lehetőségét, alkotta meg ezt a törvényt. A törvény meghatározza az árutőzsde fogalmát, szabályozza a jogállását, alapításának feltételeit, a szervezetét, és végül a felügyeletével kapcsolatos szabá-

lyokat is. A törvény szerint tőzsdei ügylet az amelyet a tagok, a tőzsde által meghatározott rendben, a tőzsdei kereskedelem során, a tőzsdén forgalmazott árukra kötnek egymással. Ha e tv. másként nem rendelkezik, a tőzsdei ügyletekre a Ptk. szabályai megfelelően irányadók. A tőzsdei ügyletek három fajtája különíti el a törvényhozó, és ezek pontos definícióját is megadja (azonnali, határidős, opciós). Végezetül egy fontos rendelkezés szól a tőzsdei választottbíráskodásról. A tőzsdei választottbírósg jár el a tőzsdei ügyletekkel, azok megkötésére irányuló megbízásokkal, a tőzsde alapszabályával és szabályzatainak alkalmazásával kapcsolatban, a tőzsde, a tőzsdetagok, az alkuszok és a megbízók között keletkező jogvitákban.

1994. évi LV. tv. a termőföldről.

A törvény hatálya az ország területén lévő valamenynyi termőföldre kiterjed. Termőföldnek minősül az a település külterületén lévő földrészlet, melyet mint szántó, szőlő, gyümölcsös, kert, gyeper, nádas, erdő tartanak nyilván. Belföldi magánszemély termőföld tulajdonjogát háromszáz hektárig vagy hatezer aranykoronáig szerezheti meg. Belföldi jogi személy-Magyar Állam, önkormányzat, egyházi jogi személy kivételével- termőföld tulajdonjogát nem szerezheti meg. Külföldi magán- és jogi személy termőföld és védett természeti terület tulajdonjogát nem szerezheti meg. A termőföld használata tekintetében a törvény a hasznélvezeti jogra, a használat jogára, a telki szolgalmra és a termőföld haszonbérletére vonatkozó Ptk. szabályokat rendeli alkalmazni. A használat szabályain belül rendezi a törvény a felesbérlet és a részesművelés kérdését. A talajvédelem feladatát az állam és közvetlenül a földhasználó látja el. (Az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI.24.) AB határozatában kimondta, hogy a földtörvény korlátozó rendelkezései addig alkotmányellenesek, ameddig az elbírált korlátozások ésszerű indokai fennállnak.)

1994. évi LVII. a polgármesteri tisztség ellátásának egyes kérdéseiről szóló 1990. évi LXVII. törvény módosításáról.

A módosítás következtében a polgármesteri tisztség országgyűlési képviselőként is ellátható.

17/1994. (VI. 30) IKM rendelet a házaló kereskedelemről.

A rendelet szerint házalókereskedőnek az a kiskereskedelmi tevékenységet folytató személy minősül, aki a terméket üzlethelységeen kívül így pl. a fogyasztó lakásán vagy munkahelyén értékesíti, s a kereskedőre előírt szakképesítéssel nem kell, hogy rendelkezzen. Ezen kereskedelem során minden kereskedelmi forgalomban közhimert terméket, bontatlanul értékesíteni lehet. Nem adható azonban el ilyen módon jövedéki termék, vetőmag, gyógyszer, tűz- és robbanásveszélyes anyag, nemesfém. A házaló kereskedő magyar nyelvű használati útmutatót köteles az értékesítésnél átadni, a fogyasztót megillető jogokról és a kereskedő nevééről,

székhelyéről tájékoztatást kell adnia. Nem minősül házaló kereskedelemnek a vásári, piaci, közterületi értékesítés és a mozgó árusítás.

1081/1994. (IX. 2.) Korm. határozat

A határozat az 1990 májusa és 1994 júliusa között hozott anyagi kötelezettséget vállaló, ún. 3000-es jelzésű belső határozatok közzétételéről.

13/1994. (IX. 13.) NM rendelet az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottságának működéséről

A Bizottság feladata, hogy a bíróság az ügyészség, a rendőrség, ill. jogszabályban meghatározott más szerv megkeresésére felülvizsgálati szakvéleményt nyilvánítson egészségügyi szakkérdésben, különösen ha az orvosszakértői vélemények ellentétesek vagy egymástól eltérők. Ezen feladatán túl a Bizottság véleményt nyilvánít orvosszakértői tevékenységet érintő elvi jelentőségű kérdésekben.

11/1994. (IX. 8.) IM rendelet

A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LVIII. tv. adta felhatalmazás alapján az igazságügyminiszter rendeletében a bírósági végrehajtás szervezetéről rendelkezett. A rendelet az önálló bírósági végrehajtók számát 300 főben határozza meg. Illetékességük a helyi bíróság illetékességéhez igazodik. Ha a helyi bíróság mellett több végrehajtó működik, az ügyeket vagy az adósok névsorának kezdőbetűje szerint vagy megyei illetve a Fővárosi Bíróság elnökének utasítására érkezési sorrendben osztják meg a végrehajtók közt. A Fővárosi Bíróság mellett legalább 5, míg a megyei bíróságok mellett legalább 2 végrehajtói állásnak kell lennie. A létszám fenntartása érdekében végrehajtójelölti állást is létre kell hozni, emellett bíróságonként legalább 1 végrehajtási ügyintézőnek kell működnie. Az állásokat

az önálló bírósági végrehajtójelölt kivételével pályázat útján lehet betölteni, melyet a megyei bíróság elnöke bírál el. A bírósági végrehajtó és a végrehajtási ügyintéző szakvizsgán kell hogy számotadjon a feladatkörének ellátásához szükséges elméleti és gyakorlati ismeretek meglétéről. A Magyar Bírósági Végrehajtó Kamara tagjairól munkakörük alapján külön - külön névjegyzéket vezet. A végrehajtás során lefoglalt ingóságok raktározására és értékesítésére a rendelet bírósági árverezési csarnok létrehozását írja el. Az árverezési csarnok a megyei bíróság mellett működik, annak elnöke felügyelete alatt áll. Az árverést az ügyben eljáró végrehajtó tartja meg. A fővárosi bírósági és a megyei bírósági végrehajtót megillető végrehajtási jutalom és költségátalány mértékét az igazságügyminiszter 13/1994. (IX. 8.) IM rendelete határozza meg. Az önálló bírósági végrehajtó esetén a végrehajtás foganatosításáért, költségük fedezéséről és az adós teljesítése esetén a behajtási jutalékról a 14/1994. (IX. 8.) IM rendelet szól. A végrehajtási eljárásban közreműködő jogi képviselő költségtérítését a 12/1994. (IX. 8.) IM rendelet határozza meg.

36/1994. (VI.24.) AB határozat

Az Alkotmánybíróság határozatában megsemmisítette a Btk. 232. §-át, amely a „Hatóság vagy hivatalos személy megsértése” címet viselte. Határozatában az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy nem ellentétes az Alkotmánnyal a hatóság vagy a hivatalos személy becsületének büntetőjogi védelme, azonban a nem büntethető véleménynyilvánítás köre a hivatalos személyekkel, politikusokkal kapcsolatban sokkal tágabb, mint más személyeknél. A becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés csak akkor büntethető, ha a tényt állító, híresztelő személy tudta, hogy közlése, lényegét tekintve valótlan.

Jurisprudentia

Szécshényi László
egyetemi tanársegéd

Gyógyszertárosokra vonatkozó reklámtilalom és az EK-Szerződés 30. Cikke

„Az EK-Szerződés 30. Cikkét úgy kell értelmezni, hogy az nem alkalmazható valamely tagállam gyógyszerész kamarája által hozott szakmai szabályra, mely gyógyszerészeknek szokásos gyógyszerári áruk reklámozását tiltja meg gyógyszerárakon kívül.”

(Az Európai Bíróság 1993. 12. 15-i ítélete - C 292/92 sz. ügy, Ruth Hünernmund és társai/Landesapothekenkammer Baden Württemberg)¹

Fenti ítéletében az Európai Bíróság (továbbiakban EuB) egy előzetes döntési eljárás keretében (EGK-Szerződés 177. Cikk) megerősítette azt a fordulatot, melyet a *Keck-ügyben* fogalmazott meg először az áruforgalom szabadságával kapcsolatban.

A *VGH Mannheim*² az EK-Szerződés 177. Cikke alapján a Szerződés 30. és 36. Cikkének értelmezésével kapcsolatos kérdést intézett az EuB-hoz: összeegyeztethető-e a fenti rendelkezésekkel az a baden-württembergi Tartományi Gyógyszerészkamara (TGyK) által kibocsátott szabály, mely a baden-

¹ Ismertetve: EuZW 1994/4., 119. és k. l.

² Mannheimer Közigazgatási Bíróság.

württembergi gyógyszerészeknek gyógyszerészeti áruk gyógyszerertáron kívüli reklámozását tiltja meg? A kérdés abban az eljárásban merült fel, melyet 13 gyógyszerész kezdeményezett a baden-württembergi TGyK ellen. A TGyK szakmai szabályzatának 10. § 15. pontja ugyanis tiltja azon áruk „túlzott reklámozását”, melyek a gyógyszerertárak működési szabályzatának 2. § (4) bekezdése és 25. §-a szerint az orvosságok mellett a gyógyszerertárakban árusíthatók, ha az a gyógyszerertár rendeltetésszerű működését nem korlátozza. Ez a szabály gyakorlatilag mindenfajta reklámtevékenységet megtilt a gyógyszerertárak területén kívül. A 13 gyógyszerész utólagos normakontroll iránt indította meg az eljárást a VGH Mannheim előtt. A kereset lényege az volt, hogy a bíróság nyilvánítsa semmisnek az idézett rendelkezést, mert az az EGK-Szerződés 30. Cikkébe ütközik.

Az EuB az előterjesztésben feltett kérdésre igennel válaszolt.

A Bíróság a VGH Mannheim előterjesztésére lefolytatott eljárást lezáró ítéletének indoklásában illetékességének vizsgálatán túl jelentős megállapításokat tett az EGK-Szerződés 30. Cikkének értelmezésével kapcsolatban, mely a mennyiségkorlátozó, valamint azzal azonos hatású intézkedéseket tiltja a tagállamok között.³

1. A TGyK úgy érvelt, hogy a szóban forgó szakmai szabály nem tekinthető „intézkedésnek” a 30. Cikk értelmében. Az EuB azonban korábban már eldöntötte,⁴ hogy szakmai szervezetek intézkedései, ha azok a nemzeti jog alapján jogszerűek, intézkedéseket testesítenek meg a 30. Cikk értelmében, ha hatással vannak a tagállamok közötti kereskedelemre.

2. Az alperesnek az ügy érdemi részére vonatkozó érvelése szerint az idézett reklámtiltalom nem mennyiségkorlátozó, vagy azzal azonos hatású intézkedés, mivel ez a szakmai szabály nem alkalmas a gyógyászati áruk kereskedelmének korlátozására a Közösségen belül.

A 30. Cikk „mennyiségkorlátozó, vagy azzal azonos hatású intézkedés” kifejezések értelmezését az EuB széles bázison nyugvó ítélezési tevékenységében már többször elvégezte.

Mennyiségkorlátozó intézkedések eszerint a behozatal és a kivitel mennyiségének vagy értékének állami korláto-

³ EGK-Szerződés 30. Cikk: „A tagállamok között tilos a behozatal mennyiségi korlátozása, valamint minden ezzel azonos hatású intézkedés az alábbi rendelkezések csorbítása nélkül.” Forrás: Europäisches Wirtschaftsrecht, Sammlung von EG-Rechtsvorschriften für den Europäischen Binnenmarkt, Szerk.: Reimer von Borries, Dr. Klaus WINKEL, Prof. Dr. Eberhard HAUG-ADRION és Dr. Peter KLOCKER, München 1992. Saját fordítás.

⁴ EuB - "Royal Pharmaceutical Society of Great Britain", Slg. 1989, 1925. és kk. l. = NJW 1990, 2035. l.

zásai, melyek a be-, ki, illetve tranzitszállítások teljes, vagy részleges tilalmát eredményezhetik.⁵

Amíg a mennyiségkorlátozó *intézkedések* fogalma a tényállás egyértelműsége miatt könnyen értelmezhető és ellenőrizhető, addig az „azonos hatású intézkedések” definíciója és elhatárolása nehezebbnek bizonyult. Azonos hatású intézkedéseknek tekintjük:

- határátkelésre vonatkozó előírások visszaéléses megvalósítását,
- a diszkrimináló kereskedelemkorlátozást,
- bel- és külföldi árukra eltérően alkalmazott állami intézkedéseket.

Összegegyezhetetlen volt a közösségi joggal a pl. német Reinheitsgebot.⁶ A fogalom pontosítását a Bíróság a **Dassonville-ügyben** végezte el. A klasszikus *Dassonville-formula* szerint „azonos hatású intézkedés” minden olyan intézkedés, mely alkalmas arra, hogy a Közösségen belüli kereskedelmi forgalmat közvetlenül vagy közvetetten, ténylegesen vagy potenciálisan korlátozza.⁷

Az áruforgalom szabadságának széleskörűen értelmezett követelményével szemben csak a magasabb rangú ún. védelmi javak állnak, melyek felsorolását a 36. Cikk tartalmazza.⁸ A 36. Cikk taxatív felsorolásán túlmenően az EuB a **Cassis de Dijon-ügyben** további védelemre érdemes jogi javakat állapított meg, melyekre vonatkozóan az egyébként a 30. Cikkbe ütköző, a 36. Cikk által azonban nem igazolt állami in-

⁵ Vö. OPPERMAN, Thomas, Europarecht, München 1991, 447. l.

⁶ EuB 207/83 sz. ügy - "Reinheitsgebot für Bier", Slg. 1987, 1227 és kk. l. Az 1516-ból származó Reinheitsgebot alapján Németországban sört kizárólag árpamalátából, komlóból, élesztőből és vízből szabad előállítani. Az ennek megfelelő törvényi szabályozás ma a "Biersteuergesetz"-ben (BGBl. 1952 I, 149. l.) található. A négy alapanyagra vonatkozó szabályt tartalmazó 9. és 10. §§ megsértése esetére a BStG 18. §-a pénzbüntetést helyez kilátásba. Az EK tagállamaiban - Görögország kivételével - árpamálata helyett pl. rizs, kukorica, továbbá a FAO és WHO által kiadott *Codex alimentariusban* engedélyezett konzerváló és aromaanyagok is felhasználhatók. A "Reinheitsgebot" alapján tehát külföldi sörözők termékeit Németországban nem lehet forgalomba hozni, illetve azok készítésénél meghatározott anyagokat mellőzni kell. 1982-ben a Bizottság a német szövetségi kormányhoz fordult a BStG rendelkezéseinek módosítása érdekében, mert azok álláspontja szerint az EK Szerződés 30. Cikkébe ütköznek. Mivel a módosításra Németország önként nem volt hajlandó, a Bizottság 1984. július 6-án keresetet nyújtott be. A Bíróság ítéletében megállapította, hogy a Reinheitsgebot nem egyeztethető össze a 30. Cikkkel. Vö. KECSKÉS, László, EK jog és jogharmonizáció, 1994. Kézirat. 263. l., 36. lj.

⁷ EuB 8/74 sz. ügy - "Dassonville", Slg. 1974, 2445. és kk. l.

⁸ EGK-Szerződés 36. Cikk „A 30-34. Cikkely rendelkezései nem zárhatják ki a behozatalra, kivitelre és átmenő forgalomra vonatkozó tilalmat vagy korlátozást, amelyet a közkerkölcs, a közrend és közbiztonság érdekei, az emberek, állatok vagy növények egészségének és életének védelme, a művészeti, történelmi és régészeti értékű nemzeti kincsek megóvása, vagy az ipari és kereskedelmi tulajdon védelme indokol. Ezek a tilalmak vagy korlátozások azonban nem jelenthetik sem az önkényes megkülönböztetés eszközeit, sem a tagállamok közötti kereskedelem álcázott korlátozását.”

tézkedések mégis jogszerűnek tekintendők. A *Cassis de Dijon*-formula: „A Közösség belső kereskedelmének korlátozásait, melyek a nemzeti szabályozások különbségeiből fakadnak (...), el kell fogadni, amennyiben ezek a rendelkezések kógens követelmények, így különösen határos adóügyi ellenőrzés, a közegészség védelme, a kereskedelmi forgalom tisztasága és a fogyasztóvédelem érvényre juttatásához szükségesek.”⁹ Az EuB fenti megállapításaival összhangban majd tíz éven át hozott azonos döntéseket az élelmiszerjog egész területét átölelve. Ez a gyakorlat a **Keck-üggyel**¹⁰ vett 180°-os fordulatot.

Döntésében a Bíróság arra vállalkozott, hogy ítélkezési gyakorlatát a szabad áruforgalom területén „felülvizsgálja és világossá tegye”. Megállapította, hogy korábbi gyakorlatával szemben azok a nemzeti szabályok, melyek árusítási módozatokat korlátoznak, nem ütköznek a szabad áruforgalom követelményébe, ha azonos mértékben érintik a hazai és más tagállamból származó termékeket.

A Keck-ügy óta tehát el kell választani egymástól a termékekre és az árusításra vonatkozó korlátozó rendelkezéseket. Amíg az előbbiekre a *Cassis de Dijon*-formula továbbra is érvényes, addig az utóbbiak csak akkor alkalmasak a tagállamok közötti kereskedelem korlátozására a *Dassonville*-formula értelmében, ha a gazdaság minden olyan résztvevőjére vonatkoznak, akik tevékenységüket belföldön fejtik ki, valamint a belföldi és más tagállamból származó termékek forgalmát jogilag és ténylegesen azonos módon érintik.¹¹ A Bíróság ezt az álláspontját erősítette meg a *Hünernmund-ítéletben*.

⁹ EuB, 120/78 sz ügy - "Cassis de Dijon", Slg. 1979, 649. és kk. I. Vö. Pl. FUNCK-BRENTANO, Freier Warenverkehr und nationale Handelshemmnisse bei bei Lebensmitteln von Cassis de Dijon bis zum Bier, RIW 1987, 379. és kk. I.

¹⁰ EuB, 267/91 és 268/91 sz. ügy - "Keck", EuZW 1993, 770. és k. I. = NJW 1994, 121. I.

¹¹ Uo.

A Bíróság megvizsgálta az idézett nemzeti szabályt, és megállapította, hogy az anélkül, hogy származásuk alapján különbséget tenne az áruk között, valamennyi gyógyszerártásra egyaránt érvényes, így nem érinti eltérően a belföldi és a más tagállamokból származó áruk forgalmát. A 30. Cikket tehát úgy kell értelmezni, hogy az nem alkalmazható valamely tagállam gyógyszerész kamarája által hozott szakmai szabályra, mely gyógyszerészeknek szokásos gyógyszerári áruk reklámozását tiltja meg gyógyszerárakon kívül.

Mi rejthet az EuB ítélkezési gyakorlatában beállott fordulat mögött? Legmegalapozottabbnak az a válasz tűnik, mely a változást „*maastricht*”-tal indokolja. Az EuB egy politikai intézmény, s a Keck-ügy nem más, mint állásfoglalás a szubszidiaritás vitában: a Bíróság tágabb teret kíván adni a tagállamoknak.¹² De lehet a válasz sokkal prózaibb is. A normakontrollnak a *Dassonville* és *Cassis de Dijon* formulákkal tágra nyitott lehetősége a kereskedelmet „korlátozó” belső szabályok megsemmisítését kérelmező *keresetek özönét* váltotta ki. Ezt az ítélkezési terhet hátrította el a Bíróság egy jogilag helyes érveléssel: nem minden nemzeti szabály, melyet a gazdaság valamely résztvevője zavarónak tart, alkalmas a kereskedelem korlátozására a tagállamok között. Az mindenestre biztos, hogy ha a Bíróság valamely kérdésben visszavonja korábbi koncepcióját, ezzel a Bizottságot is tehermentesíti; nincs szükség szerződészegési eljárásokra, további jogharmonizációra ...¹³

¹² Vö. Matthias PETSCHKE értékelését, PETSCHKE, Die Warenverkehrsfreiheit in der neuesten Rechtsprechung des EuGH, EuZW 1994/4., 107. és kk. I.

¹³ PETSCHKE, 111. L.

Prospectus

Kajtár István
egyetemi docens

Útikalauz az Osztrák Császárság kormányzattörténetéhez

(Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. V. Abteilung: Die Ministerien Erzherzog Rainer und

Mensdorff. Band 7. 15. Oktober 1863 - 23. Mai 1864. Österreichischer Bundesverlag, Wien 1992, ISBN 3-215-11172-1)

1. Napjainkban szinte minden honpolgár szeretne az őt érintő (sújtó) jogszabályok vadonában valahogy eligazodni, a szabályok, tiltások és parancsok kiadásának hátteréről, indokairól hiteles információt szerezni. Fokozott mértékben áll ez a jogász hivatás művelőire, és a jogtudományok történelmi eljárásokat használó kutatóira, akik a normák miértjeit vizsgálva mindennapi technológiaként ilyen módszereket használnak. A kormányzati döntések hátterét elemezve, a minisztertanácsí jegyzőkönyvek kötetit különösen ajánlatos a jogtörténészeknek forgatni. Nemcsak a levéltárak

2. Osztrák szomszédaink az 1848 és 1867 közötti minisztertanácsi jegyzőkönyvek kiadásával komoly eredményeket értek el, és örömmel állapíthatjuk meg, hogy ennek során szoros kapcsolatot alakítottak ki magyar levéltárosokkal és történészekkel. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek közzétételére alakult osztrák bizottság 1848 és 1867 között gondozza a jegyzőkönyvek kiadását, a magyar bizottság pedig az 1867 és 1918 közötti közös minisztertanácsi jegyzőkönyvek publikálásáért felelős. Mindkét sorozatban több kötet már napvilágot látott, a kötetek felépítését, forrásértékét az V. osztály 7. kötetével kapcsolatban szeretnénk ismertetni, amelyik az 1863. október 15. és 1864. május 23. közötti ülések jegyzőkönyveit közli teljes terjedelemben.

3. Az egész első sorozat felépítéséhez annyit kell előrebocsátanunk, hogy az *első rész* az 1848-as forradalmi év minisztériumaira terjed ki (1848. március - november), a *második* 1848 novembere és 1852 áprilisa között a Schwarzenberg kormány üléseinek jegyzőkönyveit tartalmazza, a *harmadik* 1852. április - 1859. május között a Bouol-Schauenstein kabinetre vonatkozik, a *negyedik* a Rechberg kormányra (1859. május - 1861. február), az *ötödik* - amelynek egyik kötetét ismertetjük - 1861. február - 1865. július intervallumban a Rainer főherceg/Mensdorff kormány protokollumait teszi közzé, végezetül a hatodik a Belcredi kormányra vonatkozik (1865. július - 1867. február). Valamennyi rész gondozására a sorozaton belül külön-külön kutatócsoport alakult, a munkába a hagyományos módszerek mellett számítógépeket is bekapcsolnak, egy-egy kötet a munkák megkezdésétől számítótátlagosan 4-5 év alatt láthat napvilágot.

4. Az első sorozat V/7 kötete a publikáció során kialakult szerkezetet mutat. Helmut Rumpfer előszava általános tájékoztatást ad nemcsak a kérdéses kötet keletkezéséről, hanem az osztrák és magyar történezműhelyekben folyó munkáról, az egész nagy forrásközlési vállalkozással kapcsolatban. Thomas Klebeck és Klaus Koch terjedelmes bevezetőben (IX-XXXIV. o.) igen részletes jegyzetapparátussal vizsgálja meg azoknak a fő problémáknak hatalompolitikai, illetve európai nagypolitikai összefüggéseit, háttérét, amelyek a minisztertanács ülésein napirenden szerepeltek. A bevezetőt követi a közel 200 tételes (magyar szerzők műveit is felölelő) bibliográfia, a rövidítések feloldása, a korabeli, azóta már elavult kifejezések gyűjteménye. Az eligazítást könnyíti az üléseken résztvevő személyek külön felsorolása. A dokumentumok (3-403 o.-ig, azaz a Nr. 404-473-ig terjedő jegyzőkönyvek) szövegűen, a beírások, törlések megjelölésével nagyon bő jegyzetapparátussal párosulva plasztikus képet adnak a krízisekkel küszködő Osztrák Császárság kormányának és uralkodójának politikai gondjairól, mentalitásáról és döntései háttéréről. A függelékben pedig - mintegy külön, és nagyon részletes tartalommutatóként - az üléseket a napirend feltüntetésével kronologikus rendben találjuk. A kötet kezelhetőségét a 415 és 438 oldal közötti egyesített tárgy, hely és személymutató nagymértékben fokozza.

5. 1863 végén és 1864 elején Ausztria számára a kül- és a belpolitikai helyzet aggasztóan alakult. A frankfurti fejedelmi találkozó után a Schleswig-Holstein körül kialakult helyzet kapcsán, a vámunióval összefüggő tárgyalásokon egyre inkább körvonalazódott az a lehetőség, hogy a poroszok az osztrákokat a német térségben folytatott nagyhatalmi harcban legyűrik. Sajátos módon, ahogy ez a minisztertanácsi jegyzőkönyvekből is kitűnik, a vezető osztrák politikusok a gyülekező viharfelhőket nem észlelték igazán.

A lengyelországi felkeléssel kapcsolatban, a megmaradt olasz területeken, és természetesen ekkor még Magyarországon is a császári kormányzatnak olyan nagy katonai erőket kellett készen tartania, amelyek finanszírozása, Plener pénzügyminiszter minden erőlködése dacára egyre nehezebben volt lehetséges. Ez a körülmény 1848 és 1867 között örökös gondja volt a birodalom vezetésének: belső és külső hatalmi törekvéseinek kivitelezéséhez Ausztria gazdaságilag nem volt eléggé erős. Magyarországon ebben az időben az országos aszály teremtett már-már krízishelyzetet, a 48-49-es szellemet összeesküvések tartották ébren (Jámbor András - Somogyi József, Nedeczky István - Almásy Pál csoport), az 1848. március 13-i bécsi forradalom emlékére a pesti belvárosban tüntetésre került sor. Az idegen hatalom besűgő hálózattal, letartóztatásokkal és bírósági eljárásokkal vágott vissza, de minisztertanácson foglalkoztak a kormánypárti sajtó aktívabbá tételéről is, ehhez azonban a magyar viszonyok között túlzott reményeket az előterjesztők sem fűztek.

6. A politikatörténeti események háttérének megvilágításán túl a jegyzőkönyvek sajátos jogtörténeti kérdésekre is választ kínálnak. Ilyen kérdés például az osztrák (német) jog magyarországi recepciójának problematikája. Az ötvenes években a magyar térséget beillesztették az osztrák jogrendszerbe, alávetették, de a tömegében megjelenő osztrák jogszabályok egyben modernizáltak is. 1861-ben a kiegyezés jogi előkészítéseként az országbírói értekezlet a régi magyar joganyagot, részben módosítva, hatályába visszahelyezte, ugyanakkor intézkedett több osztrák jogintézmény további alkalmazásáról, bár a nagy osztrák kódexekkel azonban meglehetősen elutasító magatartást tanúsított. 1863-64-ben különösen a kereskedelmi jog területén kísérelték meg a bécsi politikusok, hogy a Ferenc József uralma alá tartozó valamennyi területen bizonyos fokú jogegységet teremtsenek. Ennek során számos kirohanás történt nemcsak az országbírói értekezlet ellen, de személyre szólóan gróf Apponyi György országbíró sem kímélték. (Így például 1863. október 15-én v. Lichtenfels báró az államtanács elnöke a magyar jogszolgáltatás színvonalra utalva a vandalizmus kifejezést is használta Apponyi országbíró működésével kapcsolatban.)

7. Zárszóként összefoglalva az eddigieket: Az újkortól kezdve a hatalompolitika résztvevői terjedelmes dokumentumokat hagytak maguk után, ilyenek például a minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Rejtett gondolataikat nyilvánvaló, hogy nem a nyilvánosságnak szánták, de a

modern forráskiadásnak köszönhetően a történészek nagy örömeire titkos megfontolásaik egyre nagyobb mértékben látnak napvilágot. Ezt a műfajt általában és az ismertetett jelen kötetet különösen, őszintén ajánlhatom mindenki figyelmébe. Például kodifikáció-történettel

foglalkozó civilista kollégáim nem minden haszon nélkül forgathatják ezeket a minisztertanácsi jegyzőkönyveket!

Ad hoc

Fenyvesi Csaba
egyetemi adjunktus

Nyelvében él a nemzet

(Gondolatok a magyar irodalmi felvételi dolgozatok kapcsán)

Nem könnyű színvonalas magyar felvételi dolgozatot írni, ám az értékelők sincsenek irigylésre méltó helyzetben. A minisztérium, ezen belül a feladatsorok összeállítói gondosan készítenek egy útmutatót a dolgozatok helyes bírálatához, de ez sokszor csak támpontokat nyújt, kevésbé biztos - és tegyük hozzá - objektív mércét.

Mégis - a többéves, évtizedes - oktatói-bírálati tapasztalatok azt mutatják, hogy a felvételizők írásaiból általánosságban következtetni lehet az adott év, évek, talán még hosszabb időszak középiskolai oktatási pozitívumaira, illetve gyengéire. Ez utóbbiakra - természetszerűleg nem a teljesség igényével - kívánunk most rávilágítani az elmúlt két év irodalmi dolgozatainak tükrében.

Az első pillanatban humorosnak tűnő jurátus jelölti fogalmazások a másodikban meghökkenítővé, sőt megdöbbentővé is válhatnak. Különösen akkor, ha belegondolunk, esetleg néhányan a szerzők közül már karunk padjait koptatják.

Úgy véljük az alábbi szó és betű szerinti idézetek és a hozzá kapcsolódó gondolatok tanulságul szolgálhatnak mind a jövőbeni felvételizőknek és felkészítőiknek, mind a jurátusoknak, akik még pótolhatják egyes hiányosságaikat.

1. A dolgozatok egyik neuralgikus pontja a fogalom meghatározási feladatsor volt, amelyben nem számított melyik év tananyagában szerepelt.

apokalipszis:

- nagy hatású, erős érzelmeket kifejező epikai forma,
- általában rossz dolgokra használják,
- a szentek életéről szóló középkori műfaj,
- fellegvár,

- megdicsőülés, megnyugvás,
- Jézus második eljövetele,
- nagyméretű, monumentális alkotás, görögök-nél volt megtalálható.

deizmus:

- izmusok egyik csoportja az avantgardon belül,
- művészeti ágazat, amely a festészetben alkotott nagyot,
- kettős látás.

életkép:

- egy elképzelt élet, amelyben minden vágy teljesül,
- művész születésének haláláig életművének leírása, nemritkán egy barát tollából.

dráma:

- hosszabb terjedelmű kis epikai mű,
- drámai költeményeknek nevezzük azokat a műveket, amelyekben maradandó értékvesztés lép fel.

klasszicizmus:

- művészeti irányzat a XXI. században,
- az avantgard mozgalom egyik irányzata.

komédia:

- kötött kötetlen forma, aminek a végén mindenki megkapja a magáét.

empírizmus:

- az egyetlen igazságos adó a földadó,
- Napóleon császári udvarában kialakult stílusirányzat gazdag növényi ornamentikával.

rezonőr:

- forradalmista,
- valami, ami rezonál vagy rezeg,
- tölcser alakú mindkét végén lyukas eszköz, a hang felerősítésére szolgál,
- könnyelmű életmódot folytató személyiség,
- akik eladósodás esetén végrehajtként lépnek fel.

aktivizmus:

- a drámában a színészek cselekvése,
- aktiválták magukat, úgymond többet költöttek a költők,
- aktiválja az olvasót,
- folytonos hangulatkeltés,
- Kecskemét és környéke mozgalma.

melankólikus:

- mikor minden kicsit elhomályosul,
- zsidadt helyzet.

Nehézséget jelentett egyes szépirodalmi szereplők összehasonlítása, amely utal(hat) arra, napjainkban az egyedi elemzésen túlmenően elmaradnak az összefüggéseket, hasonlatosságokat mutató művek és hőseik párbaállítása, közös értékelése.

Kukorica János és Csongor összehasonlításakor az alábbi „remekek” születtek.

- mindkettőt gyerekeknek olvassák fel,
- Csongor nem szegény és nem talált gyermek,
- János vitéz Csongor ellentéte, ő kézzel ragadja magához a dolgokat,
- mindketten máshol keresik a boldogságot, Csongor a földön túl, de ez Kukorica Jancsira is igaz.

Nem kevés jelöltnél érezhető volt, hogy hiányos irodalmi, stílus és fogalmazási ismereteit és készségét napi - szlogenszerű - aktualitással, divatos sajtó „híradásokkal” pótolta.

a) Hivatalos levél az önkormányzatnak a helyi könyvtár bezárása miatt:

- most amikor minden fórumon azt hangsúlyozzuk, hogy „Európába megyünk”, akkor a kultúra egyik támpillérét egy könyvtárat bezárnak.
- rámutatnék továbbá, hogy községünk művelődési igénye csupán a könyvtárra koncentráldik.
- az anyagiak okozta problémák megoldását bízzák csak ránk.

b) Kreon magatartásával kapcsolatban készítsen vád- vagy védíratot:

- a legerősebb ítélet Kreón ellen az lenne, ha idegstanatóriumba küldenék.
- sajnálta a pénzt pszichológiai tréningre.
- enyhítő, hogy a hatalmat csak most vette át és nem tudta kialakítani a szaktanácsadó testületét.
- Tisztelt Bíróság! A periratokat nem ismerem, ezért kénytelen vagyok hivatkozni a vád által elmondottakra.
- Kreon temetés nélkül porladozó holttesttel vív csatát, ez a magatartás egészségügyileg is kifogásolható, egy partra vetett hulla.
- Kreon tehát vakon vezeti államát, ez ugyancsak nem szerencsés, mivel „több szem többet lát”.

A szerkesztők mindkét évben kiválasztottak egy irónikus művet elemzésre. (Így joggal - vagy némi iróniával - számíthatunk rá a következő alkalommal is.)

Azt hisszük bátran kimondhatjuk a 18-20 éves felvételizők nem tudnak mit kezdeni még ezzel a stílussal, különösen nem, ha van valami testiség-

re is utaló motívum a műben. Valószínű ennek tudhatók be az alábbi „gyöngyszemek”.

a) Kassák Lajos 71. sz. versével kapcsolatban:

- A költő felcsípett egy csajt, a csaj válasza nem volt. Egyébként olyan gyorsan játszódtott le az egész, hogy mire felébredtek a szivarozásból már a magyar tengerparton találták magukat.
- Az ember gyakran félrevonul egy szerelmi vallomás elutasítása után, de nem szokott úszni menni, mintha mi sem történt volna.
- Már a vers elején ellentmondás van. Hazai szokásból külföldi szivart szívtak.
- A költő mikor együtt volt a lánnyal, kiderült hogy butácska.
- Mindent egy lapra, a házasságra teszi föl a költő, ez adja a vers iróniáját.
- A vers lényege az, hogy a férfi alig ér föl, ráadásul a nő melléig.
- A költő a testi szerelem kedvéért megismerkedik egy nővel.
- Az, hogy egy nő magasabb mint egy férfi önmagában irónikus, ilyenek között tartós érzelmi élet nem is alakul ki.

- Ezek az emberek úgy érezték a lábuk előtt hever a világ, ebből is látszik, hogy fiatal nemzedék.

- A testi dolgokat sablonosan, gépiesen csinálják, holott ez a párkapcsolatok legszebb epizódja.
- Ez az irónia kissé nagyra sikerült, ám így is csak a nő melléig ér.
- Nem szoktak a falak összeomlani egy mondatról. Egyébként is lehetetlen, hogy valaki felér egy erkélyen levő nő melléig.
- Iróniát sugároz az is, hogy nővel az oldalán mindegyikük többnek érzi magát a másiknál.
- A 11 ember 11 szivarjának ferde állása is gúnyorossá, nevetségessé teszi a szöveget. Ez hasonlít Agatha Christie 10 kicsi indiánjára.
- Az elbeszélő kisszerűségét mutatja, hogy csak a nő melléig ér.
- A pici, alacsony férfi szinte az orrával verdesi a nő mellét.
- Kassák a felsőbb köröknek csak a melléig ért.

b) Örkény István egypercesével kapcsolatban:

- A szegény özvegyasszony felnevelte a két fiát, akik arra sem méltatták, hogy írjanak neki, ha eltűnnek vagy meghalnak.
- Az is furcsa, hogy a fiú, amint elszegődött (tehát semmiféle tapasztalattal nem rendelkezett) rögtön a Csendes óceánra hajózott.
- Nem szokták megemlíteni, hogy „gilisztacukrot” a patikában lehet kapni, illetve hányadik ház a patika. Miért pont a patikában?
- Hiányzik a harmadik fiú, aki boldogul. Tehát az első kettő hiába született.
- Feltehetjük a kérdést, miért nem volt 3 gyereke az özvegyasszonynak. Talán korán halt meg a férje?

- Ha három gyereke lenne most az egyik élne. Előbb kellett volna erre gondolni mamikám.

- A patika, mely funkciójánál fogva a falu szellemi központja és ennek ellentmond a 7. házbeli helyzete.

- Az emberre veszélyek leselkednek, eltűnhet pl. gilisztacukorért menés közben is.

- Adott egy hátrányos helyzetű kétgyerekes anya, akinek egyik gyermekét elvitte egy UFÓ, a másikat meg elnyelte a csatorna.

- Ha netalán csak a szomszéd házba megy el a fiú, akkor sem biztos, hogy visszajön. Több oka is lehet, lehet hogy a rendőrség viszi el. Csak úgy. Kell nekik valaki dolgozni.

- Irónikus, hogy az idősebbik fiú távol, a fiatal közel tűnik el és nincs egy esetleges harmadik fiú, ami megtörné ezt a folyamatot.

- Lehet, hogy azért mentek el az özvegy fiai, mert rosszul bánt velük?

- Egyszerű emberként éli az életét, mert az hogy anyja elküldte gilisztacukorért nagyon irónikus hatású, hiszen a nagy hősök nem járnak boltba, olyan egyszerű és lealacsonyító dolgokért mint a gilisztacukor.

Nemzeti nagy drámáink és a világirodalom egyik klasszikus műve szereplőinek színvonalas elemzése többeknek megoldhatatlan feladatot jelentett, miközben pontok tömkelegétét (10-20) vesztették el.

a) *Katona József Bánk bánjával kapcsolatban.*

- A hazatérő férjet csak felesége holtteste fogadja.

- Bánknak végül is utána kellett volna néznie, hogy a királynő keze mennyire volt benne.

- A Tiborc panaszaihoz járuló főúri szervezkedés már csak hab a tortán.

- Bánk hazatértekor Melindát a hevület utolsó fázisában találja.

- Bánk bán gondjainak nagy része megoldódott azzal, hogy a felesége meghalt.

- Az utolsó csepp a pohárban Bánk lányának megerősökölése, ahol Bánk felesége volt a felbújtó.

- Bánk bűnös, legfőképpen Melinda elcsábításában.

b) *Madách Ember tragédiájával kapcsolatban:*

- Madáchnak sem volt soha rózsás viszonya a nőkhöz.

- Ádám összülönk, akit Éva csöbe húzott az almával. Lucifer nem a Szabó Pistike kutyája a lépcsőházban.

- Minden szín más és más, Éva előbb-utóbb belecsöppen. Éva egyébként többször 180 fokos fordulatot tesz, például a legrosszabbkor lesz terhes.

- Éva terhes és megmenti az öngyilkosságra készülő Ádámot. Ez az a vitalitás elmélet, amely-

nek egyik tündöklő bástyája a fiatal Ady költészete.

c) *Shakespeare Hamletjével kapcsolatban:*

- Hamlet a szerencsen férfi elcsábítja egy kereskedő lányát.

- Hamlet. Hm. Nagyon megváltozott mostanág ez a srác.

- Hamlet veszélyes lehet a hatalomra, ha jussát követeli, de egyelőre most megőrült.

- Mindenkit elutasít magától, teljesen magába fordult ember válik belőle, és ami a legfontosabb, hogy megőrül.

A fentebb leírtakból is látható már, hogy a XX. század irodalma nem erőssége a felvételizőknek és ez még igaznak tűnik a „Nyugatosok” esetében is.

Kosztolányi Halotti beszédének vereselemzése során kitűnt, hogy a *a halál, elmúlás mint téma* - mondhatjuk természetszerűleg - igen távol áll a jelöltektől, így születhettek a következő furcsa sorok.

- Kosztolányinak agyrákja van, a halálos ágyán is tud viccelődni. Így próbál barátságos lenni, éreztetni, hogy a halottól nem kell félni, ő is olyan mint a többi ember és mégis más.

- Kosztolányi már nagyon fiatalon foglalkozott a SEMMI gondolatával.

- Teljesen új stílusban sátraja el a halottat, a mű humoros hangvételű, néha irónikus.

- Egy a millióhozál is több az esély, hogy az ember újraszülessen. Lehet, hogy ugyanolyan okos vagy buta, de ugyanúgy mégsem nézhet ki.

- A költő megpróbálja megmutatni a halott testrészeit, itt az anatómia keveredik a költészettel.

- Kosztolányi így mutatja be az egyéniséget. Így nem evett és nem ivott senki, mint ahogy ő tette.

- Már a cím is tükrözi, hogy egy ember meghalt, csökkent a népesség.

- Kosztolányi szép szavakat használ, pedig a halál csúnya és rossz dolog.

- Megelevenedik előttünk a halott és halljuk ahogyan sajtot kér.

Végezetül két apró idézet. Az első - szerencsére - „fehér hollóként röppent fel”, ám elgondolkodtató honnan jött a bátorság a jogi kari felvételihez.

- Édes Annára példás büntetést kell kiszabni, mert vége a Szovjet Köztársaságnak, tudomásul kell venni, hogy szolgák nem koncolhatják fel uraikat.

A második ösztentésével rítt ki. Bízunk benne, nem ez az általános olvasottsági szint jövőző kollégáink körében.

- Sajnálom: Az Antigonéra nem emlékszem, 9 éve olvastam egyszer, az Édes Annát meg egyszer sem.